

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ
НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 5

БЕОГРАД 1936 ГОДИНЕ

КЊИГА 1

V РЕДОВНИ САСТАНАК

НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 16 ДЕЦЕМБРА 1936 ГОД. У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАО

ПРЕТСЕДНИК

СТЕВАН ЋИРИЋ

СЕКРЕТАР

ДРАГОМИР СТОЈАДИНОВИЋ

Присутни г. г. Министри: Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић; Министар правде др. Нико Суботић, Министар грађевина др. Марко Кожул; Министар шума и рудника Ђура Јанковић; Министар просвете Добривоје Стошовић; Министар пошта, телеграфа и телефона др. Бранко Калуђерчић; Министар без портфеља др. Михо Крек; Министар без портфеља Војислав Ђорђевић; Министар физичког васпитања народа др. Јосип Рогоић.

ПОЧЕТАК У 10.15 ЧАСОВА

САДРЖАЈ

Пре дневног реда: 1 — Читање и усвајање записника IV редовног састанка;

2 — Саопштење о подношењу законског предлога г. Секуле Зечевића и другова, народних посланика, о обавезној радној служби;

3 — Саопштење интерпелација народних посланика: Ристе Грђића на Претседника Министарског савета и Министра иностраних послова о држању Бана Зетске бановине г. Петра Иванишевића за време општинских избора и усвајање првенства; Милана Божића и другова на Министра унутрашњих послова о поступку полицијских органа према сељацима из околине Сарајева на дан 4 марта 1936 и усвајање првенства; Михаила Ђуровића и другова на Министра унутрашњих послова о догађају на Белведеру код Цетиња 26 јуна 1936 године и о поступку власти према г. Стојану Шпадијеру, народном посланику, и усвајање првенства; Михаила Ђуровића и другова на Министра унутрашњих послова о распису Министарства унутрашњих послова Пов. бр. 28870/36, који се односи на рад Сокола и усвајање првенства; Обрена Савића и другова на Министра унутрашњих послова о самоубиству Михаила Антића-Видаковића, бележника општине, и усвајање првенства; Карела Дебершека и другова на Министра правде о премештају старешине Среског суда др. Рајхмана из Преваља у Кочевље;

Карела Дебершека и другова на Министра финансија о премештају прегледника финансијске контроле Јанеза Добровољца; Јове Загорца на Министра социјалне политике и народног здравља о неисплаћивању заосталих припадности дневничарима Централног хигијенског завода у Сарајеву; Ивана Прекоршека и другова на Министра просвете о отпуштању из државне службе Реснерја Едуарда, учитеља;

4 — Саопштење извештаја Министра унутрашњих послова да ће на интерпелације народних посланика: Војислава Лазића о начину спровођења општинских избора и Ристе Грђића о држању Бана Зетске бановине г. Иванишевића за време општинских избора; Рајка Турка о полицијском претресу стана, и Обрена Савића о самоубиству Михаила Антића-Видаковића, одговорити кад прикупи потребне податке;

5 — Саопштење захтева Министра правде о продужењу кривичног поступка противу народних посланика;

6 — Саопштење о подношењу оставке на посланички мандат г. Луке Мијушковића, народног посланика;

7 — Саопштење молби за отсуства народних посланика;

8 — Одговор Претседника Народне скупштине на кратка питања народних посланика: Војислава Лазића и Бошка Зељковића.

Говорници: Секула Зечевић, Министар физичког васпитања народа др. Јосип Рогоић, Претседник Народне скупштине Стеван Ђирић (пет пута), Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић (пет пута), Војислав Лазич, Бошко Зељковић.

Дневни ред: Наставак претреса извештаја Верификационог одбора о доласку за народне посланике: г. Андоновића Симе за Срез малешки на место Арнаутовића Дамјана; г. Шајкаревића на место Јована за Срез прилепски на место Трбића Василија; г. Здравковића Миленка за Срез неготињски на место Стојадиновића Драгише; и г. Ђокића Љубомира за Срез бањски на место Миловановића Драгомира.

Говорници: Никола Зубер, Милош Рашовић (ради личног објашњења), Министар без портфеља др. Михо Крек (ради личног објашњења), др. Мирко Косић (ради личног објашњења), Јеремија Протић, др. Војислав Дошен, Претседник Народне скупштине Стеван Ђирић (осам пута), др. Јанко Баричевић, Љубомир Пантић, Димитрије Вујић, Михаило Ђуровић, Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић (два пута ради личног објашњења), др. Јуре Коце, Ристо Грђић, Мирко Комненовић (ради личног објашњења).

Претседник Стеван Ђирић: Господо народни посланици, имам част да отворим V редовни састанак Народне скупштине. Молим господина секретара да изволи прочитати записник претходног састанка.

Секретар Драгомир Стојадиновић прочита записник IV редовног састанка.

Претседник Стеван Ђирић: Има ли ко од господe народних посланика да учини какву примедбу на записник? (Нема!). Пошто примедба нема, објављујем да је записник примљен.

Изволите, господо народни посланици, чути један посланички законски предлог, и то предлог закона г. г. Секуле Зечевића и другова о обавезној радној служби.

Секретар Драгомир Стојадиновић (саопштава): Г. Зечевић Секула и другови, народни посланици, подносе Народној скупштини на решење предлог закона о обавезној радној служби и траже да се огласи за хитан. (Види прилог.)

Претседник Стеван Ђирић: Према § 63 Закона о пословном реду, пошто предлагач тражи хитност, има право да образложи ту хитност. Има реч народни посланик г. Секула Зечевић, да образложи тражену хитност.

Секула Зечевић: Господо народни посланици, предлог закона о обавезној радној служби, чију хитност треба да образложим, није само плод вишегодишњег проучавања стања у коме се налази наша народна привреда него у исто време представља и израз жеља целокупне Народне скупштине, јер су овај предлог прихватили преставници свих политичких странака и клубова.

Утврђујући ту чињеницу радујем се што могу подвући да смо се у овоме важном питању сви посланици сложили до краја, што је јасан доказ да међу нама на левици и десници нема никаквих стварних размимоилажења када су у питању велики интереси наше земље и њене привреде. (Одобравање на левици и узвици: Тако је!)

Вас најмање, господо народни посланици, треба уверавати да је наша земља сиромашна. Ви имате свакодневно безброј примера њеног сиромаш-

тва и стално и све већег сиромашења. Ми са страхом помишљамо на сваку сетву, на сваку зиму и мраз, на сваку поплаву и другу ђуд природе од чега зависи пуњење наших амбара, другим речима од чега у великом делу зависи ефектуисање државног буџета прихода.

Међутим, државне и друштвене потребе неће ништа да знају за исход летине и оне се морају подмиривати на начин који сваког Министра финансија и сваког финансијског стручњака мора да забрињава. А наше државне потребе не састоје се само у томе да осигурамо свој голи живот, него су исто тако важне потребе да се културно и социјално стално унапређујемо и да замашне суме одвајамо, како бисмо се могли оружати у сразмери са другим стварно богатијим земљама.

Направићу један врло кратак преглед нашег општег привредног стања.

Наша пољопривреда, којом се бави три четвртине нашег становништва, претрпела је најтежи ударац услед машинизације пољопривреде у свету, а последица је тога осетан пад цена аграрних производа. Наши мали сеоски поседи, при којима морамо остати и ради социјалних и ради теренских разлога, неће моћи да се машинизују, па ради тога неће бити способни за међународну утакмицу. Наша је привреда постала нерентабилна, а то и јесте онај највећи разлог нашег осиромашења.

Аграрна реформа донела је економску независност и слободну земљу нашим сељацима у крајевима ван Србије, те је логично требало да наступи и благостање. Међутим, пад цена пољопривредних продуката довео је и те мале поседнике имања у врло тежак положај, јер је њихов рад постао нерентабилан.

Сем тога треба имати на уму да се мали поседи временом услед прираштаја становништва распарчавају и кроз то економски слабе. Аграрна реформа није могла да умањи онај превелики број наших сељачких породица које раде, живе и развијају се на малим имањима, која, ни при најбољој обради, неће моћи да их исхране, а број тих породица износи око 800.000 у свима крајевима наше земље. Тиме се стварају нови бескућници.

На пољу колонизације такође нисмо имали успеха. Како у северним тако и у јужним крајевима ми нисмо успели не да решимо него ни да решењу приведемо етнографски проблем тј да их населимо националним живљем. Поред тога ми морамо становништву пасивних крајева створити могућност насељења и нове привредне активности. Али за колонизацију доћи ће у обзир и елементи из досадашњих богатијих крајева, као Србије и хрватског Загорја у којима наступа осиромашење због цепкања и иначе малих сеоских посета као и услед размножавања и прираста становништва.

Задатак обавезне радне службе биће у томе да припреми терене за насељавање, да колонистима подиже куће и слично, јер ми немамо нити ћемо имати новчаних средстава за те велике радове а питање колонизације остаће перманентно. (Одобравање на левици).

Исељеништво и печалбарство доносило је пре рата и првих година иза рата велике користи. Како је машина заменила и избацила из употребе велики број људске снаге, наступило је ограничење усељавања у европске и ваневропске земље.

Приход од исељеништва, дакле од суфицира радне снаге, опао је за око 2 милијарде динара годишње. Овај велики материјални губитак нећемо моћи никако више да надокнадимо а број сиромашног становништва увећаваће се. Колико је то огромна цифра, господо народни посланици, дозволићете да вас потсетим на један дуел који се прошле године водио у Финансиском одбору између уважених пољопривредних стручњака г.г. Министра Станковића и Ђорђевића, којом је приликом изнесено, да је целокупна вредност годишња пшенице 3 милијарде и 600 милиона динара. Међутим, видимо сада, да само од исељеништва губимо 2 милијарде годишње. То значи, пошто нема изгледа за ново пласирање наше радне снаге у иностранство, да имамо један сталан губитак од 2 милијарде динара годишње, и то такође повећава наше осиромашење.

У нашој земљи недовољан је број путева и јавних грађевина, који су једно од главних мерила богатства и снаге једне земље. Наши произвођачки центри слабо су повезани са потрошачким центрима, а такође и наши главни центри слабо су повезани. Међутим, из статистика видимо да смо за последњих 10 година издали на путеве и јавне грађевине преко 3 и по милијарде динара а сви видимо како је мало са тиме учињено. С обзиром на туризам, који се као једна активна грана код нас убрзано развија, а помоћу кога ми треба да надокнадимо многе мањке које смо на другим странама изгубили, ми морамо да изградимо још врло много путева и јавних грађевина да би и даље остали у центру интереса туризма и повећали промет туриста.

Обавезна радна служба надоместиће нам те нестацице новчаних сретстава за изградњу путева и јавних грађевина. Мелиорационих радова, којима би се добили нови терени и побољшали изгледи и услови рада, изведено је до сада код нас врло мало, јер су скупи и јер за те послове треба много новаца и машина или врло много радне снаге. Нама је, међутим, потребно да створимо нове површине обрадиве земље за наша насеља и за ширење имања наших сиромашних земљопоседника, а оним мелиорационим радовима које смо извршили могли смо јако мало да утичемо на повећање нове површине за обрађивање па и извођени су више у циљу обезбеђења од поплаве. Међутим, стручњаци су израчунали да би се мелиорационим радовима могло добити 700.000 хектара нових површина одличне земље за обрађивање, а такође слатинастих земаља има преко 300.000 јутара у Војводини који би се помоћу радне снаге могли подврћи култури. Ево још једног објекта за рад обавезној радној служби.

Наше рударство је главним својим делом у рукама странаца, па га ради тога и не можемо више назвати својим богатством. Странци га експлоатишу и из земље односе све користи од њега. Није ово као раније што је било, да рударство остави главни део своје вредности на радну снагу у својој земљи. Модерним машинама које се увозе са стране, и са веома малом снагом и за кратко време тим модерним машинама странци ће успети да извуку све наше добро из земље. Према томе ово рударско благо не може се сматрати нашим неким нарочитим богатством.

На крају, зар се може назвати рударско богатство то статистичко стање које нам показује да смо за 10 година издали више за једну и по

милијарду динара за израђене металне прерађевине него што смо добили за наше извезене руде. (Пљескање на левици).

Ми се, нажалост, не можемо похвалити ни са нашим шумским богатством, јер и оно је у главном делу у рукама странаца. Иако имамо велике количине дрвета, нарочито меканог дрвета, оно је лошијег квалитета те и нисмо од њега видели велике користи јер га експлоатишу странци.

Што је најгоре, ми нисмо експлоатисане терене пошумљавали, или ако смо то и чинили то је било у најмањој мери и као од беде, па се морамо питати куда ће нас то одвести? Један енглески стручњак израчунао је, да ће Европа у току од неколико деценија у практичном смислу остати без дрвета, ако се оваким темпом настави са сечом. Обавезна радна служба имаће и у овоме питању један првокласни задатак, чију ће вредност моћи да оцене тек нараштаји који долазе.

А шта смо, господо народни посланици, учинили са нашом трговином? Сви бољи послови налазе се опет у рукама странаца. Наша земља у велико је етатизована, ту имају велика привредна Министарства, која путем лицитација набављају своје потребе. И, господо, жалосна је чињеница, да за цело ово време од Ослобођења на овамо, наши трговци су бачени у позадину а странци су на јавним и државним набавкама директно фаворизовани. Ми с тиме стварамо бескућнике и очајнике, а да то не води добру непотребно је објашњавати. Томе злу морамо најхитније потражити лека. Ми видимо да нас не пуштају у иностранство, они не пуштају ни наше раднике, који би копали по рудницима и вршили најгрубље послове, а ми смо пустили стране шпекуланте, да по нашој земљи вршљају, ми смо их заштитили да стичу капитале и упропашћују наш привредни сталез коме толико имамо да захвалимо у прошлости. (Пљескање на левици и повици: Тако јел!)

За индустрију, господо народни посланици, код нас важи све оно, што је речено и за трговину, а највећа је несрећа, што се она не развија тако, да се, колико је год могуће више, користи нашим домаћим сировинама. Изузевши аграрну и шумску индустрију, сва остала наша индустрија троши туђе сировине и полуфабрикате. Њој није довољно што се користи са једном царинском заштитом, каква не постоји нигде другде у свету, него се она још картелише те наш и онако осиромашени народ мора и сувише скупо да плаћа све њене прохтеве. Картели су један од највећих узрока нашег осиромашења (Пљескање на левици).

Велико богатство неискоришћено лежи у нашој огромној водној снази, које имамо преко 3 и по милиона коњских снага. Ми не водимо рачуна о томе да су рудници подложни исцрпљивости, а водна нам снага овако узалуд пропада. Обазримо се око себе, па узмимо за пример Италију, која је за кратко време електрифицирала све своје најважније линије железничке у северној Италији.

Обавезна радна служба биће та, која ће решити проблем електрификације у Југославији помоћу употребе радне снаге, а то ће она извршити у толико лакше што су теренски радови најскупљи кад је реч о електрификацији помоћу водне снаге.

Постојеће железничке пруге не одговарају органским и геополитичким потребама наше земље. Оне су грађене за потребе ондашњих покра-

јина, Србије, Босне, Херцеговине, Хрватске, Војводине, Словеније. Ми нисмо изградили јадранску пругу, па смо пропустили да то учинимо док је још било финансиских могућности и да нашу приморску обалу вежемо са главним центрима земље, који су јој природно залеђе. Да се овде послужим речима једног нашег уваженог политичара, који је, једном приликом, узвикнуо: „Нама требају четири јадранске пруге, а не једна!“. Ето, господо, и овде терена за обавезну радну службу.

На крају, господо народни посланици, да је наша земља сиромашна, најбоље ћемо се уверити ако се обазремо око себе и видимо како наш народ живи, како се храни и одева, какав му је животни стандард. Видите о томе не постоји никаква статистика, али постоје живи и очевидни примери, који су нам свима познати. Ту скоро у новинама смо могли читати како у Ваљево, некада богатом округу Србије, 75% становништва болује од сифилиса. Више од 60% од укупног броја ђака основних и средњих школа наше земље долазе у школу недовољно исхрањени, а како је на Универзитетима не треба ни да помињем.

Ја сам, господо народни посланици, покушао да дадем само једну врло површну слику нашег привредног стања, која, како видите, није ни мало утешна, ради чега морамо тражити нове правце рада и изворе привредног снажења. Уколико је ово кратко, бићу слободан да вас потсетим на једну књигу коју сам издао у јуну месецу ове године под насловом „Сиромаштво Југославије“, и коју сам свима вама послао. Уколико желите, господо, опширнија објашњења по овоме питању, можете их наћи у овој књизи, а у колико ко није добио ту књигу, ја му стојим на расположењу да му је дам, јер сам је штампао у главном за потребе народних посланика.

Обавезна радна служба један је и најизводљивији начин којим се можемо помоћи у овој тешкој ситуацији и који најбоље одговара нашим приликама и склоностима.

Шта је обавезна радна служба?

Неки питају: Је ли то присилни рад или је то нови кулук. Није, господо, никакав присилан рад. Присилни рад је оно што има у Русији и са чиме се је та земља подигла на високи степен на коме је данас. Обавезну радну службу увела је влада Александра Стамболијског први пут у Бугарској, па, и ако су се мењали у Бугарској режими од демократског до ауторитативног и најдемократскијег, они су сви један по један нашли за потребно да ту установу не отстрањују него да је све више и више усавршавају. Немачка, господо народни посланици, у својим прошлим демократским режимима непрестано је слала комисије у Бугарску да испитају ову установу и пре 3 године и Немачка, богата Немачка, увела је обавезну радну службу а нема ни 2 месеца, читали смо да је и Пољска такође увела једну врсту обавезне радне службе. Међутим, у Пољској, господо, већ 10 а можда и више година њихова војска и пограничне трупе у великој мери раде на јавним радовима, тако да су они запуштене крајеве бивше Русије тиме доста унапредили.

Обавезна радна служба није ни кулук. Кулук се показао неефикасним и нашим законским предлогом § 47, ми укидамо кулук а ону народну снагу која је ишла на кулук претварамо у среску

обавезну радну службу, која ће под једним системом без протекције боље радити и која ће установа бити популарна.

Обавезна радна служба је радна обавеза чисти за сваког југословенског грађанина и исто онако часна и потребна каква је и војна обавеза. Ми хоћемо да нашу омладину, нашу узданицу, васпитамо за рад, за велика прегнућа, за велике државне и националне циљеве и подухвате, да њеним организованим и бесплатним радом и снагом мишића, надоместимо све оно што се до сада једино жеженим златом смогло постићи. Као што су војни обвезници у рату, тако ће радни обвезници у миру бранити наше националне интересе и својом снагом стварати нова добра потребна да можемо остваривати наше националне циљеве. У року службе од 18 месеци наша војска ће наћи довољно времена за јавне радове. Ми хоћемо са обавезним радом да омогућимо нашој држави да остварује и ствара све оно зашта у будућности неће имати буџетских могућности. Обавезна радна служба неће вршити конкуренцију нашем упосленом радништву јер радови за које буџетске могућности постоје извршиваће се и у будуће из буџетских сретстава. Напротив, ови радови увећаће радиност па и запослење. Ми хоћемо да искључимо ту могућност, да наша држава свакодневно долази у неприлику да слеже раменима пред оскудним касама и да разним полумерама води једну финансијску и економску политику која нас још више осиромашује. (Одобравање на левици и узвици: Тако јел)

Вама, господо народни посланици, познато је да се код нас уопште мало ради. У страним земљама народ ради 250—280 дана у години, док код нас стручњаци су израчунавали да гро нашег народа ради свега 80—100 дана у години. Са нашим културним и социјалним напретком шире се и умножавају наше потребе и све ће се више и више ширити, а ми досадашњим начином привређивања и оваквим вођењем финансијске и економске политике нисмо у стању све те потребе покривати. Према овом нашем предлогу обавезном радном снагом треба да рукује Управа радне службе која стоји под Министарством војске и морнарице. Ми сматрамо да наша војска ужива неподељене симпатије и поверење грађанства, (Одобравање и повици: Тако јел!)... а поред тога има добро уређен старешински кадар и своју утврђену дисциплину. С њом смо добивали битке у ратовима, с њом ћемо добити и овај велики радни рад у миру... (Одобравање и повици: Тако јел!)... рат, господо, са бедом, рат са сиромаштвом, рат са невољама и назадњаштвом. (Одобравање.)

Војска има иначе многе установе које се поклапају са потребама обавезне радне службе, а има и прибор као шаторе, бараке, организовану прехрану и остало.

Под обавезну радну службу, господо народни посланици, према нашем предлогу треба да падну и женска лица од 14—25 година. Њихова обавеза састојаће се само у томе да похађају неке врсте домаћичких школа у којима ће учити домаћинство, хигијену и друге потребне кућне послове, а трајаће два месеца. Тако ћемо лакше и брже попунити празнину у образовању наше женске омладине која је једна неопходност. (Одобравање.)

Али, господо народни посланици, немојте ни да помишљате на то, да ми са овим предлогом хоћемо да уведемо нешто што не би одговарало склоностима и жељама нашег народа. Разговарао сам са много наших бистрих сељака, и са преставницима свих грана привреде, па сам утврдио да се они чуде што обавезна радна служба и до сада није већ уведена. Разговарао сам са свима слојевима, од неписменог сељака до највећег државног функционера и преставника наше интелектуалне елите, и нисам никога нашао ко не би овај предлог са задовољством прихватио.

Кад је дошла на престо Династија Карађорђевића, она је затекла земљу економски и политички потпуно руинисану. Великим напорима Краља Петра Великог Ослободиоца и тадашњих меродавних политичких фактора Србија се толико подигла и оснажила, да је могла да загази у рат, освети Косово, и тим сјајним резултатима задиви свет. У та сретна времена видели смо како први наши људи енергично раде на подизању пољопривреде. Михаило Аврамовић, Сима Лозанић и њихови многобројни другови подижу задругарство и увозе боља семена и приплодна грла. Драгиша Лапчевић сади воћке и облагорађује читаве крајеве.

Фабрике подижу домаћи синови, Лаза Пачу има пуне државне касе сувог злата, а са таквим сарадницима и са таквим приликама и расположењем читаве те генерације могли су Краљ Петар Ослободилац и далековидни народни трибун Никола Пашић да поведу народ ка успеху, ка слави, ка ослобођењу. (Бурно одобравање).

Увођењем обавезне радне службе ми ћемо се вратити у та срећна времена, јер хоћемо да осигурамо бољи живот будућим нараштајима. Ми хоћемо да у целој земљи завлада дух радиности, јер је култ рада пењање на више уз степенице људске културе, а нерад и рахатлук значе силазак у понор. (Бурно одобравање на левици).

Господо народни посланици, доношење закона о обавезној радној служби једна је неопходност, и он ће се сигурно морати увести у нашој земљи. Не учинимо ли то сада, мораће да учине они који долазе за нама, само под још тежим околностима него што су данашње.

Ја вас стога молим да учинимо то још сада, а први доказ за то нека буде тај, што ћете примити хитност овога законског предлога. (Пљескање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: У име Краљевске владе има реч Министар за физичко васпитање народа г. др. Јосип Рогоић да изјави прима ли хитност овог законског предлога.

Министар за физичко васпитање народа др. Јосип Рогоић: Господо народни посланици, част ми је изјавити да не могу примити хитност овог законског предлога о обавезној радној служби из разлога тога, што је то питање већ предмет проучавања у Краљевској влади и што то питање дубоко задире у више грана нашег јавног живота, те и ако сматрам то питање једним крупним и важним за читав наш национални привредни живот, из тих разлога не могу да примим хитност.

Претседник Стеван Ђирић: Пошто Краљевска влада не прима хитност овога законског предлога,

то има Народна скупштина да о томе одлучи гласањем седењем и устајањем. Стављам предлог на гласање, и то овако: Господа која не примају хитност овог законског предлога, нека устану, а господа која примају хитност, нека изволе седети. (Већина устаје).

Већина је устала. Према томе Народна скупштина није примила хитност овог законског предлога. За проучавање законског предлога биће изабран нарочити одбор кад то Скупштина одлучи.

Изволите чути интерпелације.

Секретар Драгомир Стојадиновић (саопштава): Г. Ристо Грђић, народни посланик, упућује интерпелацију на Претседника Министарског савета и Министра иностраних послова о држању Бана Зетске бановине г. Петра Иванишевића за време општинских избора и тражи да јој се призна првенство. (Види прилог).

Претседник Стеван Ђирић: Има реч г. Министар социјалне политике и народног здравља да се у име Краљевске владе изјасни прима ли тражено првенство.

Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: У име Краљевске владе изјављујем да примам првенство ове интерпелације.

Претседник Стеван Ђирић: Прима ли Народна скупштина тражено првенство? (Прима!) Објављујем да је првенство примљено. Изволите чути даље.

Секретар Драгомир Стојадиновић (саопштава): г. Милан Божић и другови, народни посланици, упућују интерпелацију на Министра унутрашњих послова о поступку полицијских органа према сељацима из околине Сарајева на дан 4 марта 1936 године и траже да јој се призна првенство. (Текст интерпелације отштампан у прилогу III редовног састанка од 11 децембра 1936 г., стр. 147).

Претседник Стеван Ђирић: Има реч г. Министар социјалне политике и народног здравља да се изјасни у име отсутнога Министра унутрашњих послова да ли прима тражено првенство.

Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: У име г. Министра унутрашњих послова изјављујем да примам првенство.

Претседник Стеван Ђирић: Прима ли Народна скупштина тражено првенство? (Прима!) Објављујем да је првенство примљено. Изволите чути даље.

Секретар Драгомир Стојадиновић (саопштава): Г. Михаило Ђуровић и другови, народни посланици, упућују интерпелацију на Министра унутрашњих послова о догађају на Белведеру код Цетиња од 26 јуна 1936 г. и о поступку полицијских власти према г. Стојану Шпадијеру, народном посланику, и траже да јој се призна првенство. (Види прилог.)

Претседник Стеван Ђирић: Има реч г. Министар социјалне политике и народног здравља, да се у име отсутног г. Министра унутрашњих послова изјасни, да ли прима тражено првенство.

Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: У име г. Министра

унутрашњих послова изјављујем, да примам првенство.

Претседник Стеван Ђирић: Прима ли Народна скупштина тражено првенство? (Прима!) Објављујем да је првенство примљено. Изволите чути даље.

Секретар Драгомир Стојадиновић (саопштава): Г. Михаило Ђуровић и другови, народни посланици, упућују интерпелацију на Министра унутрашњих послова о распису Министарства унутрашњих послова Пов.Бр. 28870/36, који се односи на рад Сокола, и траже да јој се призна првенство. (Види прилог.)

Претседник Стеван Ђирић: Има реч г. Министар социјалне политике и народног здравља да се у име отсутног Министра унутрашњих послова изјасни да ли прима првенство или не прима.

Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: У име г. Министра унутрашњих послова изјављујем, да примам првенство.

Претседник Стеван Ђирић: Прима ли Народна скупштина тражено првенство? (Прима!) Објављујем да је првенство примљено. Изволите чути даље.

Секретар Драгомир Стојадиновић (саопштава): Г. Обрен Савић и другови, народни посланици, упућују интерпелацију на Министра унутрашњих послова о самоубиству Михаила Антића-Видаковића, бележника општине, и траже да јој се призна првенство. (Види прилог.)

Претседник Стеван Ђирић: Има реч г. Министар социјалне политике и народног здравља, да се у име отсутног г. Министра унутрашњих послова изјасни, да ли прима првенство. (Жагор. — Један глас са леве стране: Што не одговара г. Крек).

Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: У име г. Министра унутрашњих послова изјављујем, да примам првенство.

Претседник Стеван Ђирић: Прима ли Народна скупштина тражено првенство? (Прима!) Објављујем да је првенство за ову интерпелацију примљено.

Господо народни посланици, дозволите да на ове упадице укратко одговорим. Г. Министар унутрашњих послова је данас спречен да буде присутан на седници, јер мора да буде присутан на скупштини Савеза земљорадничких задруга, и молим господо народне посланике, да од тога не праве питање.

Што се тиче ове друге ствари, зашто у име г. Министра унутрашњих послова не одговара г. Министар Крек, то могу рећи, да је првобитно било тако и замишљено, да одговара г. Крек, али смо затим хтели да се држимо принципа, да у име једног отсутног Министра одговара Министар који је народни посланик. (Одобравање и повици: Тако је!) Изволите чути даље.

Секретар Драгомир Стојадиновић (саопштава): Г. Карел Добершек и другови, народни посланици, упућују интерпелацију на Министра правде о премештају старешине Среског суда др. Рајхмана из Преваља у Кочевље (Види прилог); Г. Ка-

рел Добершек и другови, народни посланици, упућују интерпелацију на Министра финансија о премештају прегледника финансијске контроле г. Добровољца Јанеза. (Види прилог.)

Г. Јово Загорац, народни посланик, упућује интерпелацију на Министра социјалне политике и народног здравља о неисплаћивању заосталих припадљности дневничарима Централног хигијенског завода у Сарајеву. (Види прилог);

Г. Иван Прекоршек и другови, народни посланици, упућују интерпелацију на Министра просвете о отпуштању из државне службе Реснерја Едуарда, учитеља. (Види прилог.)

Претседник Стеван Ђирић: Све прочитане интерпелације упућене су г.г. надлежним Министрима. Изволите чути извештаје г.г. Министара.

Секретар Драгомир Стојадиновић (саопштава): Г. Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова извештава, да ће на интерпелацију Лазића Војислава, о начину спровођења општинских избора, и на интерпелацију г. Грђића Ристе, о држању Бана Зетске бановине г. Иванишевића за време општинских избора, одговорити кад прикупи потребне податке;

Г. Министар унутрашњих послова извештава, да ће на интерпелацију г. Рајка Турка, о полицијском претресу стана, и на интерпелацију Савића Обрена, о самоубиству Михаила Антића-Видаковића, одговорити кад прикупи потребне податке.

Претседник Стеван Ђирић: Ови извештаји примају се на знање. Изволите чути захтев г. Министра правде за издавање суду г. г. народних посланика.

Секретар Драгомир Стојадиновић (саопштава): Г. Министар правде тражи одобрење за продужење кривичног поступка против г. г. народних посланика и то: г. Богавца Петра због дела из § 56 Закона о штампи, г. др. Добовишека Рудолфа због дела из § 70/1 Закона о штампи; г. Милошевића Радивоја због дела из § 139 Крив. закона.

Претседник Стеван Ђирић: Прочитани захтеви г. Министра правде биће упућени Имуניתетном одбору.

Изволите чути оставке г. г. народних посланика.

Секретар Драгомир Стојадиновић (саопштава): Г. Лука Мијушковић, народни посланик, подноси оставку на свој посланички мандат. (Повици: Зашто?)

Претседник Стеван Ђирић: Оставка народног посланика г. Мијушковића биће упућена Верификационом одбору.

Изволите чути молбе народних посланика за отсуство.

Секретар Драгомир Стојадиновић (саопштава): Г. др. Марковић Миленко, народни посланик, моли за три дана отсуства.

Претседник Стеван Ђирић: Одобрава ли Народна скупштина тражено отсуство? (Одобрава). Објављујем, да је тражено отсуство одобрено.

Господо народни посланици, пре прелаза на дневни ред имам да одговорим на два кратка питања.

Прво кратко питање упутио ми је народни посланик г. Војислав Лазич и оно се односи на

догађај у месту Макишу. О томе догађају ја Вам не могу тренутно дати аутентично обавештење, пре него што сам добијем податке од г. Министра унутрашњих послова. Ја сам питање упутио г. Министру унутрашњих послова и молио сам га, да он непосредно одговори на питање г. Лазића, али ако г. Министар не би лично одговорио, онда ћу ја на основу добијених података од њега, одговорити г. Лазићу.

Има реч г. Лазић, да се изјасни, да ли прима на знање мој одговор.

Војислав Лазић: Господо народни посланици, не могу се задовољити са одговором г. Претседника Скупштине зато, што је г. Претседник имао довољно времена, да сазна од г. Министра да ли је истина оно, што сам ја у питању навео.

Ја сам то питање поставио г. Претседнику још у априлу месецу, онда кад се тај догађај десио и Претседник досада није прикупио податке, па зато не могу да се задовољим његовим одговором. Ја се не могу задовољити његовим одговором и због тога, што он није саопштио, нашта се то питање односи. И зато морам ја то питање да објасним, да би ви знали, шта сам ја питао и зашто сам тражио заштиту г. Претседника Народне скупштине.

Питање је, господо народни посланици, како г. Претседник сматра имунитет народних посланика. Да ли је народни посланик заштићен од батина жандармерије? Да ли жандарми имају право, да кундацима, сабљама и гуменим палицама ударају народне посланике. Законодавац је, а нарочито уставотворац, кад је правио Устав, унео у чл. 75 Устава једну одредбу која штити народне посланике од свакога прогона полицијске власти. Уставотворац је хтео, да народни посланик буде заштићен као личност и као човек који претставља народ, па да полиција не може правити никакве шикане према њему, да га не може лишити слободе и затворити, без одобрења Народне скупштине. И ја разумем, да кад уставотворац захтева, да народни посланик не може бити лишен слободе ни у каквом виду без одобрења Народне скупштине, да ни жандарми не могу ударати народне посланике, јер је и то једна врста лишења слободе.

Господо, на дан 15 априла ове године, ја сам пошао у Београд са једном депутацијом гладних људи. Вама је свакако познато каква је глад у пролеће ове године владала и да је народ тада био у очајању. Краљевска влада на сва моја запомагања и ваша из опозиције није хтела да изиђе у сусрет народу, и народ, питајући се шта да ради, пошао је једнога дана у Београд г. Претседнику Краљевске владе и Министру социјалне политике да тражи хлеба. По дужности својој ја сам се ставио на цело тога гладног народа и пошли смо у Београд у највећем реду. У место да дођемо па да нас прими г. Претседник Владе и да нас прими г. Министар социјалне политике и помогну гладноме народу, нас је на седмом километру пред Београдом сачекала жандармерија у борбеном поретку, дочекала нас је тако формирана као да наступа каква непријатељска сила из унутрашњости која има намеру да заузме Београд, па је послата жандармерија постављена у борбени поредак по свима правилима ратне вештине да одбрани Београд од нападача. Чиновник Управе вароши Бео-

града г. Јовић који ме лично познаје, био је на челу те војске и оружане жандармерије, која је била састављена од једне чете пешадије и једног ескадрона коњице. Жандармеријом је командовао један мајор, а било је још неколико и нижих официра. Позади њих на путу постављено је неколико аутомобила међу којима неки и са црвеним крстом. Успостављена је била нарочита телефонска веза и телефон намештен у један аутомобил. Коњица је била постављена у стрељачки строј у ширини по 150 метара од пута лево и десно. На самом путу била је постављена главнина од два вода коњице и чете пешадије.

Претседник Стеван Ђирић: Господине народни посланиче, обраћам Вам пажњу да Вам је време од пет минута истекло и да ћете имати прилике да о томе говорите кад Вам дам мериторан одговор на Ваше питање, а сада можете говорити само о томе, што сте у осталом већ и рекли, да ли сте задовољни, или не са мојим садашњим одговором. Ја Вас молим да будете краћи.

Војислав Лазић (наставља): Кад смо се приближили овом оружаном жандармериском поретку ми смо стали. На десет корака стали су и они који су ишли позади мене. Ја сам изашао напред познавајући г. Јовића, али упркос свега тога што је он мене познавао и знао да сам ја народни посланик, он је без икаквог објашњења наредио мајору да ступи у дејство а мајор је командовао жандармерији: Сабље вади и јуриш на голоруки народ. (Др. Српко Вукановић: То је слобода!). Кад сам ја покушао да заштитим свој посланички имунитет и кад сам ја казао Јовићу да нема потребе да се ступа у дејство јер ја сам народни посланик и ја одговарам за ред и поредак, г. Јовић, ништа ме не слушајући, узвикнуо је: Удрите њега, баш њега као народног посланика, посланичку му . . . . . На то је жандармерија на коњима са голим сабљама извршила на мене и људе позади мене, који су у депутацији били, јуриш, ударајући нас голим сабљама како су кога стигли, а нарочито су ударили мене. Кад је голоруки народ окренуо леђа и почео бежати, ступила је у дејство пешадија и тако заједно, и коњица и пешадија, гонили су нас пуних седам километара, тукући нас сабљама, кундацима и гуменим палицама.

Од удараца жандармеријских сабаља, кундака и гумених палица, сва су моја леђа и моје руке били крвави. Ова повреда лекарски је утврђена и од стручне лекарске комисије добио сам 15 дана боловања.

Господо народни посланици, ја сам имао прилике у рату, да отступам испред непријатеља неколико пута, али овај непријатељ у Макишу, ова жандармерија била је гора од оних непријатеља са којим сам ратовао. Јер, ја сам се испред непријатеља у рату могао привремено и да склоним, а испред ових нисам могао никако. И ја данас протестујем против тога насиља, а протестујем зато што Влада г. др. Стојадиновића парадира непрестано са неким народним слободама, а ево какве су те народне слободе, да и народни посланици добијају жандармске сабље, кундаке и палице по својим леђима.

Претседник Стеван Ђирић: Молим Вас, господине посланиче, да завршите.

Војислав Лазић (наставља): Ја тражим од вас народних посланика, да осудите Краљевску владу

за овај догађај, јер ако не осудите и ви ћете овако проћи, као и ја, а можда још и теже.

Претседник Стеван Ђирић: Друго је питање које је упутио народни посланик г. Бошко Зељковић, које се односи на разноврсне премештаје државних чиновника. Ја би на ово питање могао одговорити тек кад будем упутио препис овога питања надлежној господи Министрима и то: г. Министру просвете, г. Министру унутрашњих послова, г. Министру саобраћаја и г. Министру шума и рудника, јер данас нисам у стању ништа мериторно одговорити. Реч има народни посланик г. Бошко Зељковић.

Бошко Зељковић: Господо народни посланици, 11 октобра извршени су општински избори и у Врбаској бановини. Званичне новине Банске управе Врбаске бановине тврдиле су и тврде још и дан данас да је 11 октобра дан народног славља и дан манифестације високе политичке и националне свести, дан триумфалне победе Југословенске радикалне заједнице, јер се је захваљујући дејству одлично организоване пропаганде успавани патриотизам Босанске Крајине пробудио, прену се и цилитнуо озарен сунчаним зрацима нације и државе.

Успавани патриотизам, господо народни посланици, опјеваног Кочићевог „Змијања“, „Црних потока“ Петра Пеције, раштрканих колибџа историске Ђорковаче пробудила је 11 октобра Југословенска радикална заједница. Успавани патриотизам Крајине Петра Мркоњића будили су и они који су почашћени високим признањем за успјешно организовање Шуцкора на Дрини као и они који са пет одликовања Аустријског ћесара на грудима, међу којима два висока са мачевима узимају данас високе положаје! Успавани патриотизам Крајине Петра Мркоњића, из чијег смо се путира 1875 године причестили и духовно се ујединили на врховима Ђорковаче са ослободилачком и бесмртном Србијом. Крајине која је давала Петру Мркоњићу четнике, а Краљу Александру добровољце — пробудише они који припадају нагацији националне прошлости Босне и Херцеговине.

На каквим ногама стоји ова и овакова тврдња, на каквим крилима лети пуна и сјајна победа Ј.Р.З. у Врбаској бановини, довољно је само једна карика из ланца непобитне истине, која снагом сунчаног свјетла расвјетљује и поставља на своје место како ове тврдње тако и оне који ово тврде.

Срез босанско-крупски, којег имам част и у овом Високом Дому претстављати, има 13.066 правних бирача, од којих 8.737 православних а 4.263 муслимана. 11 октобра Југословенска радикална заједница добила је 4.183 гласова од 13.066. Од 8.737 православних бирача добила је 1.213.

Претседник Стеван Ђирић: То, господине посланиче, нема везе са питањем које сте поставили.

Бошко Зељковић (наставља): Када од овога броја одбијете чиновнике, путаре, лугаре, пружне жељезничке раднике и пензионере, којих има у срезу око 400, онда од 8.737 бирача православне вере Југословенска радикална заједница добила је 800 или боље речено ни непуних 9%. На основу овакових резултата Влада др. Милана Стојадиновића слави своју сјајну победу и присваја себи

легитимацију народног поверења. Она путеве свога хода крсти именом „Слободне народне воље“ и у извршеним општинским изборима гледа а и од нас тражи да и ми гледамо и видимо нову етапу наше унутрашње политике, сигурну консолидацију наших унутрашњих прилика. На тим путевима ми је не можемо слиједити, јер је слободна народна воља у тешким и незапамћеним оковима, а суви зулуми гори и тежи од дахијских.

Ако лаже коза не лаже рог.

Министар унутрашњих дела депешом је упутио среског начелника Михаила Милановића из Маглаја да изврши општинске изборе у Срезу босанско-крупском;

Срески начелник г. Милановић позивао је свако лице које је правоснажно било осуђено на казну из ранијих времена на издржавање те казне, а онај који би прошао кроз канцеларију Ј.Р.З. привремено је пуштен и казна на њему није извршена;

Лицима којима је због прекршаја Закона о ношењу оружја раније одузето оружје решењем Среског начелства у Бос. Крупци, враћено је исто по препоруци канцеларије Ј.Р.З.

Министарство социјалне политике дозначило је за изградњу пута Збориште—Стабанђа на подручју Општине бвжумске 2 вагона кукуруза. Сељани су кукурузе бесплатно превезли и ако је удаљено од жељезничке станице 45 км. и смјестили га у за то одређене просторије у селу Зборишту. На интервенцију канцеларије Ј.Р.З. помоћник Бана Врбаске бановине издао је налог банском чиновнику Степану Момчиловићу да се има упутити среском одбору Ј.Р.З. у Бос. Крупци и оданде са среским начелником из Бос. Крупце отићи у Збориште, у зграду у којој су кукурузи, и затим те кукурузе подјелити у местима Бвжум и Отока, која је места одредила канцеларија Ј.Р.З. Г. Момчиловић је тај налог извршио дијеломично, јер је кукуруз запленио, али остало није могао извршити, јер је народ, револтиран таквим поступком, на лицу мјеста по његовом одласку кукуруз подјелио.

Министарство социјалне политике и народног здравља дозначило је...

Претседник Стеван Ђирић: Господине народни посланиче, ја вас молим да завршите. Не могу вам дозволити даље да говорите кад говорите о сасвим другом предмету.

Бошко Зељковић (наставља): Ви ћете ми, Господине Претседниче, дозволити да се са неколико речи осврнем на оне чије су породице претрпеле много због премештаја и редуцирања.

Према списку, и по жељи мјесног одбора Ј.Р.З., господо народни посланици, из Среза босанско-крупског премјештени су: Миливоје Ковачевић, срески начелник, са територије Босне и Херцеговине, који је био интерниран за време рата у Араду, и ако је он, господо, Босанац и за свој национални рад добио признање са највишег места. (Протести на левици.)

Слободан Гаковић, полицијски писар, син мјесног проте, из познате националне куће, брзојавно је премјештен.

Зикрија Смерагић, Гајретов радник, управник среске припомоћне закладе, брзојавно је премјештен.

Бруно Нинкијевић, срески судија, соколски радник, по предлогу и по жељи и на захтев месног одбора ЈРЗ премјештен је. (Протести на левици. — Жагор код већине.)

Никола Чернов, срески економ са најодличнијим оценама, премјештен је из Босанске Крупе у Босански Нови, а из Босанског Новог у Грахово.

Саобраћајци: Јелајац Лука, чувар пруге; Милек Петар, надзорник пруге; Латиновић Никола, чувар пруге; Перковић Марко, Тодић Гојко, десетар; Мрвош Марко, надзорник пруге; Пољак Милан, магационер, Козина Фрањо, шеф станице и Негослав Зделар премјештени су у року од 15 дана брзојавно.

Надаље, господо, срески начелник Михаило Петровић, судија и ратник премјештен је брзојавно у Маглај јер је био неподесан, јер није пружио довољно гаранције за резултат који је ЈРЗ очекивала. Александар Трусовски, полицијски писар, премјештен је орзојавно у Босански Нови а из Босанског Новог у Писаровину.

Суљо Суљић, бански већник, разријешен је дужности, а на његово мјесто постављен је Фетах Крупић.

Исто тако г. др. Јосип Храбар, члан управног одбора Шипада, разријешен је дужности, а на његово мјесто постављен Фетах Крупић. (Жагор код већине и узвици: Доста! Доста!)

Ја верујем да је вама доста, али и ово је много.

У просвети су премештени: Даница Трбојевић из Крупе у село Хашане, наставница, позната соколска радница, јер се није довољно ангажовала у корист Југословенске радикалне заједнице.

Претседник Стеван Ђирић: Господине народни посланиче, говорили сте три пута дуже него што Вам је по Пословнику допуштено. Ако и то није предусретљивост од стране Претседништва, онда не знам шта јесте. Ја Вас молим да већ једанпут завршите свој говор.

Бошко Зељковић (наставља): Даље: Злајка Павичић из Крупе у Грахово, Петар Павичић, човек са 34 године службе, премјештен је брзојавно у Грахово са својом госпођом, која је исто тако наставница, а да није добио ни пребијене паре за путне трошкове. Речено му је ако се у року од неколико дана не јави на своју дужност да ће му бити место упражњено. Осман Томић, школски управитељ из Отоке, премјештен је на једноразредну школу у неко село прњаворског среза.

Да нису, господо, оваква насиља вршена само на територији мога среза у крају Врбаске бановине, ја мислим да ћете ми то веровати, јер ево вам и писма вође Селачко-демократске коалиције, потписаног по г. др. Мачеку и по г. Адаму Прибићевићу, у коме се између осталог каже и ово: „Можемо пред целим светом да утврдимо, да су избори, које је проводио г. др. Стојадиновић у Босни, у мјешаним крајевима Хрватске и Северне Далмације, били много гори, него избори што их је 5 маја проводио Богољуб Јевтић”. — (Граја).

Претседник Стеван Ђирић: Господине народни посланиче, ја сам приморан да Вам одуздем реч.

Претседништво Народне скупштине је вољно да Вам да могућности да говорите када, строго

узевши, можда не би требало да Вам дозволи, али, ако Ви будете, господо, народни посланици, добру вољу злоупотребљавали да држите говоре дуже него што то Пословник допушта, онда Претседништво неће моћи више тако либерално применити Пословник.

Прелазимо на дневни ред. На дневном реду је: Наставак претреса извештаја Верификационог одбора о доласку за народне посланике г. Андоновића Симе за Срез малешки на место Арнаутовића Дамјана; г. Шајкаревића др. Јована за Срез прилепски на место Трбића Василија; г. Здравковића Миленка за Срез неготински на место Стојадиновића Драгише и Ђокића Љубомира за Срез бањски на место Миловановића Драгомира. Реч има народни посланик г. Никола Зубер.

Никола Зубер: Господо народни посланици, нисам имао намеру да учествујем у дискусији о верификацији мандата о којима је реч из простог разлога што је известилац већине дао доиста довољно јаке разлоге, али, како се је народни посланик г. Милош Рашовић, известилац мањине, у своме говору дотакао једног трагичног догађаја који се десио на прагу Цетиња, па из необавештености, у што сам тврдо убеђен, дао један нетачан суд, то ми дозволите да се и ја на то обазрем. (Војислав Лазић нешто додаје). Ја сам, г. Војо, посланик Цетиња, то се догодило на територији општине чији сам посланик и држим да имам право да проговорим о томе коју реч. — Говорећи о томе догађају посланик г. Рашовић навео је да је опозиција тражила збор, да тај збор није дозвољен, да о томе народ није обавештен, да се је 500—600 њих окупило, приближило Цетињу, да је хтело да уђе у Цетиње, да је полиција забранила улазак и да је тако рећи са радошћу очекивала да пуца на изгреднике, па на крају г. известилац мањине цео овај догађај баца на терет и сматра за њега одговорним г. Министра унутрашњих послова.

Господо народни посланици, кад се говори о тако трагичном догађају као што је Белведерски догађај, где је погинуло 6—7 људи, ред је да се о томе изнесе стварна истина а не да се тај случај, да се тај конфликт претвара у политичку монету и да се тај случај приписује човеку који с тиме нема ничега заједничког. Да би имали јаснију слику о узроцима Белведерског догађаја ја ћу бити мало опширнији.

Црногорски сељак живи у једној неизмерној беди. Суша скоро сваке године ништи му његову летину. Он нема зараде на дому, а њему су врата у иностранству затворен за зараду. Насељавање Црногораца у богатим крајевима Југославије није извођено онако како треба, тако да данас ми имамо један велики број насељеника који живи бедније у новим крајевима него што је живео у Црној Гори. Ко познаје Црну Гору, господо, признаће да је то један од најзапуштенијих крајева у нашој земљи, и то она Црна Гора која је вековима давала Српству све што је могла дати. Да није оскудевала воља Београда за привредно подизање Црне Горе у то нико не сумња, али непознавање онамошњих прилика са једне стране, и политичко-економска неувиђавност наших људи из оних крајева с друге стране довели су Црну Гору да је била пасторче у овој држави. Без зиратне земље, без железничког саобраћаја, без

шуме, без индустрије, Црногорац се савио око оног голог камена очекујући да ће му уједињење са Србијом донети Јадранску пругу подићи индустрију и уопште подићи привреду и напредак онога краја. Дани су пролазили а од свега овога мало се је штогод остварило. Ето, господо народни посланици, на таквом терену дошли су политички шпекуланти да искоришћавају ту беду Црне Горе.

Ми смо лањске године односно прошлог пролећа видели под једним барјаком људе, које је уједињење скинуло са политичке позорнице, са неким политикантима Црногорцима из Београда. Ето то су ти људи који су спремали тако звани поход на Цетиње овога пролећа. На месец дана пре Белведерског догађаја ти конспиранти разишли су се по селима Црне Горе, бацајући се дрвљем и камењем на Владу др. Стојадиновића и то баш на ону Владу која је највише од ослобођења учинила за Црну Гору. Збор је био забрањен. А забрањен је био из формалних разлога; пријава полицији није удовољавала законским формама. Није добро обавештен г. Рашовић кад каже, да народ није знао да је збор забрањен. Народ је знао да је збор забрањен, али политичким конспирантима било је у интересу да уђу у Цетиње као што су ушли 18 фебруара 1935 год. Г. Рашовић добро зна колико је била понижена државна власт 18 фебруара 1935 године. (Гласови са левице: Ко је понизио државну власт?)

Није ми намера, господо народни посланици, да браним управну власт, која је била на Цетињу за вријеме Белведерског догађаја.

Ондашња управна власт крива је у толико у колико је била изгубила главу и пустила да с њом баратају догађаји уместо да на време предупреди тај зли случај. Ја понављам да су виновници Белведерског догађаја неколико политичких конспираната, који су стрмоглаво јурили за политичким шићаром. (Граја и протести на левици.)

Дозволите ми, господо народни посланици, да се осврнем још на једну изјаву г. Рашовића и то ону, где каже да је прошлог лета било затворено 5—600 људи, жена и деце и да су вођени незнам куда. (Један глас са левице: То је тачно!) Верујте, господо, будним оком пратим догађаје у Црној Гори и нечега таквог никад није било. (Гласови са левице: Било је!) А ако г. Рашовић мисли на онај случај где су власти предале неколико њих, (Један глас са левице: Стотине, не неколико!), не ни 30, предале суду за њихов субверзиван рад, (Један глас са левице: Стотине!) Не, ни пуних 30. Ја то знам, ја сам са Цетиња. У осталом г. Рашовић зна још једну ствар: да ми у Црној Гори живимо племенским животом, и да није баш тако лако код нас спроводити терор. Да је г. Рашовић био ових општинских избора у своме срезу, он би видео да је ово тачно што ја говорим.

Толико сам имао да речем по овоме. (Др. Мирко Косић: Треба да чујемо и Шпадијера!) Дозволите ми сада да се осврнем на једну ствар.

Господине Косићу, ми имамо у Црној Гори једнога доктора, који је свршио два разреда гимназије, па је написао једну књигу у Француској и постао доктор. Ја не знам да ли је то једини. Ви и онако волите да се називате професором. Али, како то рече г. Милован Лазаревић прошлога

лета да је стекао право да проследи нечију прошлост, и ја сам стекао право, јер сте се Ви лањске године са ове катедре лупали у прса и подвлачили Ваш националан рад, па сам случајно нашао, г. Косићу, и Вас записане на тефтеру у Неју на платном списку Краља Николе и то онда кад га је била напустила сва Црна Гора. Господин је дакле, био на списку Нејске владе Краља Николе. (Граја на левици.)

Оволико, господо, за сада, а другом ћу се приликом вратити на ову ствар.

Претседник Стеван Ђирић: Има реч г. Рашовић ради личног објашњења.

Милош Рашовић: Народни посланик господин Зубер нашао се побуђен, да учини извесну корекцију ономе, што сам ја пре неколико дана казао. Али, господо, ви сте се несумњиво из његовог говора најбоље осведочили, да је оно што сам говорио, тачно, . . . (Пљескање на левици и узвици: Тако је!) . . . и да је одговорна личност онај, кога сам ја означио, а то је г. др. Антон Корошец. Да г. др. Корошец није свестан тога да је то његова одговорност, он би ми овде одговорио, а не би тражио и допустио да у име њега одговара г. Зубер.

Господо народни посланици, г. Зубер је сам признао да је било кривице до Банске управе, па када је било кривице до Банске управе шта је онда г. др. Корошец урадио са том Банском управом, је ли узео кога на одговорност? Није. Он је, напротив, узео на одговорност оне који су били жртве тога догађаја, као што је то и сам г. Зубер напоменуо. Њих је узео на одговор, њих је прогласио антидржавним, сепаратистима и туђинским плаћеницима. Туђинским плаћеницима, господо, назвао је Црногорце, оне Црногорце за које сам г. Зубер каже да су се вековима борили за слободу! (Одобравање и пљескање на левици). Пјесу ли они могли бити туђински плаћеници?! А ја вам кажем, господо, да у Црној Гори нема туђинских плаћеника. Обратите се свима судовима и видећете да ли је и један Црногорац осуђен за шпијунажу или за велеиздају државе.

Господо посланици, догађај који се догодио на Цетињу то је један срамотни догађај, који вређа сваког честитог и поштеног Црногорца, ма кога политичког уверења био. И ја се чудим да је г. Зубер могао доћи на ово место, да брани тај догађај, који је нанео срамоту целој Црној Гори. (Одобравање на левици). И, господо, само из обзира великог патриотизма и родољубља Црногорци су могли да претрпе овај страшни шамар, али, будите уверени, да га неће заборавити и ја сам уверен да ће виновник овога догађаја кад-тад одговарати. Јер, убијати на прагу Цетиња и рањавати, када никаква државна потреба то није изискивала, јер нити је јавни поредак нити су државни органи јавне безбедности били у опасности, — то је заиста нешто нечувено. Не стоји и није тачно то да они нису хтели да се врате кућама. Црногорци су инсистирали на томе да одрже збор, али, када им је објашњено, вратили су се и на њих је пуцано. . .

Претседник Стеван Ђирић: Господине посланиче, Ваше време је истекло и молим Вас да завршите лично објашњење.

Милош Рашовић (наставља): Дакле, да завршим, да не бих злоупотребљавао доброту Господина Претседника, ја поново понављам да је

г. Зубер потврдио све оне чињенице које сам ја изнео пред вама. (Одобравање и плескање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Има реч Министар без портфеља г. др. Крек.

Министар без портфеља др. Михо Крек: Господо народни посланици, част ми је дати једну кратку изјаву. Народни посланик господин Никола Зубер говорио је из властитих побуда и у властито име, никако ни за, ни у име Министра унутрашњих послова г. др. Корошеца, који ће, када буде говорио у своје име и у име свога Министарства, дати потребно објашњење Народној скупштини.

Претседник Стеван Ђирић: Има реч ради личног објашњења народни посланик г. др. Мирко Косић.

Др. Мирко Косић: Господо народни посланици, г. народни посланик Никола Зубер нашао је за потребно да се дотакне мене, очигледно због тога, што сам му приметио да би требало да чујемо и г. Шпадијера, пошто је и он свакако позван као и г. Зубер да о догађају о коме је реч дадне потребно објашњење. Ја мислим да помињање г. Шпадијера није требало да г. Зубера доведе у толику јарост, да он, — ја ћу употребити један непарламентаран израз — говори којешта. (Граја и бучни протести код већине!)

Претседник Стеван Ђирић: Господине посланиче, опомињем Вас да не употребљавате такве изразе, јер ћу Вам иначе одузети реч.

Др. Мирко Косић (наставља): Г. Никола Зубер, обраћајући ми се, каже: Господине докторе, ја познајем докторе са два разреда гимназије! То је, господо, требало да буде некаква врста шамара свима нама у Скупштини, који смо неком несрећом дошли до доктората, али не са два разреда гимназије, него свакако на основу квалификација, у смислу Закона о универзитетима, како они то предвиђају.

Исто тако је г. Зубер, хотећи ваљда да буде нарочито духовит и мислећи да је то заиста духовито, казао: — Ви, који се називате професором! Међутим, ја себе не називам нарочито ни доктором ни професором, премда имам право и на један и на други назив и то не на основу два разреда гимназије него на основу закона и научних ступњева, које сам био постигао, и то, кад смо већ дошли до тога да се лично изјашњавамо, на најугледнијим међународним научним форумима.

Г. Никола Зубер о тим стварима није обавештен и не мора бити обавештен, али г. Никола Зубер не би требало да о тим стварима — да се сада парламентарно изразим — овде говори. Ко није обавештен не треба ни да говори.

А оно што је на послетку додирнуо, је ли то његова поезија? Г. Зубер је дошао да расправља нешто што се мене лично не тиче. Г. Зубер је изгубио из вида да нисам био Црногорац никада, да за време рата нисам био ни поданик Краљевине Србије, него сам био поданик Краљевине Угарске и као такав постао добровољац у српској војсци. (Одобравање на левици). И то борац. Борац, господо, у 18 пуку, прекобројном батаљону на Суворобору, па и рањен. Учествовао сам и у борбама на Мачковом камену, ... (Одобравање на левици) ...

а по том разрешен од војне дужности као војно неспособан. (Никола Зубер: И нашао се у Неју!) Не, никада у Неју, него сам се нашао у Краљевско-српском новинарском бироу у Женеви, где сам остао све до 1917 године.

Видите, дошли сте да нешто причате што се мене не тиче, што може да има везе са једним мојим блиским рођаком али не самном. Али, исто тако је и тај мој рођак био добровољац и није био поданик ни једне српске Краљевине и њему је било свеједно да ли је на платноме списку, како Ви кажете, једне или друге српске Краљевине, пошто су и једна и друга примале финансијска сретства из истих савезничких извора.

Према томе, Ви сте се овде дотицали ствари о којима нисте обавештени. Ја изјављујем да такве неозбиљне или озбиљне, — како хоћете, да употребим парламентарни израз, — декламације или изјаве уопште више не сматрам да је достојно на њих одговарати. (Одобравање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Реч има народни посланик г. Јеремија Протић.

Јеремија Протић: Господо народни посланици, ова тачка дневног реда је једна болна тачка; она је болна из два разлога; прво, што засеца дубоко у личну безбедност народних посланика и друго, што истовремено засеца и у имунитетно право народних посланика. Кад расмотри човек ову тачку дневног реда и кад прочита одредбе Устава о томе како и на који начин долазе посланици на упражњена места, сваки мисаони човек могао би казати: па зашто се води дискусија у Народној скупштини, кад је то Уставом тачно опредељено. И истина је то, — ја то признајем са овога места, — кад се ствар гледа са лица, али кад погледате и са наличја и кад знате, да су места упражњена не нормалним путем као што се то обично дешава, него гажењем земаљског Устава и Закона о пословном реду, онда, господо, немојте се чудити што се дискусија води о овој тачки дневног реда.

Ја нећу да говорим о самој пресуди, јер је она, како се то правнички каже, *res iudicata*, већ остављам ту ствар савести оних судија, који су потписали пресуду да се наша три друга нађу данас на робији. Морам да се осврнем на све предрађе, које су наше другове довеле до робије. Неупуштајући се да говорим о оном думбусу који се је дешавао од доласка Владе др. Стојадиновића па до оног избезумљенога чина, који је извршио Арнаутовић, морам казати да тај догађај има дубоку позадину, позадину, која ће се ускоро документима доказати, и онда ћемо се може бити срамно погледати у очи, како смо поступали са нашим друговима, који су данас невино робијашци. Онога дана, кад је Арнаутовић учинио оно безумље, а он је био у *delirium tremens*, јер је он у последње време био алкохоличар, што и он зна, а што из самољубља и части као културан човек није смео то да призна на суду, направила се једна трка и јурњава у Скупштини, размилели су се агенти и почели су да позивају из клубова поједине посланике и да их воде право у затвор Управе града. То се дешавало усред Народне скупштине, а то се дешавало и по жељезничким станицама, чак и саљудима који тога дана нису били у Народној скупштини. И шта је било? Управа града Београда противуствано лишава слободе те наше другове, тера их у затвор и поступа са њима онако како

се не поступа ни са обичним ценарошем. И поред свега тога што се Управа града брани преко г. Ко-рошца и што се сугерира и Претседнику Народне скупштине да су хапсане хигијенске, ја вас уверавам да је то једно ругло, које више личи на Средњи век него данашњици и престоници велике Југославије. О томе ће вам дати податке наши другови, који су лежали у тим апсанама, а ја ћу да вас питам, на основу чега су притворена десеторица народних посланика из овога Дома. Речено је, да је квалификација дела постављена и да је то конспирација. На основу таквог квалификовања дела ухапшени су 10 посланика. Један се посланик случајно затекао својим послом у иностранству. А шта је наступило после? Наступило је то, да се током истраге утврдило, да извесни наши другови нису криви, и они су пуштени, а да су други наши другови сачекали претрес и такође на претресу пуштени. То значи, да је отпала квалификација дела завере.

Ако су ови што су пуштени невини људи, онда су невини и она тројица који су на робији. А ако су криви она тројица који су на робији, онда не би требало да буду пуштени ни ови људи који су данас међу нама, јер су онда и они криви. Шта сад наступа? Наши пуштени другови долазе у нашу средину. Једни издржали 3 месеца, други 4 и по месеца у затвору и ником ништа. Нико, господо, од нас народних посланика није повео рачуна, па чак ни меродавни фактори — наша Краљевска влада, какав је психолошки моменат у душама тих наших похапшених другова. Какав пакао у породицама међу њиним женама, нејаком децом и који нису знали шта их очекује, јер су могли веровати да ће их задесити иста судбина као и оне који су на робији. Камо накнада за неправедно одлежани притвор? Пуштени су и ником ништа. Изволите у Народну скупштину, продужите посао и примајте дневнице. То је резултат става којег је заузела наша Краљевска влада према народним посланицима. Господо, ја ћу да вам пружим једну слику на који су начин спровођени наши другови. Опкољени жандармима, са баченим лисицама на рукама и са куферима под мишкама, доведени су на железничку станицу; тако су спроведени. У Митровици дочекао их је кордон жандармерије, од станице до завода их је отпратио и стрпао у затвор. И оно што није знала малена Србија, о којој се много причало, није знала за то да се једном политичком човеку навлачи робијашко одело. То се урадило са нашим друговима и они су стављени у исти положај као и они што су осуђени као окорели зликовци који су радили противу државе и који су покушали да поруше јединство државе.

Господо, можда би ми се замерило што ја толико говорим о невиности наших другова. Ја сматрам да ово треба да учиним после изјаве г. Ђуре Јанковића, Министра шума и рудника, коју је учинио на прошлој седници, и на којој је тврдио да је он тврдо убеђен да је пресуда Касационог суда дерогирана и поништена одредбама Финансијског закона, које су се односиле на инжењера Турину, зато што је убеђен, да је Турина поштен човек. Нико од нас из опозиције није оспоравао поштење г. Турине, нити је тежиште у томе, него је у овоме, да је убеђен г. Ђура Јанковић и Краљевска влада да је г. Турина честит човек и да је на основу тога донета једна одредба Финансијског

закона којом се г. Турина ослобађа милионске казне и поставља за члана управног одбора.

Постоји разлика између мога убеђења да су наши другови невини и овога убеђења г. Ђуре Јанковића. Ви, господо народни посланици, нисте били убеђени за г. Турину у ономе што је тврдио г. Јанковић за њега, јер нико од вас није знао за ту одредбу Финансијског закона која је у брзини проучена.

Ја заступам људе за које је сјајна одбрана доказала да су невини, а у то је убеђена не само одбрана него и цео југословенски народ. (Пљескање на левици).

Господо, питање г. Турине, питање је нашег државног рудника Зенице. Господин Ђура Јанковић је са овога места казао, да је у истини један успех што се обновио тај државни рудник, успех ове Краљевске владе, а ја, господо, пратећи рад свих наших влада до сада, и дошавши до сазнања о томе руднику Зеници, могу да изјавим у Скупштинском пленуму ово: да би заиста то био један велики успех, један огроман успех, али само онда да је то изведено 1925 године, када је југословенска држава примила око две милиарде репарационих девиза. И тада је био Министар финансија г. др. Стојадиновић. Да је тада на рачун тих репарационих девиза набављен сав инсталациони материјал и те високе пећи и да се реорганизовао тај државни рудник, ја бих онда први казао да је у истини постигнут један велики успех.

Господо, и онда је био наш биланс активан, и данас је наш биланс активан према Немачкој, шта бива сад после 11 година? Бива ово: да би смо ми могли да реализујемо наша потраживања од Немачке по нашем клириншком потраживању, ми вршимо једну обичну трампу. Долази г. др. Шахт, директор Рајхсбанке, и нуди нам да измири то наше клириншко потраживање, у месту парама, инсталацијама и високим пећима. И сада ја вас питам, господо, ко је постигао резултат и ко је постигао успех, да ли ми и г. др. Милан Стојадиновић или г. др. Шахт? (Пљескање на левици). У шестојануарском режиму др. Сернец као Министар шума и рудника имао је исто тако један пројекат са Крупом о реорганизацији тога рудника. И тај пројекат био је тако рећи ту да се оствари. На њему је инсистирао нарочито покојни Краљ Александар, јер би се у истину на тај начин добило оно што је нама потребно у Зеници и што би нам донело огромне користи. Али, тај се пројекат није могао да оствари и то због тога, што су обустављена репарациона давања. Исцрпљен је био тај контингент. И, господо, могу да вас уверим, да је покојни Краљ Александар нарочито инсистирао да се подигне та наша индустрија у земљи, и гурао је сваку Краљевску владу да води тачно рачуна о томе. Његово је дело и крагујевачка фабрика, његово је дело и Краљево, његова су дела и пут Прилеп, и пут Митровица—Пећ, и мост на Сави и мост на Дунаву. Само што је временски освећивање тих радова пало сада за време ове Краљевске владе. И када се глорификује нечији успех, онда се мора бити скроман, не сме се нико китити туђим перјем, јер ово што се данас рекло и прашина подигла, то, господо, не служи на част ни нама ни ма коме ван ове земље. Ето, господо, како се спроводи политика данашње Владе.

Господо посланици, поставља се питање, шта је са политичким слободама. Ви знате да је Краљевска влада добила два овлашћења у два узастопна буџета. Ја мислим, господо, да Краљевска влада неће успети да кроз овакве политичке слободе, какве нам даје данас, створи националну Југославију. Национална се држава не ствара кроз овакве политичке слободе. То смо имали прилике да чујемо и из говора г. Мијушковића приликом помена пок. Николе Пашића. Али, видите како се све то изврдава. Говори се о политичким слободама, али господо све што се овде о томе изнесе кроз нашу штампу не може доћи до израза. Ја ћу да вам само оцртам три момента из овога личног искуства, остављајући својим друговима да и они изнесу своја искуства. Прошлого лета ја сам са својим друговима одржао збор у Устуквину. То је био обичан политички збор као што је сваки политички збор, на којима ми сви народни посланици имамо право да говоримо. Сама полицијска власт довела је око 900 муслимана из околине Сарајева, и поставила их више једног моста да ухвате једну косу. Приликом нашег доласка дочекани смо били од наших пријатеља и од националних муслимана којих је био велики број. Када смо наишли на ту раскрсницу један пут води косом, а други лево, настала је таква паклена ларма, бес, псовање и бацање каменица. Киша је падала, сунце је бацало своје зраке кроз оне капљице и пресијавало црвене фесове. Када сам изашао из кола, створио сам себи слику мишарскога боја из 1806 г. То је једна велика срамота која се не може ничим да оправда, да се брат са братом бије и да се пролива крв у Босни. Том приликом нам је један срески начелник који је позван да одржава ред и поредак скренуо пажњу да не идемо у Фочу, јер можемо рђаво проћи. Ми га нисмо послушали већ смо отишли и није нас ни глава заболела.

Други је збор на домаку Београда у Младеновцу. Као што видите и овде на домаку Београда не можемо одржати збор. Убацила је Влада неколико неваљалаца који су почели да праве галаму и ларму, чак се један усудио да опали из револвера, а други су повадили ножеве и почели да се бацају лево и десно, а када је један од другова-посланика опоменуо комесара да избаци све оне који праве неред, он је одговорио: Не, господо, Ви сте чувари реда, па када Ви одете онда ћу ја да уредујем. Другим речима излази, да се цела политика г. др. Корощца састоји у томе, да власт, која је почела да спречава зборове, пушта да се изврши покољ, па да онда интервенише, па онога који је за болницу да га пошаље у болницу, а ко је за гробље, на гробље. То вам је слика данашње власти.

Трећи је случај са Опленцем. Нико не парадире са нечијим гробом. Ово је био знак пијетета и љубави према покојном Краљу. Договорили смо се били са нашим друговима из Сената да одемо на Оплепац и положимо венац на гроб покојног Краља. Наједанпут долази орган Управе града Београда и, не нашав за потребно да се претходно јави Претседнику Народне скупштине, позива ме из Клуба да ми достави до знања да се никако не усуђујемо ићи на Оплепац изјављујући ми, да скида са себе одговорност ако нам се шта буде десило, јер ћемо на путу, под Авалом, наићи на

бајонете жандарма. Међутим, ми смо упркос свега тога решили ипак да идемо. Истина, нисмо затекли доле кола која смо били погодили, јер их је полициски орган отерао, него смо узели друга и несметано дошли до Раље. И сад да видите бедну слику данашњице. Излазећи из доње Раље за горњу, видели смо пун аутомобил са наоружаним жандармима са пушкама и са реденицима. И лево и десно на друму постројени су жандарми на чијем се челу налазио г. Јовић, о коме је малочас говорио г. Лазић, и казао нам: Не можете даље! Кад га је један од народних посланика питао да ли се ово односи само на чланове Југословенске националне странке или на све, он се мало збунио па је казао: Односи се на све. И онда му је с наше стране речено: Е кад се то односи на све, онда не можете пустити никога више на Оплепац, па ишли они тамо званично или незванично. Па шта је било после? Тек сада је настала наша права национална срамота. Наишли су претставници дипломатског кора и пошто је г. Јовић казао да се забрана односи на све, он је задржао и претставнике дипломатскога кора. Задржао је и команданта града Београда, који је до јуче био командант жандармерије а задржао је и начелника Главног генералштаба, те смо тако сви морали тамо остати на киши до 4 сата после подне, када је дошла наредба да се може ићи на Оплепац. Кад је тражено објашњење зашто смо морали чекати све до четири сата, речено нам је, да је Краљева кућа тамо на Опленцу и да ће тамо бити до два сата па кад она прође онда може да се иде. Међутим ми сви знамо и имамо толико такта и признања да је у првом реду позвана Краљева кућа да тога дана буде тамо. Али ово што нам је речено није било тачно, јер је већ у један сат и петнаест минута она била већ на Топчидерској станици те се из тога јасно види да се намерно није хтело, да се народни посланици пусти да оду тамо.

Ето, господо, то су три момента из мога личног искуства. А сад да се осврнем, мало у вези са оваквим политичким слободама да се осврнем мало на успехе Краљевске владе. Какве је успехе, господо, показала Југословенска радикална заједница. Каже се, господо, да је Југословенска радикална заједница ухватила корена у народу. То је опште позната изрека, а ја могу да вам кажем отворено да она има свога корена само у триумвирату који је сада у влади, а кад њега нестане неће бити ни Југословенске радикалне заједнице. И сад имате, господо, људе који излазе из Југословенске радикалне заједнице а врло мало прилива у њу. Долазе људи само да омиришу да ли се може тамо што да улови, па кад осете да су све тамо већ монополисали ловци Радикалне заједнице они онда отуда беже и више се тамо не враћају. Какав је успех Радикална заједница показала то најбоље можете видети из оног случаја у Чачку одакле је и ваш потпретседник па је и тамо, поред свега терора полиције, ваш потпретседник успео да добије мање него ли што је опозиција добила.

Ето колико имате корена у народу.

Други вам је доказ Срез аранђеловачки у коме је од 20 општина Југословенска радикална заједница добила свега једну општину.

А трећи је доказ, о чему ће говорити мој друг Милован Лазаревић, какав је резултат у Степојевачкој општини, која је такође на домаку Београда.

Други успех Краљевске владе јесте у смањењу припадљности целокупном особљу ове земље, па и удовама и деци умрлих чиновника. Министар финансија г. Летица, када је смањено ове припадљности дао је експозе, у коме је казао изричито да то чини зато што су економске прилике у земљи тако срећно побољшане да су намирнице јевтиније данас за 50% него што су биле. Међутим, господо, данас када видимо да су намирнице за 50% па чак и за 100% скупље, та грешка се не поправља, нити је Краљевска влада ма какву асну видела од тих 300—400 милиона динара што је уштедела на чиновничким платама.

Ето, господо, како се рационално спроводи политика Краљевске владе.

Трећи успех је, — ово је интересантно, молим вас да чујете, — трећи успех Краљевске владе јесу јавни радови на подлози благајничких записа. О томе се лупа на велика звона. Чим отворите радио код куће имате прилике да чујете о успеху који је Краљевска влада постигла приликом уписа благајничких записа, тако да изгледа, да је цео свет одреши кесе, отворио врата, да су сви вентили отворени и да се све даје у државну касу. Трећега дана по упису радио вам јавља да је Краљевска влада пожњела велики успех на упису благајничких записа, јер је за непуна три-четири дана већ уписано пола милијарде нових благајничких записа, а да ће друга половина милијарде бити свакако уписана за 4—5 дана. А ја вас питам, господо, да ли би ко из Народне скупштине, односно из Владе, могао да ми каже: колико је бројно тих лица која су уписала те благајничке записе. (Жагор.) Пардон, може да ми се одговори да је то потребно, ја и не кажем да то не треба да буде, напротив, потребно је то да се макар колико помогне нашој сиротињи, али зашто толико звонити на велика звона. Одговориће ми се, можда, и то да је све и то приватан човек уписао. Међутим, ако се озбиљно размислимо, видећемо да је то у ствари новац од штедних улога приватних лица из Поштанске Штедионице, Аграрне банке, Државне хипотекарне банке и других државних банака и, наравно, мора да се изврши оволики упис за 3—4 дана. (Одобравање на левици.) Кад сваки смртни човек може то да уради, зашто толика реклама и зашто уносити толики хаос у односе људи?

Четврти успех јесте: лиферација петролеума и бензина из Румуније.

Господо, ја се питам, — не знам, нисам трговац, то ће рећи они људи који се баве тим послом, — ја се питам одакле смо ми до сада добијали петролеум и бензин? Да нисмо из Марока!

И о овоме лиферовању петролеума и бензина из Румуније лупа се на велика звона, а чим је то случај, мора, нормалан човек, који нормално мисли да претпостави да се ту ради о неком акционарском монополисаном друштву а ко је само у томе акционарском друштву, то се тек има видети. И наравна ствар, ако се то обистини да је тачно, успех је ту, али не за нас, јер ми и данас скупо плаћамо бензин. (Милован Лазаревић протестује.) Буди ти спокојан и миран.

И последњи успех Краљевске владе, — молим вас вредно је да се чује, јер ово не може да изађе преко штампе, — јесте подизање моста код Турн Северина. Да мало размотрамо ситуацију о томе мосту. Да ли је то питање икад било потрзано и да ли је икад било на дневном реду? Било је и још како је било, господо! Била је, господо, и постоји и потписана конвенција, потписао је г. Титулеско као Министар иностраних послова Румуније и тадашњи наш Министар иностраних послова па је чак и покојни Краљ Александар потписао. И онда је било покренуто питање да се мост подигне код Турн Северина, па се нашло за опортуно да не одговара интересима Југославије и да тај мост не може да буде код Турн Северина него на тромеђи код Прахова, тамо где му је и место и тако је конвенција и потписана да буде тамо. Противно тој потписаној конвенцији ми данас видимо да се глорификује Краљевска влада која је без икакве потребе поново покренула то питање, и решила то тако да тај мост данас буде код Турн Северина!

Време је кратко, ми смо изгубили много у овој дебати и да бих дао могућности и осталим друговима да говоре ја ћу овим и завршити свој говор. (Живојин Димитријевић: Најбоље!) Најбоље је, г. Жико, да гласаш и да чекаш мандат да ти га изруче бирачи за успешан рад. — Господо, да је нормалан поступак ја бих дао свој глас за верификацију, али у моменту кад ми имамо на дневном реду избор Одбора за проучавање закона о правима носилаца Карађорђевог Звезде и кад ми у робијашком оделу имамо два друга са Карађорђевог Звездом и трећег у емиграцији који је дао све што може жив човек и официр да да, ја не могу да дам свој глас за верификацију мандата. (Одобравање и пљескање на левици.)

Претседник Стеван Ђирић: Реч има народни посланик г. др. Војислав Дошен.

Др. Војислав Дошен: Господо народни посланици, тема о којој се говори у Народној скупштини толико је важна да човек не може да разуме како то да баш сама Влада не присуствује овој скупштинској седници, јер, као што знамо, Владу сачињавају свега три Министра и то Министар Претседник г. др. Стојадиновић, Министар унутрашњих послова г. др. Корошец и Министар саобраћаја г. др. Спахо, па видимо да од та три Министра нема ни једног овде и према томе морамо доћи до тога закључка, да та тријца као одговорни за данашњу ситуацију неће да слушају не оптужбе против њих него фотографисање суште истине. (Одобравање на левици.) Кад сам пре неколико дана у Народној скупштини говорио у погледу оних мојих трију питања, онда је у новинама изишло да су постављена три питања ништа више, а та три питања су говорила, господо народни посланици, о тешкој повреди слободе, о повреди онога зашто се наш народ једино бори и зашто ће се борити.

Ако погледате у режимске новине „Време“, онда ћете видети насмејано лице Претседника Владе у сваком броју. Ако оде у Ботаничку башту или на Калемегдан у Зоолошку башту, па ако узме једно мајмунче у руке, и о томе ће изаћи слика у новинама и то ће бити јавности приказано. А кад се, господо народни посланици, овде износи да се народни посланици кундаче, да се

боду бајонетима, онда нема ни једне речи у новинама о насиљу данашње Владе. (Пљескање на левици.)

На дневном реду је, господо, верифицирање мандата оних посланичких заменика, који би требали доћи на место неправедно осуђених народних посланика. Кад већ говоримо о овој верификацији, онда морам проговорити неколико речи и о самим установама које су тим посланицима судиле. Ми знамо да су ти посланици били предати Државном суду за заштиту државе. Државни суд за заштиту државе је један изванредан суд који нема ту сврху да дели правду, него који има ту сврху да застрашује друге, да се плаше од оног режима који сада земљом управља. Сваки изванредни суд има карактер једног правног непоретка, једног безакоња, једне анархије, јер, где су нормалне прилике, где су нормални закони, где је нормалан поредак ту суде и редовни судови. Отуда, господо народни посланици, и наш Пословник у свом § 110, знајући да би било врло опасно да се и народни посланици тероришу са таквим судом, изричито прописује да је за кривице народних посланика надлежан редовити суд, а ми видимо да се то у пракси другојачије спровађа. Нећу о томе да говорим, јер је и г. предговорник то споменуо, али морам да подвучем, да су народни посланици противзаконито лишени слободе, и да се то крстило неким новим неправичким именом. Онда је, господо, био Министар правде г. Драгиша Цветковић, који је пре годину дана свршио права у Свботици, па не знам како је он учио, али је уведен један нови правни појам: посланик је приведен у полицију и задржан у затвору а крсти се да је „приведен у полицију.“ То је један скандал који се може десити у једној држави где влада таква Влада као што је југословенска. (Гласови са деснице: Идите у народ!) Господо народни посланици, ево чујем упадице да идем у народ и да ме народ неће. Ја нисам ништа друго ни радио него сам био у народу. И, збиља, постигао сам колосалан успех. На општинским изборима у општини Немачкој Црњи, ја сам добио 637 гласова а Ј.Р.З. 7 гласова. Али, то се не пише у новинама, јер је то непријатно, пошто нису могли да швиндлују, јер сам ја асистирао и био код избора. Али кад су видели да су изгубили, онда су украли бирачки записник. (Смех на левици). И према томе, ја кажем оно што сам и прошлог пута рекао: Немојте ме изазивати, јер ће бити горе за вас. До сада су се узимале из Војводине паре, а сада се краду људи и народно поверење. (Пљескање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Господине посланиче, немојте употребљавати непарламентарне изразе.

Др. Војислав Дошен (наставља): Господине Претседниче, парламентарни су изрази сви они изрази, који су постојећим законима предвиђени, а пошто Кривични закон говори о крађи, ја могу крађу само крстити крађом.

Господо народни посланици, свратићу се и на изборе, али сада да останем код теме, код пресуде Државног суда за заштиту државе.

Ја се врло добро сећам, да сам читао у новинама извештај о претресу, па сам видео, да је Суд за заштиту државе тако много испитивао иначе симпатичног Драгишу Миловановића: Да ли је он вршио опструкцију, да ли је много лупао, да ли

је много са лопатицом ударао по клупи. Дакле, значи, за чисто дисциплинска дела, која се догађају у Народној скупштини, одговара посланик пред Судом за заштиту државе, и та се држава назива правна држава. А пошто је мени врло добро познато, да је баш Драгиша Миловановић казао оном приликом у Народној скупштини, када је ухваћен од Владе послат и наоружан детектив код овога стенографскога стола, да ће пасти крв, та изјава са малом прерадом лажних сведока употребљена је, да је то потстрекнуло Арнаутовића на пуцање.

Претседник Стеван Ђирић: Господине народни посланиче, молим Вас да не употребљавате непарламентарне изразе. Не ради се овде о изразима који постоје у Кривичном праву него не смете вређајући, постављати тврдњу коју не можете доказати. (Пљескање на десници.)

Др. Војислав Дошен (наставља): Господо народни посланици, да одмах демантујем г. Претседника Народне скупштине. Изволите, господо, потврдити: да ли је рекао Драгиша Миловановић у Скупштини да ће пасти крв том приликом, кад су овде ухватили детектива наоружаног код овога стенографског стола или није? Ево ја сам доказао ову моју тврдњу.

Претседник Стеван Ђирић: Ви нисте, господине посланиче, овде ништа доказали. Уопште обраћам пажњу господи народним посланицима, да се дебата не може кретати у томе правцу, да се доказује да је једна судска пресуда донесена незаконито и на неправилан начин. (Гласови на левици и узвици: Зашто?!). Народна скупштина нема права вређати суд. И ако желите углед суда одржати на висини, да свако у њега верује, Народна скупштина нема права суд клеветати и ја то допустити не могу. Ви можете говорити само о политичкој позадини, коју може бити суд није узео у обзир, јер је суд решавао као што треба да решава без обзира на политику. Али формално Ви немате права судску пресуду узимати у претрес и оцену, а да при том не водите рачуна о достојанству наших судова.

Др. Војислав Дошен (наставља): Господо народни посланици, ово што је казао г. Претседник скупштине, то не могу да узмем на знање, јер се судска пресуда може још шта више обновити тражењем да се преиспита, а не да се не сме пресуда од једног изванредног суда који је раван преком суду у овој Скупштини да критикује.

Ја, господо, хоћу ово да кажем, да када је могао Министар шума г. Бура Јанковић да Финансијским законом мења правомоћну пресуду редовног Касационог суда, како се не би могло говорити о мењању пресуде једнога изванредног суда?

Претседник Стеван Ђирић: Али се при свем том мора имати у виду достојанство наших судова.

Др. Војислав Дошен (наставља): Ја, господо, овде нисам говорио о достојанству или недостојанству наших судова, већ сам говорио о једној недостојној пресуди која је пала од наших судова. (Одобравање на левици).

Ја ћу, господо посланици, овде да изнесем још нешто у вези примедбе г. Претседника Народне скупштине. Па сама је ова Влада обећала да ће тај суд укинути, јер је казала да је то суд диктатуре, али после је увидела да народ неће с њом, па је и даље задржала тај суд да би могла

да присиљава народ да би с њом ишао. (Одобравање на левици). По моме мишљењу сваки изванредни суд има карактер притискивања народа, има карактер, ако хоћете, угњетавања и застрашивања, докле редовни судови имају карактер делења редовне правде. Тако ја гледам као правник на судове.

А иначе, господо народни посланици, када се већ говори о притискивању народа преко ових судова, проговориху неколико речи и о притискивању преко органа г. Минисара унутрашњих послова. Као што рекох, народ са „Јерезом“ неће. (Узвици већине: Охо!) Да би се народ приморао да иде са „Јерезом“ онда је ради оно, што се догодило у Иригу. Узму се два аутобуса новосадске полиције, бајонете на пушке, па повреди преко 20 лица, па да видиш како се онда гласа за „Јерезу“.

Господо, ако погледамо у Новобечејски срез, тамо се народ окупио на опозициони збор, да манифестује своје незадовољство према оваквоме режиму као што је данашњи. Долази жандармерија и растурава претходно одобрени збор, који су одржавали народни посланици Милан Ковачев и др. Дуда Бошковић, и жандармеријски наредник који је учествовао у растуривању збора, када је видео Милана Ковачева, довикнуо му је: „Ту си, господине посланиче, три године те већ чекам“ — па лепо г. народног посланика пушком по глави! Пошто су органи власти, које је „Јереза“ поставила да спроводе изборе, те изборе и спровели, и кала смо др. Дуда Бошковић и ја отишли да утврдимо фалсификате, дошао нам је жандармеријски поручник са револвером у руци, не дајући да се хватају фалсификати. А ја вам кажем, господо, да када би то била људска „Јереза“ онда би народ ишао за њом, па не би требала толика жандармерија да натерује народ да за њом иде.

Видите господо, ми смо говорили о Закону о заштити државе и Државном суду за заштиту државе. Тај је Закон са тако строгим прописима, који у једној демократској земљи не сме да постоје; тај Закон има врло незгодних прописа, нарочито је незгодан члан 12. Тај члан говори о скитницама, беспосличарима који не могу да докажу да се на поштен начин издржавају, и бивају кажњавани до три месеца затвора по суду, а после тога полицијска та власт интернира. По томе члану 12. који говори о скитницама и беспосличарима, био је интерниран и сам Министар унутрашњих послова др. Корошец. Видите, тај исти Министар осетио је на својој кожи благотворно дејство повлађујући систем па га онда примењује и према свима другима.

Ја вилим данас нема ни Министра полупривреле г. Станковића, јер би хтели мало да г вољимо и о његовој снази у Дунавској бановини. (Мирко Урошевић нешто добацвије).

Претседник Стеван Ђирић: Г. Урошевићу, опомињем Вас на ред.

Др. Војислав Дошен (наставља): Видите како је то крајни цинизам. Ви се смејете кад г. Урошевић протестује, а он је невино лежао у затвору пет до шест месеци само на основу таквог поступка Владе који је за осуду и каквог нема у целом свету на кугли земљиној.

И сад, господо народни посланици, уместо да се утишава та психоза, уместо да се нађу Министар

правде и Министар Претседник и Министар унутрашњих послова и да пронађу да су исто тако неправедно осуђени Драгиша Миловановић, Драгиша Стојадиновић и Василије Трбић и да се то зло поправи, као што се је поправила неправда др. Турине, иде се даље, па се наш народ провоцира са верифицирањем нових мандата.

Претседник Стеван Ђирић: Опомињем Вас, господине посланиче, да немате права да постављате такве тврдње.

Др. Војислав Дошен (наставља): Господине Претседниче, ја ћу да говорим у невређајућој форми. У моме срезу, месту Јаша Томић, признато ми је од Бирачког одбора 279 гласова. После избора потписују 611 људи да ће да положи заклетву да су гласали за моју листу. То није фалсификат, али то се десило. (Приговори са деснице).

Господо народни посланици, ја нећу да употребљавам увредљиве изразе, али ћу да кажем ово. У општини Војвода Степа, а то је општина која има три села: колонију Војвода Степа, Црња и колонију Војвода Бојовић, у тој општини, господо, обављени су општински избори са катастрофалним поразом Ј.Р.З., али су непозната лица украли испред званичног бирачког одбора акта, па сад треба поново да се обаве избори. Срески начелник који је тамо два дана пеглао народ, није могао да приволи народ за Ј.Р.З., па се због тога и ове недеље нису одржали избори. То је слобода од ове Ј.Р.З. Владе.

Допустите ми, господо народни посланици, да вам мало проговорим и о циљу који Влада има спроводећи овакве изборе. Ова је Влада силом хтела да прави споразум са Хрватима, па су њене новине биле препуне тога. „Време“ је писало да само Ј.Р.З. има легитимацију да заступа сав српски народ или већи део његов, и да ће се, кад се сврше општински избори, приступити формалном склапању споразума, јер то омогућава легитимација коју је добио др. Милан Стојадиновић. Господо, ви знате да када се прави споразум, да су потребна два фактора, две уговорајуће стране: она која хоће да прави споразум и она која треба с њом да се споразуме. А да видите, господо, само шта каже ова друга страна, са којом хоће др. Милан Стојадиновић да прави споразум. Она каже: Влада г. др. Милана Стојадиновића објавила је целоме свету, како је извела нормализовање прилика у држави, враћање демократији и како су уклоњени сви трагови диктатуре. Чланови Владе дају изјаве о повољном остварењу споразума са Хрватима, али нису донели обећане политичке законе, јер немају народ. Хтели би да суплирају мандате по општинским изборима, да би окупили већину Срба око себе. То је Влада хтела, али јој то није пошло за руком. Осим тога др. Мачек и Прибићевић у другом једном пасусу кажу, да су избори били гори него Јевтићеви избори. На крају, ово је најважнији пасус у изјави др. Мачека и Адама Прибићевића, каже се ово: „Износећи из низа факата само неке за карактеристику, утврђује се, да су општински избори показали, да је од Ј.Р.З. остало само др. Корошец, др. Спахо и власт, и ништа друго“. Према томе, господо, ова Влада није испунила свој задатак, ова Влада није вратила демократију, него је загазила и погоршала реакцију, терор и диктатуру. Ова Влада је утрла сваку могућност и решење унутрашњег питања, ова је

Влада окаљала образ целом нашем народу са овим фалсификованим изборима и зато треба да иде. (Пљескање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Господина народног посланика др. Војислава Дошена, кажњавам записаном опоменом на ред због увредљивих израза. Има реч народни посланик г. др. Јанко Баричевић.

Др. Јанко Баричевић: Господо народни посланици, ја молим г. Претседника Народне скупштине да не схвати криво ово неколико речи, које ћу управити у почетку мога разлагања, на његову адресу. Није то на његову адресу ради дебате и свађе, него ради тога да се разумемо и схватимо. Господин Претседник Народне скупштине, ако сам добро разумео, малопре је изволео казати, да се у Народној скупштини не може критиковати рад суда, да се не може критиковати једна правоснажна пресуда. Ово становиште јуридикчи, правно, је савршено нетачно. Нетачно је и по пракси, која је вођена у Народној скупштини, нетачно је и по прерогативама и правима, која Народна скупштина имаде. Свака пресуда суда, сваки судски поступак стоји под контролом читаве наше јавности. Имаде један моменат, господо народни посланици, кад није фер, да се о раду суда говори, а то је онда, кад је предмет још у суђењу, да се не врши притисак на суд и да се не стварају преседани за доношење пресуде у извесном правцу. Али, ако је пресуда донесена, и кад је пресуда постала правоснажна, та пресуда није више власништво суда, та пресуда је власништво целога народа, целокупне наше јавности и држим, господо народни посланици, да ви себе из те јавности и тих права нећете искључити, јер ако ико има права на критику, имаде Народна скупштина. (Пљескање на левици).

Не само то, господо народни посланици, него је дужност Народне скупштине, да будним оком прати, како судови раде, како они долазе до материјалне истине, како и на који начин доносе своје пресуде и како гласе те пресуде. Јер кад тога не би било, господо народни посланици, онда би судови били неприкосновена и суверена власт и смели би да раде шта хоће. И све до онога часа, док није постојала самосталност и непреметивост судија, зна се јасно и еклатантно то, у чему би та слобода судија постојала. Због тога, господо народни посланици, ја умољавам г. Претседника Народне скупштине, да ово моје објашњење уважи, а ја сам уверен, да г. Претседник Народне скупштине оно малопре што је казао, није казао злонамерно, него из необавештења, јер није по звању јуриста.

Претседник Стеван Ђирић: Господо народни посланици, на ову примедбу господина посланика имам да приметим то, да оно што сам ја рекао, рекао сам у томе смислу, да се безусловно мора водити рачуна о достојанству наших судова и да се никако не може о пресуди једнога суда говорити клеветајући и омаловажавајући наше судије. Ако је господин др. Баричевић тако разумео, оно што сам рекао, онда међу нама нема размимоилажења. (Пљескање и одобравање код већине).

Др. Јанко Баричевић (наставља): Господо народни посланици, још две речи о томе, па да пређем на ствар. Достојанство суда не вређа онај, који доказује и упире прстом на то, да сам тај суд

гази своје достојанство. (Одобравање и пљескање на левици).

Господо народни посланици, допустите ми, јако ме чуди, да се г. г. јуристи буне.

Господо народни посланици, да учиним кратак увод данашњим мојим разлагањима. Ова Народна скупштина, изабрана на изборима 5 маја 1935 године, имала је и имаде многобројне своје непријатеље, који сваки из својих разлога, побуда и циљева, насрћу на образ ове Народне скупштине, њен задатак и коначно на потребу њенога постојања! Природан је закон, да се свако нападнуто биће брани, да се противнику и насртљивцу супротстави свима својим моралним и материјалним снагама. Према томе логично би било, да се ова Народна скупштина брани из петних жила и то из више разлога: да очува и одбрани свој властити образ и понос, да спасава углед парламентаризма и тако омогући себи савесно извршење задатка, ради којег је изабрана и који пред њом стоји. Задатак ове Народне скупштине био је: окупљање свих југословенских националистичких унитаристичких снага; политичко уређење државе са бескомпромисног становиштва јединствене једне и једине југословенске нације; социјална правда и економске реформе у сврху подизања и јачања моралног и материјалног, малог човека са полазне тачке практички пуне и до краја проведене једнакоправности свих Југословена. Овај је циљ Народна скупштина и овај задатак имала, кад је изабрана. Циљ ми је да у овом говору јуридикчи доведем ове истине у везу са предметом о коме ми сада расправљамо.

Догађај 6 марта 1936 године био је, по моме личном дубоком уверењу као и по свима релевантним знацима и околностима, један усамљен индивидуалан испад једнога јединца тог човека, који се налазио у ненормалном стању. Испад Дамјана Арнаутовића нећу анализирати ни додиривати, у колико није потребно за добро разумевање саме ствари. У овој прилици нећу истраживати ни то, да ли је то био атентат на достојанство Народне скупштине или на др. Стојадиновића. Арнаутовић је испалио метак, и то је довољно да повуче извесне конзеквенце за њега лично. Али он је повукао у вртлог и друге народне посланике: Драгишу Стојадиновића, Василија Трбића, Драгомира Миловановића; Тасу Динића, Јована Ненадовића, др. Српка Вукановића, Мирка Урошевића, Николу Кабалина, Радивоја Нановића и Драгољуба Ивановића.

Судбина свих ових народних посланика, које сам именовао, била је различита, као што смо имали прилике да видимо прошлих месеци. У току истраге неки похапшени посланици пуштени су на слободу, а неки су пуштени испод суђења. Онима, који су осуђени, пресудом су одузета часна права, одузет им је и посланички мандат.

Ми данас расправљамо о верификацији мандата заменика Дамјана Арнаутовића, посланика Драгише Стојадиновића, Василија Трбића и Драгомира Миловановића.

Према томе, верификација мандата у уској је вези са процесом против самих народних посланика и са пресудом која је над њима изречена. Ово што ми данас радимо јесте тужан и дирљив, рекао бих, и пун очаја епилог парламентарне

драме, која се седамнајест месеци одиграва унутар зидова овога политичког амбијента. Данас, сама Народна скупштина требала би да буде у извесном делу, у питању мандата, извршни орган једног нередовног и једног пар екселанс прекога суда: да изврши један део пресуде и да посланицима одузме њихове посланичке мандате.

У овоме питању посланички Југословенски клуб, коме са поносом припадам, треба да јавно, нескривено, поверено и без увијања, заузме став, и мени је поверена часна дужност, да томе ставу дадем и изражај. Ја ћу ту дужност, која ми је поверена, извршити савесно и обзирно, али и јасно, не пуштајући никакву празнину, кроз коју би се могле увући сумње или крива тумачења.

Пређимо, господо народни посланици, преко мучне предисторије догађаја од 6 марта. Обиђимо све узбудљиве перипетије, које су му претходиле. Не позлеђујмо још свеже ране, које нису још зацељене. Ја ћу догађај од 6 марта изнети сувопарно, без мога личнога коментара. Дамјан Арнаутовић је испалио један метак из револвера, који је ударио високо у зид. Оптужба је тврдила, да је циљао на др. Стојадиновића али да га није погодио јер је један од народних посланика спречио правац метка тиме, што је ударио у руке Дамјана Арнаутовића. Одбрана тврди, да Дамјан Арнаутовић није хтео убити, него да је хтео правити демонстрацију у извесном правцу. (Граја и протести код већине.) Господо, молим вас, будите љубазни и пратите редослед мисли, па ћете опазити, да сам ја у првом реду тачно изнео оно што оптужба тврди, па ми је дужност, да изнесем тачно и оно што и одбрана тврди. Одбрана тврди, да Дамјан Арнаутовић није хтео убити, да није циљао на др. Стојадиновића, и да онај метак, који је тако далеко ударио од др. Стојадиновића, да је испаљен потпуно слободно и несметано. У овој расправи ја нећу да анализирам ово питање и споменуо сам га само ради хронолошког реда и да не буде никакве празнине. Занимљиво је и важно утврдити и то, да је тога дана седница Народне скупштине почела у 10.45 часова. То је тачно углављено у стенографским белешкама Народне скупштине. То је утврђено и у полицијским записницима, то је утврђено и у самој оптужници, то је утврђено и у самој пресуди. Према томе овај моменат, овај час јесте изван сваке сумње. На тој седници пре свега био је прочитан записник прошле седнице. Дата су многобројна саопштења. Прочитано је много интерпелација и тек после тога почео је г. др. Милан Стојадиновић у својству Министра иностраних послова, да држи свој експозе о спољној политици. Господо народни посланици, ја вас молим, да узмете стенографске белешке, које су вођене о седници тога дана, па ћете установити следеће: Г. др. Милан Стојадиновић говорио је преко 5 пуних стубаца штампаних у извештају до онога момента, кад је Дамјан Арнаутовић опалио први хитац. Према томе, господо народни посланици, нема никакве сумње да је од часа, од 10.45 када је седница Народне скупштине започела и момента, кад је плануо хитац, био прошао најмање један сат. Према томе, хитац је могао да падне најраније у 11.45, а врло вероватно неколико минута касније. У сваком случају у ономе моменту било је најмање 11.45 час. Важност овога, господо народни посланици, разумећете и схватићете мало

касније, у то доба је Арнаутовић у сали био ухапшен и одведен у комесаријат Народне скупштине, где је на кратко саслушан. Дакле сто од сто вероватноће је — ако га се убрзано водило на полицију, да је у Управу града Београда стигао тек после 12 сати. Касније лако, али прије никако! Зашто је ово важно, господо, то ћете мало доцније да видите. Дакле не заборавимо: Арнаутовић је могао најраније у Управи града бити у 12 часова и неколико минута после тога. Његово саслушавање, које је требало да унесе нешто светлости у сам догађај пуцања, могло је почети тек после 12 часова. Међутим, догађа се нешто. У 12 часова и 15 минута народни посланици Јован Ненадовић и Мирко Урошевић бивају у сред Народне скупштине хапшени и одведени у Управу града Београда. Подвучимо, господо народни посланици, несумњиво ову чињеницу. Ова два народна посланика бивају ухапшени пре него што је Арнаутовић могао да да ма каква изјашњења о своме чину, које је онога дана починио. Према томе, господо народни посланици, није Дамјан Арнаутовић временски био у могућности, да ма чиме терети друге другове народне посланике. У 1.15 часова полиција упада у стан Василија Трбића, оружаном силом врши претрес, који је, природно, остао без сваког резултата и затим га хапси. Никола Кабалина полиција тражи у 1 сат и када Никола Кабалин сазнаје за ту околност, одмах сам иде у Управу града да пита, ради чега се тражи. Чим је тамо стигао, одмах је ухапшен. Драгиша Миловановић бива хапшен у Алексинцу у 3 сата. Драгиша Стојадиновић и Радивоје Нановић ухапшени су у Нишу у 4 сата поподне. Драгиша Ивановић, ухапшен је у Београду око 4 сата поподне. Др. Вукановића хтела је полиција ухапсити још 7 ујутро у Сарајеву, али пошто га тамо није нашла, онда у Београду 9-ог у 5 сати ујутро. Михаило Ђуровић ухапшен је у своме срезу 7 у 5 сати ујутро.

Е сад, господо народни посланици, имамо тачно време, кад је који од госпде народних посланика ухапшен.

Ту долази моменат, кад треба да објасним, у чему је важност часа ухапшења народних посланика. Да неко буде ухапшен, треба да буду испуњена два предубета: први, да постоји извесно кривично дело и, други да постоје докази, који су способни, да створе основе сумње, да су поједина лица у та одређена дела уплетена, и да према томе ради тих кривичних дела, могу сносити извесну, становиту одговорност. Кад имамо ово све утврђено, онда можемо истраживати, како је то било са догађајем од 6 марта. Да говоримо само о голим чињеницама, само о утврђеним чињеницама, и то не по мени, него по полицијским записницима, по записницима код истражног судије и по чињеницама, које су недвојбено утврђене на самом претресу код Суда за заштиту државе. У актима свих ових надлештава утврђена је непобитна чињеница, да сем Дамјана Арнаутовића, који је већ на делу ухаћен, није постојало код тих надлештава никаквих доказа ни индиција за остале ухапшене народне посланике пре догађаја од 6 марта. Важно је за оријентацију ове Народне скупштине да сазна, кад се је евентуално могла породити сумња о евентуалној кривци ухапшених народних посланика. Ево, из аката

произлази, да се ова сумња породила само и искључиво у ономе часу, кад је Дамјан Арнаутовић своје другове народне посланике почео наводно теретити. То је, господе народни посланици, судски утврђен факт. Шта излази из тога? Излази, да су се евентуални основи сумње појавили тек после пуцња од 6 марта, а на основу саслушања Дамјана Арнаутовића код полицијске власти. Пре, нипошто не! То, господе народни посланици, не треба никако да се заборави! Да ствар буде сасвим јасна и рукописатељна за народне посланике, кад је Арнаутовић први пут почео да терети своје другове, ја ћу, да нико не би посумњао у исправност мојих тврђења, тај први час терећења Дамјана Арнаутовића утврдити и полицијским записницима и записницима код Државног суда за заштиту државе. Сва та акта налазе се код самога суда и ми смо их верно преписали, па ћу их ја овде верно да цитирам. Тако из записника полицијског видимо интересантне податке и тврдње. Да почнемо прво са записником о саслушању Дамјана Арнаутовића. Тај записник датан је 6 марта са почетком у 11,30 часова. У овом првом записнику који је трајао од 11,30 до 12, Арнаутовић ни једном речи није оптеретио никога а најмање ма кога од својих посланичких другова. Он је тада још у тешком мамурлуку изјавио само то, да зна да је пуцао, али не зна ни колико је метака испалио, нити на кога их је испалио нити да ли је кога ранио.

Ово саслушање, како сам рекао, трајало је до 12 сати.

Друго саслушање почело је у 12.30 и трајало је до 15 часова. Тако тачно стоји у полицијском записнику. И у овом записнику Дамјан Арнаутовић ничим не терети своје другове. То му не пада нити на памет, јер је врло добро знао, да су његови посланички другови у погледу његовог чина били потпуно невини и недужни, — и то све упркос томе, што је полиција са сугестивним питањима чинила све могуће, да Дамјан Арнаутовића наведе на терећење.

Узгред да напоменем и ово: у овоме записнику од 12.30 до 15 часова имаде једна веома важна изјава Дамјана Арнаутовића, који је скоро дословно рекао овако: У ноћи од 5 до 6 марта у разговору међу нама, — говори о народним посланицима који су суделовали на оној вечери, — тражено је, да опозиција имаде у Народној скупштини сарађивати, а не убијати, ни пуцати, ни правити атентате.

И коначно, господе, у томе саслушању Дамјан Арнаутовић обло и неувијено пуцање назива: „моја ствар”, „моја ствар” и — никога другог!

Треће саслушање Дамјана Арнаутовића почиње у 15.30 и завршава се у 16 сати. И ту нема нити једне речи, којом би Дамјан Арнаутовић био теретио своје посланичке другове, нити једне речи, која би могла дати повода сумњи, да су ухапшени народни посланици имали ма какве везе са његовим чином, која би могла да послужи као повод, да се противу народних посланика кривично-правно поступа.

Тако је стање ствари, господе народни посланици, 6 марта у 16 сати после подне. Е па сад, какво је стање ствари на другој страни? Ето опет голе чињенице. Јован Ненадовић и Мирко Урошевић ухапшени су у 12.15 часова, скоро у часу,

док се Дамјан Арнаутовић још возио у Управу града. Агенти у стопу прате Василија Трбића из Народне скупштине и када дође кући око 1 сат, проваљују унутра, претресају га и хапсе га. Никољу Кабалина траже одмах, да га ухапсе. Драгишу Миловановића хапсе на путу, Драгишу Стојадиновића исто тако, Нановића исто тако. Против Ђуровића и Вукановића издате су од полиције одмах потернице, а потом су ухапшени, пре него их је ма чиме Дамјан Арнаутовић теретио.

Све се догађа, господе народни посланици, док полиција нема никаквог плаузибилног основа, по закону признатог, за подозрење, а камо ли доказа за кривицу ових народних посланика. Још нешто: Народна скупштина није донела нити закључак о томе, да ли се ови народни посланици имаду да предаду суду или се немају да предаду суду. Тај закључак Народна скупштина донела је тек 11 марта. А у међувремену од 6 марта до 11 марта народни посланици су ухапшени, вршени су претреси, одузимане ствари чак и Краљеви дарови, бацани су у казамате. А ради чега? Треба да видимо мало доцније.

У своме говору од 11 марта ја сам изнео докуменат, решење Управе града, да се изврши претрес код народног посланика Тасе Динића и то са наводом, да постоји сумња, да се код њега налазе списи и оружје недозвољено. Према томе претрес, који се вршио у стану Тасе Динића, није имао никакве везе са делом Дамјана Арнаутовића, које је он починио 6 марта. За овај моменат, господе народни посланици, ограничимо се само на чињеницу, да је 10 народних посланика ухапшено у часу, кад надлежна власт није имала никаквог законског услова нити разлога, да против њих поступи. Њихов имунитет оставимо засад моментано на страну. О тој чињеници, господе народни посланици, ова Народна скупштина треба да се дубоко замисли. Решавајући питање верификације мандата заменика осуђених народних посланика, она мора себи поставити питање: какви су разлози — осим кривично-правних, јер оних у ономе часу ни за лијек није било — водили и кога су водили, кад се починила и повреда Устава и повреда Кривичног закона, кад су надлежне власти починиле чак кривично дело злоупотребе уредовне власти. Те разлоге треба да нађемо, те разлоге треба да знамо. Ми ћемо их наћи, господе народни посланици, ми ћемо их знати, ако дозвемо себи у памет чињеницу, да је давно пре пуцања 6 марта била састављена листа од 17 народних посланика из опозиције, за које је било одређено, да имају бити лишени слободе код првог мало јачег инцидента. На тој листи били су, фигурирали су сви народни посланици, који су оном приликом ухапшени, па, замислите, чак и моја маленкост! Даље, били су на тој листи: Милан Банић, Таса Динић, Милош Рашовић, Коста Алексић и Милинко Милутиновић. Господе народни посланици, кад сва та имена ставите на вагу, зар вам, господе, није јасно, да се је уместо уклањања др. Милана Стојадиновића хтело уклонити са положаја народних посланика, да парафразирам речи оптужнице, оне народне посланике, који су били политички непоћудни и опасни данашњој Влади? (Одобравање на левици). И кад је то јасно, господе народни посланици, онда је јасно и то, да је хапшење народних посланика било унапред спремљено, да је

пуцњава 6 марта извесним круговима добро дошла као претекст, да се реше својих непоћудних противника у Народној скупштини. (Пљескање и одобравање на левици). Према томе, господо народни посланици, прави разлози њиховог хапшења били су политика, политички рачун и политички обрачун. (Пљескање и одобравање на левици). Господо народни посланици, разумљиво је онда чак и то, да је полиција провела хапшења пре но што је у руци имала чак и исконструисане магловите записнике као основе за подозрење. Но пре но што из овога извучем извесне последице и одговорности, треба ради оријентације Народне скупштине, да утврдим још неке чињенице, које вадим само из полицијских записника и судских аката.

Да ли сте, господо народни посланици, обрадили довољно пажњу сатовима, које сам ја мало пре навео? (Гласови: Јесмо!) Ја ћу их рекапитулирати, да важност извесних ствари никоме не избегне. Утврђено је стенографским белешкама, да је седница отпочела у 10,45 часова. Несумњиво је, ако се рачуна време као што смо пре казали, да је први метак Дамјан Арнаутовић пуцао не раније, ако не неколико минута касније, од 11,45 часова. Ако се урачуна гужва, која је настала, његово одвођење у Комесаријат Народне скупштине, летимично саслушање са њим, чекање док је наручена „Марица“ стигла и време, док се он возио у Управу града Београда, нема никакве сумње, да Дамјан Арнаутовић није могао никако да стигне у полицију пре 12 часова. Пуна је вероватноћа, да је стигао неколико минута после. Јесмо ли, господо народни посланици, са тим начисто? Ето, сада је час, господо народни посланици, да вам откријем нешто ново, нешто што још никоме није пало у очи, а што има далекосежне важности у правцу расветљења кривично-правне материјалне истине у овом тужном питању. Узмите у руке, господо народни посланици, први записник о првом саслушању Дамјана Арнаутовића код полиције и то саслушање од 6 марта, одмах и непосредно, — тако пише и у оптужници — након хапшења и довођења Арнаутовића у полицију. Шта налазимо тамо у том записнику. Осим питања полиције и одговора Дамјана Арнаутовића на полицијска питања, налазите тачно наведено, утврђено време, минут, када то саслушање код полиције са Дамјаном Арнаутовићем почиње. Да ли знате, када то саслушање почиње? У 11,30 часова пре подне, а завршава се у 12. Господо народни посланици, у 11,30 часова Дамјан Арнаутовић још је био у сали Народне скупштине! У 11,30 још увек је Претседник Владе и Министар иностраних послова др. Милан Стојадиновић, држао свој експозе. У 11,30 још није био пао метак Дамјана Арнаутовића у Народној скупштини! А полицијски записник тврди, да је у 11,30 почело његово саслушање! (Граја, гласови са деснице: То није важно!) Господо, да ли вам сада не почиње свитати пред очима! Дакле, господо народни посланици, кад смо ово недвоумно утврдили и доказали, шта се о том званичном акту полиције београдске може да каже, него да је обични и ординарни фалсификат, који ја и не тревам доказивати. (Пљескање на левици). Господо народни посланици, видећете касније, да су фалсификати били чак и акти Управе града, које је она упутила Министру полиције, а на темељу којих је Министар полиције тражио изручење народних посланика.

Да питамо: Чему полицији треба овај фалсификат? Просто напросто зато, јер је требало догађаје антидатирати, да се маскира журба, којом су се апсили народни посланици, забележени на оној листи, коју сам малопре ја цитирао и споменуо; зато, да се пред неинформисаном јавности створи импресија, као да је полиција имала довољно времена, да саслуша Дамјана Арнаутовића и да из Дамјана Арнаутовића испреше извесно признање, којим би се народни посланици теретили, а на темељу тога спровело хапшење.

Али господо народни посланици, ја имадем још једно изненађење овакве врсте за вас. Молим вас, узмите у руке оптужницу државног тужиоца, отворите ју на 6 страни 1 редак 4 став и читајте дословно ове речи: „У тренутку, кад се нико није надао, нешто после 11 часова испалио је један хитац“, разуме се Дамјан Арнаутовић. Дакле, нешто после 11 часова. То значи, господо народни посланици, да је то размак времена између 11 часова и 11 и четврт, јер кад би друкчије било, у оптужници би се казало нешто после 11 и четврт, нешто и после 11 и по или нешто овако слично. Међутим, господо народни посланици, утврдимо ту истину, да нешто после 11 сати др. Милан Стојадиновић није био нити почео да држи свој експозе, а камо ли да је Дамјан Арнаутовић у то време пуцао. Тенденција је, господо народни посланици, јасна. Догађаји се и овде антидатирају, да се неистина јавности прикаже, како је од пуцњава па до апшења народних посланика било довољно времена, да полиција добије доказе и основе, на темељу којих је могла оправдати своје дело, свој поступак хапшења.

Дакле, господо народни посланици, преостаје само једно да утврдимо, да је чак и оптужница донела један фалсификат, као што је у огромној већини фалсификат све оно, на темељу чега је донешена пресуда, која је лишила наше другове посланичког мандата. А да ово, господо народни посланици, није случај, да ово није омашка, доказујем актима Управе града Београда — Одељења опште полиције, и то од 7 марта 1936 године поверљиво II. Бр. 1344 и од 10 марта 1936 пов. Бр. 1366, где се за час пуцања каже дословце „нешто после 11 часова“. Све ово, господо народни посланици, званична су акта, која се не могу сакрити, јер су та акта штампана у белешкама Народне скупштине.

Дакле, господо народни посланици, све то промишљено је инсценирано и промишљено намештено са јасном сврхом, да се обмане јавност, да се обмане и ова Народна скупштина. И обмана, господо народни посланици, она је видна, она је на длану. На темељу ове лажи поставља конструкцију Министар полиције и у овој Скупштини правда свој и својих органа противзаконити и противуставни поступак тиме, што на седници од 7 марта — под кринком незналаштва и лајичности, али у ствари намерно неистинито и у супротности са Уставом и Законом о пословном реду у Народној скупштини — поставља тврдњу, коју ниједан јуриста не би могао да прогута, а да се не угуши.

Те тврдње су: прво, да су народни посланици, апстрахујући Дамјана Арнаутовића, затечени на самом делу злочина, и за то ухапшени. Друго, да су њихове кривице једнаке кривици Дамјана Арнаутовића. Треће — ово ће бити врло занимљиво, господо — утврђује пре судске пресуде, утврђује

суверено као судија, да су ти народни посланици криви, јер су „гомилали — то су дословно његове речи — у својим клупским просторијама камење, цигле, жабице, јер су стражарили, како ће се и да ли ће се довољно пажљиво извршити атентат”.

Ово су текстуелне речи г. Министра полиције на седници Народне скупштине од 9 марта 1936 године. Све ове тврдње, господо народни посланици, од прве до задње гола су неистина. Ти народни посланици, осим Дамјана Арнаутовића нису ухваћени ни на каквом делу злочина, и то је тачно доказано и јуридикчки јасно толико да нећу губити времена, да се у то упуштам и да то доказујем.

А друго, њихова кривица није једнака кривици Дамјана Арнаутовића, јер зна се тачно, у Закону је та граница тачно установљена, да је сасвим друга кривица извршиоца злочина, а сасвим друго кривица саучесника, било у правцу потстрекавања или коме другом.

А сада, господо народни посланици, оно треће, где Министар полиције утврђује кривицу народних посланика, тиме што се у клубу нашло камење, цигле и жабице. У моме говору за време оне дебате ја сам доказано објаснио, да је то камење, да су те цигле произлазиле из демолиране куће нашег друга народног посланика Ђуре Микашиновића, који је то и признао, и да је то био корпус деликти, који је народни посланик г. Кабаљин из Загреба био донео у Београд.

Па онда још нешто, господо народни посланици: жабице — те жабице! Па зна се зашто су, и зна се у коју су сврху имале да буду употребљене. У сврху демонстрације, у сврху буке за време опструкције, господо народни посланици! А г. Министар полиције нека се не боји ни данас оних жабица, као што се није требао бојати ни онда, јер те жабице нису имале — зуба!

Али једну тврдњу г. Министра полиције не могу да оставим не кажњеном. Ради ње хоћу њега да приближим на стуб, да се никада не заборави, и да то буде утврђено у аналима Народне скупштине.

Г. Министар полиције казао је у своме говору за неког од ухапшених посланика дословно ове ријечи: „јер су стражарили како ће се и да ли ће се довољно пажљиво извршити атентат.” Министар полиције је ради лиценције поетике употребио мношину, мада и он зна и ми знамо, да се то односило само на једног народног посланика. Јер онда у сали Народне скупштине био је од нас само Дамјан Арнаутовић, а на галерији био је само Никола Кабаљин. (Један глас из већине: И још неко?) Нико више није био, није био ни Драгољуб Ивановић као што је нетачно тврђено.

Господо народни посланици, те његове речи односиле су се на Николу Кабаљина, на онога, кога ми због његове благородне и мирољубиве нарави од миља називамо Никица или Ница. Њега је нашао Министар полиције, да на њега упре прстом као на крвничког завереника, који стражари и пази, да ли ће дело убиства бити у реду и довољно пажљиво изведено!

Господо, данас нашег друга Кабаљина нема, јер је болестан, а кад би био ту, ја бих вас замолио да не гледате њега и да стиснете очи и унесете се у слику његовог изгледа па да се упитате: да ли има на свету човека, који може веровати да Никола Кабаљин спада у људе, који ће дивљачки пазити и стражарити, да ли ће у реду

и довољно пажљиво бити изведено једно убиство, за које је он знао и које је он припремао, како је то казао Министар полиције.

Господо народни посланици, толико страшљиву фантазију има само г. Министар полиције.

Али господо народни посланици, ако овај мој деманти није довољан за г. Министра полиције, он га је добио, — и то прописног! — са једне друге стране, за њега много компетентније него ли сам ја. Знате од кога, господо народни посланици? Ја сам добар друг, ја нећу да вас ове речи изненађења затекну неприправљене, ја зато унапред кажем, да ће за вас бити тешко и непријатно изненађење. Сад, кад сам другарску дужност извршио, да вам кажем ко је то обло демантовао г. Министра полиције? Знате ко? Нико други него г. др. Милан Стојадиновић, Претседник Краљевске владе, Министар спољних послова и Претседник Југословенске радикалне заједнице! Према томе деманти је дошао са стране, која је вишеструко компетентна, јер је Министру полиције шеф као Претседник владе, шеф као Претседник странке, па као Министарски колега у својству Министра спољних послова. И ево да вам дам и еклатантног доказа о томе демантију, јер знам, да га ви са нестрпљењем очекујете.

Г. др. Милан Стојадиновић у кривичној истрази против наших другова саслушан је по истражном судији 6 јуна 1936 год. под Бр. Д.С. 65/31 под број 122. О нашем пријатељу Никици др. Милан Стојадиновић каже дословно од речи до речи: „Николу Кабаљина сматрао сам као врло помирљиво и озбиљног опозиционара”. Даље каже, „да је у томе моменту — приликом једне гужве овде у Скупштини — г. Кабаљин такође помирљиво деловао, стишавајући завађене посланике. Иначе уопште сам веровао, да је Никола Кабаљин у сваком погледу исправан и на своме месту.” Ово је, господо народни посланици, деманти, јер је г. др. Милан Стојадиновић као Претседник Краљевске владе обло и јасно демантовао Министра полиције.

Господо народни посланици, и г. Министар унутрашњих послова након тога и у пркос тога и даље остаје на своме положају место да је дао оставку, као што би сваки други Министар дао оставку.

Господо народни посланици, ако вам то није довољно, ја ћу да вам дам још један деманти вивази г. Министру унутрашњих послова, један деманти, који је био много успешнији по својим последицама, него деманти самог г. др. Милана Стојадиновића. Тај деманти дошао је од г. државног тужиоца при Државном суду за заштиту државе, јер је државни тужилац одустао од оптужбе против Николе Кабаљина и јер државни тужилац оптужбу против Николе Кабаљина уопште није диго, пустио га је на слободу са образложењем, да не постоји код њега никакво кривично дело! (Жагор — Један глас: Знамо то!) Само, г. посланиче, ви сте то знали као сухопарну чињеницу, а сад је знате у вези са осталим радом и можете извући закључак јуридикчки или политички, како хоћете; вама на вољу, али не заборавите, да је тај исти Министар у тој истој својој речи, о којој сам говорио казао ово: „Ко може казати, господо, да нису били саучесници они, који су доносили камење, који су стражарили и тако даље.” Г. Министар унутрашњих послова истрачао се пред суд, г. Министар

унутрашњих послова унапред је изрекао своју пресуду са одговорнога места. Поставља се питање, да ли је Министар унутрашњих послова био за то овлашћен, како је смео пре суда да унапред осуди народне посланике; како је смео са свога високог положаја прејудуцирати судској пресуди и тако дати отворено, неприкривено миг, какав поступак и какву пресуду од суда очекује (Пљескање на левици). Господо народни посланици, у историји парламентаризма, у историји судства овако невиђеног случаја није било. Па и ако је био др. Корошец двоструко демантован и од стране Претседника Владе и од стране државног тужиоца, он још увек седи на положају Министра унутрашњих послова.

Ево господо народни посланици, овако је поступио и гледао један Министар, и то к тому Министар унутрашњих послова, и незналачки и некомпетентно. Све ове ствари, знају и разумеју и студенти права на универзитету! А ако није то г. Министру унутрашњих послова познато, он има у својој већини једног универзитетског доцента права, па може на њега да се обрати за мишљење, које му треба да буде компетентно. Истина, господо народни посланици, тај господин је онда гласао за изручење народних посланика, али данас разлог, због кога је гласао, за њега више не постоји, па не сумњам да би му казао истину.

Господо народни посланици, ето тим и таквим мрачним сретствима оперисало се, да се ова Народна скупштина заведе у блудњу и да се преко повреда и гажења Устава пређе на дневни ред. Па када сам ово утврдио, онда треба рећи још нешто. Повреда Устава, поготову кад је намерна и са циљем, осетљивија је и тежа ствар, него ли промена Устава, ако је та промена проведена законитим путевима и формалностима, које Устав предвиђа. Јер повреда Устава и гажење Устава јесте отачина, крађа права, грубо насиље. Овакав рад јесте прост злочин из Кривичног закона. То је криминално дело у пуном смислу те речи са отежаним околностима, да су сакросантна права, загарантована темељним законом ове земље, Уставом, погажена. Отежавна околност је још и то, да је то криминално дело почињено противу чланова законодавног тела, противу лица, која уживају извесне прерогативе. Па кад је Устав погажен грубо и на очиглед читаве јавности, и наше и стране, па кад нико под капом небеском није повучен на одговорност, него су починиоци чак и награђивани, а где онда, господо, постоји за поштеност и објективног човека гаранција, да је један преки суд судио праведно, по слову закона, по релевантним чињеницама, по савести часног и непристрасног судства?

Но, и о томе, господо народни посланици, мало касније поднећу поражавајуће моменте. Да останемо зачас код питања одговорности, па да подвучемо чињеницу да су газитељи Устава остали некажњени. Намеће се једно судбоносно питање: да ли у овој земљи има могућности, да буде кажњен и одговоран онај који гази Устав? Да ли није гажење Устава и повреда посланичког имунитета постало степениште, по коме се у овој земљи пење на власт? Али ако се у овој земљи не допушта силом власти кривично-правна одговорност, ако се заобилази министарска одговорност, постоји у овој земљи морал, који доноси собом моралну одговорност! Постоји једна слободна трибина, са

које ја и моји другови оптужујемо за овакве поступке. Постоје још људи у овом народу мукама и искушењима напаћеном, којима срце не дрхће и реч не стаје у грлу, кад треба по савести својој да подвргну оштрој критици наopak рад. Данас га оптужујем, да дочекам дан, кад ће му бити политичко суђење! (Пљескање на легици). И тај дан ће скоро доћи. Ја га предосећам, а осећа га и др. Корошец, јер је почео да прави тешке грешке, а то је најбољи знак да ће тај дан доћи.

Господо, и ако је цела данашња Влада и морално и политички одговорна за све што сам до сад изнео, првенствено је одговоран Министар полиције, јер је све то било рађено по органима његовог ресора, са његовим знањем и одобрењем, и по његовом налогу. Он, др. Корошец, прворедно носи пуну моралну и политичку одговорност, јер је све то радио са планом. И тај план, господо народни посланици, то је план његов! (На левици бурно пљескање).

Господо, бацимо кратак поглед на његов рад, да би открили тај његов план. Тога човека, кад је пре био Министар полиције, попрскала је студенска крв ђака београдског универзитета. На његову савест неизбрисиво се прилепила крв Стипе и Павла Радића, Басаричека и другова. (Повици на левици: Слава им!).

Претседник Стеван Ђирић: Господине посланиче, молим да не дајете такве произвољне тврдње које уз то немају никакве везе са овим што је на дневном реду.

Др. Јанко Баричевић (наставља): Ја доказујем да је ово све он са планом радио, и хоћу да докажем како је ово све било намештено.

О његову душу виси мучеништво Драгише Стојадиновића, Василија Трбића, Драгише Миловановића и осталих.

Претседник Стеван Ђирић: Господине Баричевићу, то је оно што ја не могу допустити да Ви доказујете и износите своје лично уверење о части г. др. Корошца (Гласови на левици: То је његово уверење). То може бити уверење г. Баричевића, али не може бити уверење које би могло обавезивати све.

Др. Јанко Баричевић (наставља): Он је политичким лукаством и притворством успео, да од Словеније направи државу у држави. Он је стално у Словеначкој подржавао веру у постојање посебног словеначког народа и тиме је са планом и свесно потпиривао хрватски сепаратизам. Кад се мирио са Србима, издавао је Хрвате, а кад се мирио са Хрватима издавао је Београд. Кад је у Београду пао у немилост, отишао је у крајњу опозицију. И онда тражио је више но што је Загреб захтевао. После убиства двају Радића и Басаричека, он је био једини човек, који је имао окрутну кураж, да прими Претседништво владе, а да није дао задовољштину за проливену крв.

А кад га 6 јануар изненађује, у пуној забуни и дезоријентацији, главачки улази у нови режим, режим апсолутизма, да у згодном моменту из њега искочи и да се игра мученика и прогнанника — знате где? — на најлепшем месту нашег Јадрана, на отоку Хвару!

Његово Величанство Краљ Александар пада на Краљевском, државничком, националном послу. Пада мушки као војник, у симболичној мор-

нарској одори. А тај човек, са Хвара као на крилима лети у Сплит, у виду покајника клања се земним остацима Оријаша.

Опет он хвата своје конце и конопце. Нуди се за улаз у изборну петумајску владу. Покушава он поновно политичку трговину. Не успева му. Опет у крајност, у апстиненцију. И даље плете своју мрежу.

Конечно му успева. Олахнуо је! Задовољан, трља гојазне руке и шапће: „Теда, негда“! Успело му је, да обори једну југословенску унитаристичку националистичку владу и да ју замени једном шућмурастом комбинацијом: језуитског шешира, црвен-фесића и... и... шта је оно треће? — но, радикала без радикала и радикалског програма. И он је, господо народни посланици, опет Министар полиције.

Под њиме банови бивају нападнути на цести. По улицама се врше сепаратистичке оргије тако, да се и сам др. Мачек хвата за главу. Избезумљене масе наху на званичне органе. Држава и нација вређани су и обешчашћени. Хаос на све стране. Али фатални човек и поред свега тога остаје и даље на своме месту. Кроз миопске цвицкере гледају очи стиснуте у ужитку знатижеље. А други министар већ би сто пута пао. Долази Керестинац. Десет мртвих глава, десет недужних и некривих мртвих глава, после страховитих мука и мучења, достојни инквизиције. И, конечно, долази и метак 6 марта у Народној скупштини.

Фатални човек задрхта и избезуми се. Фатални човек, под чијим су режимом погинуле десетине и десетине људи, чим је рођеним ухом чуо прасак револвера — па он је и безубе жабице назвао... опаснима по живот! — изгуби нерве и главом без обзира даје петама ветра.

Јесте ли видели, господо, фотографију догађаја 6 марта? Јесте ли проучили оне физиономије? Нећу да споминем савијене грбаче и главе испод клупа, нећу да правим присподобе између нашег ратничког народа и те слике, јер ово не споминем ради читаве Владе. Споменуо сам га ради личности Министра полиције на тој фотографији. Проматрајте га добро: стас, држање, израз, све у свему: паника! паника!

И пред том сликом ја стојим у двоумици, да ли да га овековечимо надимком: „Фатум-министар“ или „паника-министар“!

Уосталом, — нека он сам бира.

Господо, у том часу, у том психолошком моменту упознао сам и проучио сам доминантну карактерну црту тога човека: страх и страх. Он свуда види завере, свуда види комплоте и свуда осећа опасност. Три човека: завера, мрки поглед — претња, подигнута рука на поздрав — атентат, прасак ауспуфрора на аутомобилу — бомба!

Господо народни посланици, такво душевно расположење је заразно. Он је тиме заразио своју околину па и целу Владу. И кад је успео да отров страха убризга у сву своју околину, он се сетио да је страх погодни сретство за повезивање људи у сврху тврдоглавог провађања и одржавања извесних метода. И тако шири заразу страха од тобожње освете и одмазде — то наглашавам и тако успева да кочи праведан ток ствари. И зато само, само зато труну Трбић, Стојадиновић и Миловановић на робији, и само зато Танасије Динић гута горки емигрантски крух.....

Хеј, ви, господо народни посланици из Јужне Србије, и ви четници и браниоци раје, и ви остали носиоци ратних одликовања, витезови Карађорђево Звезде, зар свима вама даномице у вашим крајевима не бруји у ушима ратни марш: „Спремте се, spremте четници“? И док четнички друг и војвода, првоборац и јунак лежи сада на робији, догле се усред Београда открива споменик војводи Вуку. А на томе открићу војна музика свира исти поклич војводе Бабунског и војводе Велешког: „Спремте се, spremте четници“! Да ли ви, народни посланици, опажате овај моменат? Споменик Василијевом другу, марш војводе Бабунског и Велешког. Први под црном земљом, а други, у суром робијашком руху, сагиба седињама посуту главу јунака — борца и ратника пред сваким стражаром робијашнице.

Претседник Стеван Ђирић: Господине посланиче, ако сте уморни и желите да прекинете онда можемо да наставимо у пет сати после подне.

Др. Јанко Баричевић (наставља): Што се мене тиче, ја могу да наставим и даље.

Претседник Стеван Ђирић: Онда ћемо сада завршити са говором г. Баричевића а после подне у 5 часова наставићемо седницу.

Др. Јанко Баричевић (наставља): Господе Боже, зар су све отаџбине тако окрутне и тако незахвалне? Зар је требало баш да се и ова наша Југославија направи као она неман из приче, која ждере своју властиту децу?! Па, господо, осврните се мало унатраг. Позовите у своје сећање слике из недавне прошлости. Тамо, на Бабуни, скривен планински кутак. Гори мала ватра а око ње неколико мрких, опаљених сподоба. Пвшке, револвери, бомбе, реденици и фишеклије. Један од њих затужи и пита:

„Да ли ти е жалба за твојата мајка,
„Да ли ти е жалба за твојата мајка.
„Да ли ти е жалба за твојите деца?“

А војвода Васиљ — и син мајке, и муж жене, и отац деце — муклим али увереним гласом самопрегора одговара:

„Мојата е мајка Шара Планина,
„Мојата е љуба пушка мартинка
„Мојата су деца ситни фишеци...“

И пушка је опет праскала. Бомбе су и даље сејале смрт, ножеви су се и касније руменили од душманске крви, од крви затирача слободе наше!

Војвода Велешки и даље је био и отац и мајка раје, робља поробљеног, неумитни осветник над зулумћарима и силницима.

Јесте ли, господо, ово привићење из прошлости дана дубоко осетили, осетили у својим срцима? Да ли вам се не диже оправдано ратнички понос ради таковог сина?

А сад, док вам је та слика још свежа и непомућена, окрените очи ка Сремској Митровици и потражите ћелију Василијеву, упите у себе робијашку сурину и ону белу као у овце главу, па ћете моћи чути речи које се из помодрих усана противскују: Еј, еј, тамница је кућа необична!

И што немогаде силна турска царевина проти своје непријатељу, војводи Велешком, то поће за руком Југославији противу њеног заслужног сина, овековеченог за његова живота у народној песми.

(Бурно и дуготрајно одобравање на левици и узвици: Живео Василије Трбић!)

Је ли, господо народни посланици, како ово пече? Је ли како се савест савија и грчи у мукама грижње? И упит је и у вашим очима: зар је морао на робију Васиљ само зато, да један противник Југословенске радикалне заједнице буде мање, зар зато, да он, Васиљ, не буде сметња будућој популарности Мехмеда Спахе и Шефкије Бехмена у... Санцаку и Јужној Србији! (Живо одобравање на левици).

Зар да се тако скупа цена плати за један краткотрајан политички ортаклук! Зар је зато требало обманути и силовати ову Народну скупштину, да своје другове преда на милост и немилост једном преком суду!

Ви, господо, мислите да сте ви својим гласањем за изручивање ових народних посланика учинили услугу др. Милану Стојадиновићу? Ама, зар не видите јасно кано сунце, да сте насели махинацијама извесних чланова Владе, који су своју политичку егзистенцију створили и подржавали тиме, да врше улогу језичка на ваги између Хрвата и Срба, политички живећи, политички дебљајући од свађе Хрвата и Срба? (Живо одобравање на левици).

Вашим гласањем за изручивање ових народних посланика ви сте др. Милана Стојадиновића предали у потпуности у руке Корошцу и Спахи! Они тресу овом Владом, непрестано праве питања, непрестано нуде оставке или прете са оставкама. Шта сте ви дакле учинили тим гласањем од др. Стојадиновића? Учинили сте га заробљеником двају лица у његовој Влади, учинили сте га немогућим да ма шта самостално уради.

Један од те двојице апстинира од избора, бојкотира их, да се после месец дана, након првог састанка ове Скупштине, да од ње, од те Скупштине носити, да си даде од ње одушевљено аплаудирати, да ју присили да прими оно што он од ње тражи. Зар не видите јасно његову вољу, његову тенденцију: дискредитовати до корена ову Народну скупштину! И Ви се не браните! А други? Не знаш никад да ли је Србин, да ли је Хрват, поготову не знаш, кад је Србин а кад Хрват; знаш само једно, које је... вере! И он са Мачеково хрватске националне листе дезертира у југословенску националну Скупштину, али тако, да одмах седне на министарску столицу. И добро је засео. То добро знају и осећају савијене грбаче и Хрвата и Срба у оним крајевима наше земље. Ето, ти одређују судбину и слободом војводе Василија и његових другова! А од њих двојице несумњиви диабулус роте је др. Корошец. Др. Корошец је по своје звању католички свештеник. Том звању, кад проповеда Христову науку љуби ближњег свога као себе самога, њему свака и највећа част! Али тај Христов свећеник је у политици Министар полиције. Он заповеда са агентама, доушницима, полицајцима, жандармима, среским начелницима итд. По његовој команди и на његову команду шпијуните се, врше се претреси и хапсе се људи, суди се људима, чине се притисци и уцјене политичке. Како то, господо народни посланици, доводите у сагласност са звањем слуге Божијег, са дужношћу да проповеда, шири и примером својим доприноси међусобној љубави, милосрђу и доброту човека према човеку!? Свештеник и полицајац то су два супротна

пола, две неспојиве и супротне улоге. Поповски шешир а на њему жандармска капа, замислите! А јесте, господо, било је поповских шешира гласовитих у политици. Био је Ришеље, био је Мазарен, али то су били кардиналски шешири и кардиналски мозгови и памети! И у оно време ова два свештеника били су француске патриоте, они су били фатум Француске, али фатум који обележава најсјајније напоре Француске и успон њене политике. А овај наш? Не завараваймо се, овај је обични шкрлак малог капланчека, који је знао једино лукаво минирати једно велико национално срце и политички мозак доброг и честитог др. Јанеза Крека. А пропо господо, то није овај мали Крек, за кога имам задовољство да га уопште не познајем! Тај мали каплански шкрлак 1918 прима националну државу и национално јединство, назива своју странку „Југословенском људском странком“ а сада у своје гласилу „Словенцу“ од 22 новембра говори о Хрватима дословно да су: „Хрвати велики део наше државе, који је потпуно изграђена народна целина за себе“. Даље да „тај народ има своје властите народне правце и тежње.“

Господо, нагласите самима себи, и тежње чак посебне тежње! И наставља: „али смо ипак ми Словенци, Хрвати и Срби сваки за себе посебан народ са посебним етичким и културним обележјима и особинама“ Господо народни посланици, етичким а не етничким, то значи, да је и етика и морал и гледање на све уопште, све што чини духовни живот човека, да је потпуно раздвојено са оне стране према овој страни. Тако далеко, господо народни посланици, нису отишли ни франковци. И коначно закључује: „хтело се вештачки изједначити Хрвате, Србе и Словенце и кад није ишло ни на који други начин посегло се за насиљем, за диктатуром“. А, господо, зар сте заборавили, да је др. Корошец био Министар у Влади Петра Живковића од 6 јануара, да је био Министар у диктаторској Влади? И коначно, каже још и овдеч: „Злосрећни Југословенски унитаризам!“ Тај исти др. Корошец ушао је у шестојануарски режим, дакле, онда примио идеологију пуног интегралног југословенског унитаризма. Он је ушао и у Владу др. Милана Стојадиновића, која је у својој декларацији изјавила: да стоји у потпуности, у целости на терену, на стајалишту септембарског Устава од 1931 год. А то значи на принципу пуног, неокрњеног интегралног народног и државног јединства. Тај др. Корошец даље говори о народним слободама и о демократији. Тај исти др. Корошец, који је био члан апсолутистичке Владе који је хтео да уђе и у ауторитативни режим Јевтића. А кад је видео ниску цену казао је: кисело је грожђе! Тај др. Корошец провађа општинске изборе. А да се види у којем духу и на који начин их провађа ја ћу да цитирам речи једног његовог брва — то није у смислу бравче, то је један италијански израз — г. Фрање Жебота који је на једном збору код Св. Ане у Словенској Горини међу њим изјавио ово: „Божји млинови мељу полако али сигурно. Дужност наше странке и Владе је велика. Ми хоћемо сада да најпре преместимо учитеље, а учинићемо и то, да ће сам народ бирати школске управитеље, а затим ћемо заменити претседнике општина. Наш Министар унутрашњих послова др. Корошец — пазите ово! — неће наједанпут да премешта и отпушта све чиновнике. Он то ради постепено, да јаче боли. Ако врагу на једанпут отсечете

руку, боли само једанпут, зато треба сећи постепено, најпре нокте, затим прст, онда друге прсте, комад за комадом, тргати, да боље боли". (Граја и бурни протести на левици).

Господо народни посланици, ово су методе, ово је етика, коју г. др. Корошец спроводи својом политиком. Та се политика зове од медецинара садизам, болесни садизам.

Па онда још нешто, господо народни посланици. Његов „Словенец“ његово главно гласило у своме броју од 27 јула 1914 године у песми „Бојни гром“ међу иним каже и ово: „С канонима вас поздрављамо, Ви, Срби, дом хладни ћемо да Вам поставимо о врби"! То је штампано у „Словенцу“ од 27 јула 1914 године. Ја знам да се данашњи „Словенец“ то неће усудити писати али 1914 године, кад се прогласио рат Србији, онда је то „Словенец“ имао куражи да пише. (Пљескање на левици!)

И ви, господо, на овој страни још увек држите др. Корошца и ви ћете му првом приликом аплаудирати, да је добар националиста. Алал вам вера!

Дакле, господо народни посланици, из читавог тога историјата види се, да је др. Корошец политички скакавац. (Др. Часлав Никитовић: Ми хоћемо помирење а Ви завањате племена!) Ви немате господине појма кад тако говорите и ја не налазим за вредно да Вам одговарам. Ја говорим о др. Корошцу и његовом гласилу и молим Вас немојте извртати, то није лојално.

Дакле, господо народни посланици, из овога до сад изнесеног види се политичка карактеристика др. Корошца а то је, да је он политички скакавац. (Међусобна објашњења посланика са левике и деснице).

Претседник Стеван Ђирић: Молим вас, господо посланици, да не водите узајамну полемику. Свакоме стоји на расположењу говорница, да са ње каже, ако нечим није задовољан.

Др. Јанко Баричевић (наставља): Дакле господин др. Корошец по свима карактеристикама јесте политички скакавац, а још нико није ни помислио да је скакавац синоним за мудрост и дубокоумност, а још мање за политичку. У другим земљама и народима он би већ давно лежао као зарђало гвожђе у политичкој репортарници. Шта је дакле др. Корошец, кога називате мозгом данашње Владе? Клин који се забио између Хрвата и Срба. Сад је Југословен, а сад словеначки сепаратиста. Према томе како ветар дува. Члан је црне интернационале. Члан „еклезije милитанс“ а као такав зна се, какав став може заузимати према политичком стремљењу једне националистичке државе. Господо народни посланици, врло је јасно, зашто је под његовом полицијом дошло до гажења посланичког имунитета, до вређања унитаристичког југословенског Устава, до хапшења, гоњења, затварања и осуђивања народних посланика, који су изразили југословенски националисти. Је ли сада јасно зашто је баш Србе — југословенске националисте и борце и јунаке — бацио на робију? Да и код Срба створи мржњу на југословенство. Затварао је Словенију, помагао залуђивању Хрватске, уортачио се са муслиманским клерикализмом, да сада затрује и баци из колотечине српски део народа. Зато је хајка на све унитаристе.

Ето, господо, зато су Трбић, зато је Стојадиновић и Миловановић на робији! Зато је Таса Динић у изгнанству. Томе сте послужили гласањем за

изручење; а мислили сте, да зликовце изручујете суду. Доћи ће дан, кад ће се сви југословенски националисти окупити, и ми овде и они, којих има на десници, јер ће увидети, да се Југославија не може изградити министровањем Корошца и Спахе, — а неко је казао да је то Бехмен а не Спахо! —

Без њих моћи ће једино да се води Југословенска политика, а тада знати ћете, да сте данас служили махинацијама Корошеца и Спахе. Али те жртве бачене у тутањ неће се моћи збрисати из историје наших мука и наших патњи. Корошец и Спахо, или Бехмен иза њега, то не знам тачно, гоне југословенске националисте унитаристе, баш за то, да разбију државу у три народа, затим у четири народа. Први, Корошец, да тиме послужи тенденцијама Рима, где и Квиринал и Ватикан раде руку под руку у борби против православља — а други, Спахо, да створи муслимански национализам. За то већ шврљају и по Санџаку, а већ прете и Јужној Србији. Ако сте о томе мало информисани, господо са деснице, обратите се на нашега друга, г. Шушића, он ће о томе моћи да вам да тачније информације.

Господо народни посланици, ова политичка расматрања нису дигресија, она су саставни део политичке и јуридикке трагедије, чије су жртве наши посланици другови.

Сада ми дозволите да пређем и на јуридикку страну овог тужног и несретног случаја. Тражење Министра полиције за изручење народних посланика базира се на актима полиције, у којима се каже, да је у ноћи између 5 и 6 марта Арнаутовић био у друштву Василија Трбића, Јована Ненадовића, Нановића, Урошевића, Кабалина, Стојадиновића, Ивановића и Ђуровића. То је једна неистина, јер су Стојадиновић и Трбић отишли много раније кући, а Урошевић је дошао тек касно у ноћ. Ја то наглашавам ради тога, јер ћемо наћи још врло тешких неистина у овој ствари, а за вашу оријентацију и правилне закључке ваше у овоме питању, важно је да знате све податке и све детаље.

Друга је неистина, да су народни посланици, у разговору те ноћи изражавали се, да треба сутра у Скупштини направити думбус; напротив Арнаутовић је говорио, да се је те ноћи говорило о томе, да треба у Народној скупштини сарађивати као опозиција.

Трећа је крупна неистина, да су посланици мешањем пића у једном локалу покушали, да изазову код Арнаутовића стање, у коме је способан починити и злочин. Тако каже дословно полиција, а зна се, да је то пиће мешано другом народном посланику, а не Арнаутовићу.

Четврта је неистина, да је Урошевић те ноћи потрзао револвер с напоменом, да ће се с њиме рашчистити ситуација у Народној скупштини.

Пета је неистина, да су Нановић и Стојадиновић у суочењу са Дамјаном Арнаутовићем дали непотпуно признање.

Шеста је неистина, да је Стојадиновић изјавио да је Арнаутовићу предао други револвер истог типа и калибра, којим је пуцао Арнаутовић.

Све је то на самом претресу оборено, и ради тога народним посланицима није ни суђено.

Треба нарочито подвући, да су доцније изконструисани записници са Арнаутовићем тврдили, да су сви народни посланици Арнаутовића подстрекивали тиме, што су унисано говорили, да

Претседника Владе Милана Стојадиновића треба са његовог положаја Претседника Владе уклонити, па ма га и убити. Сви каснији политички записници носе тај рефрен, и то без разлике за све ухапшене народне посланике. А стоји чињеница, господо народни посланици, да су Кабалин, Нановић, Ивановић и Ђуровић пуштени на слободу и да оптужница противу њих није ни дигнута. Стоји чињеница да су Урошевић, Ненадовић и др. Вукановић пуштени испод суђења као невини.

Ако је за суд, као што то суд тврди, било irrelevantно као доказно средство полицијско признање Арнаутовићево, онда је тај исказ имао да вреди или не вреди за све оптужене.

Такав је, господо народни посланици, био први чин ове трагедије. Сад се кулисе мењају, долази други чин, састав судскога већа. Ма да у Београду има довољно искусних судија, који су били чланови Суда за заштиту државе, ма да их је било преко доста, да они могу да образују сенат, ипак се довлаче из унутрашњости судије и они се у тај сенат убацују. Стари и искусни судије, који су годинама и годинама радили код тога суда, у томе нису могли бити употребљени. Неколико пута мењао се сенат и кад се дошло до уверења да је он прилично „брижно“ састављен, онда се тек приступа суђењу. Претседава др. Уцовић. Тврде, да је то први процес коме је он претседавао, тако тврде, а ја то лично не знам. Али др. Уцовић је стекао своју каријеру као државни тужилац. Он је за време рата био са гледишта аустро-угарске политике, врло ревносни тужилац против Југословена. Причају ми, а прича ми онај против кога је тужио, да је у једном пледоајеу употребио као доказно средство за његову кривицу околност, да се тај оптужени признавао Србином! (Протести на левици).

О ненадлежности суда нећу да говорим сада, јер сам о томе говорио још од првог тренутка. И сад претрес. Цела јавност, нарочито бројни јуристи, који су присуствовали претресу од почетка до краја, били су скандализовани и отворено револтирани против немогућег и невероватног начина, како се тај процес под претседниковањем др. Уцовића води и вршио. Др. Уцовић био је типични државни тужилац на столици претседника суда, који се заборавио чак толико далеко, да је на питања, која је постављао бранилац сведоцима, сам он, претседник суда, место сведока одговарао. Тако да је један бранилац морао да одустане од постављања даљних питања на сведока и рекао да га више не интересира одговор сведока, кад претседник суда место сведока одговара. Тај претседник суда дрзнуо се, да учини још нешто. Дрзнуо се да у отвореној седници облати и увреди Народну скупштину, јер је једног упозорио: „Молим Вас, понашајте се како треба, нисмо у Народној скупштини.“ (Граја). То је у стенографским белешкама забележено. Ја сам лично на то затражио реч, пошто нисам био само бранитељ, него и народни посланик, и устао да протестујем противу неквалификованог поступка и изражавања претседника државног суда.

Ја чекам господо народни посланици, шта ће Народна скупштина и Влада на ово моје упозорење учинити. У доказном поступку тај исти Претседник одбија 98% предлога од одбране, чак и оне, по којима се имала доказати потпуна недужност оптужених, пушта без иједнога приговора

да државни тужилац у своме пледоајеу држи чисто партијски политички говор, где се усуђује да прави разлику између прошлих режима и садашњег режима, који наравно кује у звезде, а кад одбрана реагира на то, претседник чини све могуће, да бранитеље у томе спречи. Присиљује једнога браниоца, који је био тога дана болестан, да до 12 сати ноћу, преко 5 сати говори. А знате ли зашто? Зато, што су извесни судије рекли, да им се жури да иду на љетни одмор! На самој седници су судије то говорили! На дан читања пресуде не допушта присуство никога од родбине оптужених: ни жене, ни децу, ни оца, ни мајку, чак ни оптужене, осим једино Арнаутовића, Ненадовића и Вукановића. Цео околиш и улице око суда закрчио је жандармима и агентима као да је проглашено ванредно стање. У самој судници више жандарма и агената него публике. У самој судској дворани за време читања пресуде неколико жандарма леђима је било окренуто суду, али лицем према публици са изразом упозорења: ако ко мрдне да ће бити русвај.

Ја сам пресуду добио пре неколико дана и о њој могу само овако у брзини да говорим. Она је по стилу, по јуридикској структури нечувена у нашој историји судства. Не само да је правно немогућа и да иронизира него тврди чисте и јасне неистине. Ево неколико места из те пресуде, која ће остати гласовита у историји нашега судства као пример, до које мере несавесни судија може да дотера.

На страни 7 саме пресуде тврди се, да је Арнаутовић сам признао, да га је посланик Стојадин Димитријевић пре дохватио, но што је испалио први метак. У свима полицијским записницима, у истражним записницима и на самом претресу, Арнаутовић је то стално и одлучно порицао, тврдећи, да је први метак испалио сасвим слободно и ни од никога не сметан. Да ли је то истина или није ту се ја не пачам, него кажем, шта је он рекао. Према томе то је прва неистинита тврдња пресуде.

На страни 13 тврди пресуда, да није истина, да би Претседник Скупштине 6 марта управдио ма какву опомену Арнаутовићу, нити да је ма ко то од сведока утврдио. Прво, било је неколико сведока, који су то посведочили; то сам ја био а присутних је било народних посланика који су слушали то сведочење, а осим тога, то је утврђено и у стенографским белешкама Народне скупштине на страни 121, други стубац, где је утврђено, да је Претседник Скупштине Арнаутовића прво опоменуо на ред и рекао: „Молим Вас да не употребљавате такве речи, јер ћу Вас искључити са седнице“. Други пут Претседник Скупштине га опоменуо са речима: „Последњи пут Вас опомињем на ред записаном опоменом“. Ево, друга углављена крупна неистина пресуде.

У пркос предлозима одбране, суд није хтео да употреби као доказно средство стенографске белешке. Да је то учинио, онда би горђе неистине установио, као и то да је Арнаутовић пред пуцање узвикнуо: „Живео Краљ Петар II“, „Што не устанеш попе!“ И то би установио, да је др. Јањић видео, као и остали, да је Арнаутовић пијан и да је рекао: „Овога пијаног човека треба избацити напоље“ и да је у томе часу Арнаутовић пуцао. Све то суд није учинио, а пресуда, је устврдила крупне и тешке неистине. Још једна неистина у

пресуди. Мада ни један сведок није алудирао на ово што ћу да споменем, мада у поступку није било речи о томе, наједном на стр. 14 пресуде, неистинито се тврди, да се Арнаутовић унапред спремио на злочин, и да је себе поставио у тако стање, да би му оно доцније могло послужити као олакшавајућа околност. И дословно каже да се свесно напио, да након убиства Претседника Владе може то употребити као олакшавајућу околност. Једну такву неистину није ни државни тужилац утврдио, нити је то узео као отежавајућу околност према Арнаутовићу. На страни 16 пресуде поклања се пуна вера полицијском записнику о томе, да су Нановић, Ненадовић, Урошевић, Ивановић, Кабалин, говорили Арнаутовићу да би др. Стојадиновића требало уклонити са положаја Претседника, па га и убити. И у тој истој пресуди Ненадовић и Урошевић бивају ослобођени, а Нановић, Ивановић и Кабалин још пре предаје оптужнице бивају пуштени на слободу. Понављам, још једна крупна неистина у пресуди. За Трбића, Стојадиновића и Миловановића, верује исказу Арнаутовића код полицијске власти, а не верује изјави Арнаутовића код полицијске власти, када је он доказивао невиност других посланика, па иде тако далеко да цитира пресуда његову изјаву код полиције, да му нико није рекао, да треба да убије др. Стојадиновића, а тамо му ставља у уста „Ма и убити га”. Још једна крупна неистина. Пресуда тврди да ни један сведок није потврдио, да је извршилац имао револвер пре убиства и да му га је у половини фебруара дао Драгиша Стојадиновић, док у судским актима и на претресу посведочили су, да су пиштољ код њега видели још 1935 године. То су посведочили: Милорад Поповић, Барајевић и активни судија Ивановић. Пресуда у искривљавању истине није заборавила да иронизује и неке сведоке. Пресуда у своме образложењу неће да спомене те сведоке који су посведочили да је Дамјан Арнаутовић имао „Штајер” пиштољ још у 1935 години, исти онакв каквим је 6 марта 1936 године пуцао, а верује да је Дамјан Арнаутовић добио тај „Штајер” револвер у фебруару 1936 године од Драгише Стојадиновића.

Пресуда тврди да сведок Чејовић није сведочио у прилог оптужнице, а још мање да је подупро сведока Димитријевића да је пре првог пуцња захватио Арнаутовића, него да је сведочио да је Димитријевић дохватио Арнаутовића кад је већ био испаљен први метак. То није тачно, јер је Чејовић сведочио да је Димитријевић обухватио Арнаутовића пре него што је пао од стране Арнаутовића први метак. Али сада ћете ви видети зашто ја то износим, и каквога је интереса имала пресуда, да ово фалсификује! Зато јер сам ја у своме одбранбеном говору изнео изјаву Чејовића у листу београдском „Правда” у којој 6 или 7 марта сведок Чејовић изјављује да је прво пао први пуцањ па да је онда Стојадин Димитријевић обухватио Арнаутовића. Дакле, господо, кад је претседник суда видео незгодну ситуацију г. Чејовића, он је нашао за потребно, да га извлачи из незгоде, и да фалсификује његову изјаву у образложењу пресуде, коју је он сам израђивао. Ево још нешто: Пресуда терети Трбића, да није ништа предузео, да се Арнаутовић не сале уклони, ма да је доказано многим сведоцима, да је Трбић опетовано пута слао по Арнаутовића и позивао га.

Пресуда на једном месту једном невероватном куражи и цинизмом тражи од Трбића, да лично уклони Арнаутовића, као да је народни посланик пандур или служитељ! И онда из тога изводи закључак, да је тиме Трбић доказао, да је знао за намеру Арнаутовића и није хтео да га спречи у делу. Толико господо народни посланици на брзу руку о овим неистинама пресуде, а сада још неколико јуридикчки значајних ствари да поменем.

На страни 8 пресуда утврђује да је Арнаутовић пуцао на др. Стојадиновића да га убије, али да је он промашио „било због тога што је био спречен од Стојадина Димитријевића, било због тога што се Претседник Владе сагнуо и сишао са говорнице и тиме изменио свој првобитни положај према коме је револвер био уперен”.

Господо народни посланици, најважнији моменат, пресудан моменат у овом догађају пресудом није расправљен начисто, већ поставља алтернативу: није га погодио зато што га је ухватио Стојадин Димитријевић, или можда зато што се Претседник Владе сагнуо. Овако нешто јединствено је у јудикатури да пресуда о једној тако важној чињеници не може да буде начисто. Господо, пресуда не верује да су у Управи града Београда противу Арнаутовића употребљавана застрашујућа сретства, па каже: а и да јесу, невероватно је, да би Арнаутовић и поред тога дао своје признање. Што је златан овај Уцовић! Ја бих волео да видим тога Уцовића, затворена у Управи града Београда, пред ланцима и биковицама, да чује како му се каже: „скидај ципеле”, па да видим какав би се малер њему догодио од страха!

Он цинички не верује тој одбрани Арнаутовића, јер да би у том случају, господо молим вас да ово уважите, да би у том случају, када би ти записници били изконструисани и силом вучени од Арнаутовића, били знатно више ишли у прилог оптужбе, бар у погледу саучесника.

И сад, господо народни посланици, Дамјан Арнаутовић испаде крив за невештину и за неумешност полицијских органа!

На страни 26 пресуде употребљава се као доказ за потстрекивање путовање Динића, Драгише Стојадиновића, Радивоја Нановића, у место да и то служи, ако не као пун доказ, оно бар као индициј њихове недужности.

Пресуда као доказ подвлачи околност, да су 6 марта изјутра Драгиша Стојадиновић и Нановић нарочито интересовали се за Арнаутовића, а за обојицу, дакле и за Нановића, каже, да су знали, да ће Арнаутовић тога дана извршити атентат. А Нановић, господо народни посланици, није уопште нити оптужен, а камо ли суђен!

Страховит је, господо народни посланици, онај пасус пресуде, где се цитирају речи Драгише Миловановића на једној седници, које гласе овако: „Шта га чувате — односи се на Претседника Владе — мислите да ће неко да убије Претседника Владе? Неће њега нико да убије.”

И те речи, које сваког нормалног јуристу и сваког нормалног човека морају да увере о недужности Миловановићевој, судија Уцовић, који је састављач пресуде, употребљава као доказ за потстрекавање!

Е, господо, ако то није цинизам, ако то није искривљавање истине, онда нити сунце није сунце.

Задња је крвава иронија кад пресуда тобоже уважава олакшавајуће околности код њих и то прва: непорочно њихово владање и друга: невинне породице. И кад то чујете, ви бисте сигурно веровали, да се морала изрећи и блага пресуда. А оно: — падне 15 година робије, 5 година робије, 4 године и 1 година и по!

Господо, забога милога, па требало је, требало је: вешала, вешала! То је требао др. Уцовић да каже, јер то би и његовом темпераменту и његовом укусу одговарало, када се ради о југословенским националистима, које је он и под Аустријом прогањао. (Живо одобравање на левици).

А сад да са писаном оптужбом довршим уз још једну примедбу. Оптужба образлаже ослобођење Урошевића, Ненадовића и Вукановића овако: суд не искључује, да су се они изражавали као и осуђени, да треба уклонити, па ма и убити Претседника Владе, али не сматра ничим доказаним, да би они ово били радили у намери да потстрекну Арнаутовића, а с обзиром на све прилике искључено је, да су могли на некога уопште утицати да изврши атентат.

Ама господо ако Бога знате, овом оптужбом кумулативно обеђени су били и детаљно сви народни посланици почев од Драгише Стојадиновића до Нановића.

Па ако за њих није било доказа — ако су и говорили — да су имали намере да потстрекавају, па како може да каже за Драгишу Стојадиновића, за Трбића и за Миловановића? Никаквог разлога у тој пресуди није било, којом би она била образложила овакав свој став.

Сад, господо народни посланици, долазимо до саме пресуде, до начина како је пресуда донесена? Ја могу да тврдим, могу да тврдим да је пресуда више пута била мењана пре него што је била изречена. (Један глас са левице: Апсолутно тачно!) Миловановић је у првој пресуди био ослобођен; сутра дан га се убацује као осуђена; најпре, бива суђен на једну годину дана али касније се и то исправља па бива суђен на једну и по годину. (Један глас са левице: То је срамота! Скандал!)

А сад, господо народни посланици, имам да изнесем нешто, што је веома крупно и што је веома пресудно. Ово што ћу да изнесем нисам сазнао од самих судионика, него сам сазнао заобилазним путем и знам да ће то лице, јер верујем у његово поштење ма да се лично с њиме не знам, да ће ми то доказати и на суду, ако буде решен од дужности судијске тајне. Кад је на самој тајној седници Сената било расправљано и гласано о пресуди, један од судија узима реч и изјављује своје правно мишљење, по коме држи, да треба осудити само Арнаутовића, а све друге ослободити кривње. И док он то своје становиште, то своје правничко веровање образлаже, један други судија упада у реч и каже: Море, људи, шта се млатите, — Милан Стојадиновић ће да влада све до пунолетства Краљева. Ја сам зато, да се сви осуде! (Један глас са левице: Срамота!) Др. Уцовић, видећи незгоду, упада са једним питањем првом судији и каже му: Господине колега, шта мислите о оном писму? — Овај судија у чуду пита: О каквом писму? А претседатељ, г. др. Уцовић, каже: Па оно Јевтићево писмо о лиферацији! — Овај су буни и каже: Господине претседниче, какве то везе има са овим случајем. Па ви сте сами на

овом претресу одбили да се о томе говори, јер то са овим процесом нема никакве везе. Онај је на то казао: Ја сам претседник и ја имам право да питам за мишљење свога друга. — Тај судија се револтирао и одговорио је своме претседнику: То су мангупски вицеви, ја то не допуштам и ја нећу присуствовати читању такве пресуде! Па је затим у знак протеста залупио вратима и отишао. (Одобравање на левици.) И тај судија заиста није нити присуствовао читању те пресуде. (Одобравање на левици).

Господо народни посланици, такав је тај Уцовић који је судио народним посланицима. (Један глас из већине: Ко је тај судија?) Ја сам готов да идем пред суд стим да ми Министар правде зајамчи да ће тога судију ослободити дужности судске тајне, и ако он мене демантује ја дајем овде часну реч да ћу починити самоубиство, а ја имам жену и троје деце. (Одобравање и пљескање на левици).

Тај Уцовић био је пензионисан. Али, господо народни посланици, после свих ових открића ја питам г. Министра правде, — лојално изјављујем да зато он не носи никакву одговорност, јер у оно време није био Министар правде, — да ли ће ствар на овоме да остане, да ли се неће у Кривичном закону наћи параграф, који се на оваква дела односи, да ли ће дати налог државном тужиоцу да гони кривца. А сада, господо, да не дуљим: Да је било могућности да се противу ове овако нечувене пресуде апелира ни сви ђаволи, и ни све паклене снаге не би могле одржати на снази оваку пресуду. Бог правде био би проговорио. Али је било потребно судбину недужних народних посланика предати на милост и немилост преком суду, против којег нема апелата и против чије одлуке нема могућности жаљења. У рукама њиховим било је и сукно и шкаре, и зато су њима одузели слободу и посланичке мандате: Драгиши Стојадиновићу, Василију Трбићу, и Драгиши Миловановићу.

Господо народни посланици, ја сам при крају и да завршим ово поглавље. За метак у плафон, пала је пресуда 15 плус 5 плус 4 плус 1 и по година робије, укупно 25 и по година робије! А за 10 мртвих глава у Керестинцу, за недужно убијене људе 23 месеца затвора! (Протести на левици). Господо народни посланици, да ли коме због овога није задрхтало срце, да ли се није душа згрчила и савест заталасала. Верујем, господо народни посланици, да је многим од вас тешко слушати овај мој опетовани „оптужујем”. Али докле год будем имао могућности, да са ове говорнице говорим, нећу престати, да будем грижања савести ове Народне скупштине, све док Василија Трбића, Драгишу Стојадиновића и Драгишу Миловановића не рехабилитују и док им се не поврате слобода и част и све што су једном неправедном пресудом преког суда изгубили на правди Бога. Гробним гласом понављају свој „цетерум цензео”: „сетите се војводе Велешког и другова, још увек су на робији!” Не могу да мимоиђем и то да као и 11 марта и овога пута, након што су моји другови недужни и невинно осуђени, да и овога пута након што познајем читав процес, након што сам имао прилике да видим све што се имало против њих износити, да кажем отворено и без страха, да смо и ја и моји дру-

гови потпуно морално и политички солидарни са нашим друговима на робији. (Бурно пљескање на левици и повици: Тако је!)

Зашто ја ово говорим, господо народни посланици, и зашто сам све ово говорио? Зато, да ова Народна скупштина коначно дође до уверења, како није било никакве намере а још мање доказа за убиство и да ова Народна скупштина, стекавши то уверење, поправи оно што се још поправити да. Јер ако Народна скупштина дигне свој глас против незаконитости и неправде, тај глас не може да остане глас вапијућег у пустињи (Гласови на левици: Тако је!) Да дођем до закључка, да поставим још једно питање: да ли нема других разлога за гоњење унитариста и унитаристичких народних посланика? — Има! Ова Влада почела је са паролом смирења духова. Она је расла у паролама демократије и народне слободе. Све ово али била је увертира, увертира зато, да се дође до коначног циља: споразума др. Мачека и Ј. Р. З. Господо, кад сам ту, онда треба да поставим и питање: која може бити садржина тога и таквог споразума? Само једна, и то она коју диктира др. Мачек. Треба углавити, да вам буде јасно, оно што др. Мачек хоће. Прво: постојање и званично признање историјско политичког националног индивидуалитета хрватског народа, — одвајање Хрвата од националне целине, од јединствене националне свести ове државе. Од те тачке гледишта полазе сва његова стремљења. Том посебном хрватском национализму, тој сепаратној хрватској нацији хоће др. Мачек да извојује и вањска и унутрашња обележја снаге и власти. Он тражи и форму и садржину. Форма је: федерализам, а садржина: суверена власт хрватског народа на хрватском националном историјском политичком територијуму. Од тога др. Мачек не одустаје. И то је ствар, која је свима меродавним круговима позната. То је идејна подлога дијаметрално опречна народном јединству. Његова је идеологија јасна, недвоумна и концизна. Зато су смешни они забринут и наивни поклици, који кажу: шта хоће др. Мачек, нека већ једанпут каже шта хоће! Ама, господо, за Бога казао је и превише обилно и јасно, као што сте час пре чули. И како је он то казао? — Казао је и на следећи начин.

Његово гласило „Хрватски дневник“ пре пар дана доноси у дечијем делу, дакле у ономе делу, који је одређен за децу ово питање упућено једном детету: „Кад је Хрватској у историји био напрућен најтежи јарам?“ Одговор детета гласи: 1 децембра 1918 године. (Гласови са левице: То је страшно!) То доноси званични орган др. Мачека који се штампа на хиљаде и хиљаде примерака и иде у сељачки свет, у руке деци. Ето то је споразум др. Мачека. И ко хоће споразум, тај га мора хтети онако, како га др. Мачек хоће и то на бази његових захтева.

А то је онда са ове стране абдикација идеологије ове државе, и са ове стране и са стране ЈРЗ. Према томе, господо народни посланици, какав би тај споразум био? Био би диктат склопљен по обостраним интересима а не по идеологији. Тај споразум био би чисто послован без идеолошке базе. А ако ми поставимо споразум на базу интереса, а без идеологије, на базу пословну без идеологије, онда ми не можемо да кажемо да ће немогуће бити у првом zgodном моменту, да се неко трећи изван ове државе нађе, па да у питању

интереса доктору Мачеку понуди више, него ли му ова држава може да да. Па кад нема више интереса, који би др. Мачека и његове везивали уз ову државу, и кад не постоји нераздељива веза националног јединства, онда нема сумње, да ће се примити понуда онога, ко да боље и ко да више. И чим не постоји подлога националног јединства, онога момента немате више нити гаранције нити могућности за очување ове државе (Одобравање и пљескање на левици).

Али др. Мачек тражи осим форме и садржине споразума још и партнера за закључење споразума, и то партнера на српској страни. Ето, ту је настала утрка, сви се утркивају и надају, да ће др. Мачек начинити са њима споразум. Задњих дана, пре дваестак дана, све новине, и режимске и друге, биле су сатуриране са вестима, са информацијама и чланцима, како споразум може једино бити између др. Мачека и Милана Стојадиновића. (Повици из већине: Тако ће и бити!) Међутим, изгледа да ствари стоје сасвим друкчије. Господо, др. Мачек је са својим потписом дао једну изјаву, која у погледу тога има веома јако али и јасно значење. У недавно писаној изјави, коју су потписали др. Мачек и Адам Прибићевић, имаде један став, који гласи дословце овако:

„Износи се из низа факата само нека за карактеристику, утврђујемо да су општински избори показали, да је од ЈРЗ остао само др. Корошец, др. Спахо и власт...”

Претседник Стеван Ђирић: Молим господина говорника да заврши, јер је за 4 сата заказана седница Финансијског одбора.

Др. Јанко Баричевић (наставља): Одмах ћу завршити.

Да ли је г. др. Стојадиновић разумео смисао ове поруке, да ли му је пукло пред очима, зашто га Корошец, помогнут од Спахе, или Бехмена, тера на прогон југословенских унитариста?

Зашто њих двојица терају др. Стојадиновића на тежак обрачун, зашто продужују варку о атентатима, о осветама, и о одмаздама? Да ли из те изјаве не види, да постоји неки тајни канал између др. Мачека др. Корошца и др. Спахе мимо њега, др. Стојадиновића, и без њега, а можда и против њега? О томе питању још једно упозорење од пресудног значаја. Ова држава створена је мировним уговорима. Темел, образложење и оправдање потребе за стварање ове државе било је народно јединство. Према томе је народно јединство једини или бар најглавнији, најпреподерантнији *raison d'Etat* ове државе. А споразум, по др. Мачеку, он се ствара између два народа, српског и хрватског, и између два национална политичка центра. Загреба и Београда, са значењем претставника двају државних бића. Логичка и политичка консеквенца тога је, да је тај споразум међународни двострани уговор, који може једна или друга страна отказати и отказ ефективно извршити. Београд би могао евентуално покушати да отказ Загреба силом спречи, али то би било завојевање државе против државе, рат двеју држава, према томе међународни конфликт. Јер споразумом, какав може бити могућ са Мачеком, руше се морални темељи ове државе. Тим долазимо до међународне компликације, срушени су међународни уговори и тиме је наша држава отворила широм врата ревизионизму у својој властитој кући. Тиме је сру-

шена и Мала антанта, учињена је сувишном Мала антанта и то као међународни политички инструмент уопште, јер је негирала разлоге који су створили Малу антанту и који је подржавају, а то је: антиревизионизам.

Данас је свет подељен у два табора: комунисте са интернационалом и националисте. Држава мора да се добро обезбеди с поља и очеличи изнутра за ефикасну одбрану, а то је пуна унутрашња кохезија и јединство на подлози социјалне правде. Зато је потребан један велики и јаки ауторитет, који ће бити неприкосновен претставник монархије и династичке мисли а штит државног и народног јединства, без колебања и без скретања. Земља и народ траже јасну ситуацију, одређену, праву линију. Ова мисао треба да црпи своју снагу из народа и његове воље и потребе да буде јак, да буде један и јединствен, да буде задовољан срећан и обезбеђен свој на своме. Досадашњи ауторитети нису дали резултате. Нити онај који има господара, нити онај који има команданта, ни онај, чија је снага само у поверењу меродавних. Треба виши ауторитет, неприкосновени ауторитет.

У тим рукама југословенски барјак бити ће средиште окупљања свих Југословена и амблем коначног успеха и победе.

Његов поклик „Југословени на окуп“ претворити ће целу нацију у војску. Тог барјактара ми позивамо, тог барјактара ми очекујемо, тог барјактара ми поздрављамо „Здраво Вођо југословенског народа!“ (Бурно пљескање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Господо народни посланици, са пристанком Народне скупштине ја сам пустио г. Баричевића да говори дуже, јер нисам хтео да Народна скупштина не чује једнога говорника који је био бранилац на процесу, али молим другу господу посланике — говорнике, да говоре у оквиру предвиђеном по Пословнику.

Са вашим пристанком, господо народни посланици, ову седницу прекидам, с тим да је наставимо у 17 часова.

Седница је прекинута у 15,30.

(Наставак седнице у 17,30 часова)

Претседник Стеван Ђирић: Господо народни посланици, настављамо седницу. Реч има народни посланик Љубомир Пантић.

Љубомир Пантић: Господо народни посланици, на преподневном заседању Народне скупштине, имали смо част чути међу осталим говорницима и нашег уваженог посланичког друга г. др. Јанка Баричевића. Његов исцрпан говор може се сматрати као жеља, да као бранилац осуђених другова Дамјана Арнаутовића, обескрепи судску одлуку и импресионира своје другове, како би они гласали за предлог скупштинске мањине, да се њихови мандати не пониште и да њихови заменици не дођу као наши посланички другови у овај Дом. То је мишљење нашег поштованог предговорника и у то на овом месту нећу да улазим, јер је то и израз целе ове друге стране, која је говорника акламирала. У погледу говора г. др. Баричевића желим да се осврнем само на један његов пасус и то као Србин из Босне, . . . (Граја и протести на левици. — Један глас: „Ваљда Југословена из Босне!). . . , желећи да одбијем оне његове тврдње, које је изнео противу нашега првака и уваженога

државника г. др. Мехмеда Спахе. Сматрам, да за то имам пуно права, јер одлично познајем рад Министра г. др. Спахе, знам све његове квалитете и не могу дозволити, да се наши људи, који заслужују опште поштовање и као државници и као политичари, безразложно нападају, па ма и са противничке политичке стране. (Мустафа Мулалић: Живео муслимански фронт!) Жалим г. Мулалићу, што Ви и Ваши другови, који сте доста дуго водили прву политичку реч у Босни и имали пуно власт, нисте устали да стекнете љубав и поверење народа у Босни. Желећи да одбијем изнесене тврдње ја сматрам да имам и легитимацију за то, јер сам још као омладинац заједно са браћом муслиманима и Хрватима из Босне био члан и сарадник Југословенског покрета, који је водила „Млада Босна“, а која је имала за циљ, да преко слоге Срба и Муслимана и наше браће Хрвата оствари велико дело Уједињења, стварања заједничке велике југословенске државе. За тај наш рад ми смо били достојно сви награђени од бивше аустријске управе, па је и моја маленкост одлежала око две године по тамницама и интернацији. Још у те дане познавао сам др. Мехмеда Спаху и био ми је познат његов рад још за време његових студија у Бечу, где је био један од веома истакнутих поборника слоге Срба и Муслимана, што је сматрао као основ за изградњу велике југословенске идеологије, под којом ће сва југословенска браћа, и Срби и Хрвати и Словенци, доживети своју слободу, уједињење и величину.

Није чудо да је др. Спахо био такав, јер он је то надахнуће за братском југословенском слогом стекао већ у својој родитељској кући, пошто му је његов покојни отац уживао глас ретко честита човека, који је као трговац помагао без обзира на веру и био прозван „сиротињском мајком“.

Један згодан доживљај који се и данас препричава у нашој средини о животу оца др. Спахе, а који карактерише његова добра дела, изнећу вам овом приликом. Отац др. Спахе често је ишао преко Романије са караваном да набавља робу, и једном приликом, при повратку, заробе његову каравану хајдуци из чете хајдука Тандарића. Када су дотерали заробљено благо пред свога харамбашу, питао је овај, чија је роба и од кога су запленили. Момци му рекоше да је роба трговца Спахе из Сарајева. Харамбаша не часећи ни часа нареди им да пусте заробљено благо, јер је Спахо „сиротињска мајка“ за све без разлике, а такове људе треба чувати и помагати.

Будући рођен у оваквој једној кући, посве је разумљиво да је наш данашњи Министар г. др. Спахо могао да испољи само такве државничке квалитете, који су у нашој поратној историји били заиста ретки, и на које треба са поносом и чашћу указивати. Несрећа је наша, специјално југословенска, да ми у својој политичкој загрижености идемо тако далеко, па да у сваком моменту, и у свакој прилици настојимо оцрнити и окаљати наше најчеститије људе, ако су само у противном политичком табору.

Уважени предговорник г. др. Баричевић изволео је окарактерисати послератну политику г. др. Мехмеда Спахе као политику уцењивачку, која је била вечити језичац на политичкој вази, која је и данас таква и која се заснива и успева само на неслози међу браћом Хрватима и Србима, и која

стоји као неки клин или сметња њиховом измирењу.

Ја верујем, господо народни посланици, да ћете сви ви, који на ствар објективно гледате одбити овакву тврдњу г. др. Баричевића и напротив устврдити, да је сав рад и политика нашега уваженога др. Спахе ишла уједињавању и јачању југословенске слоге и јединствене југословенске државе, и да ћете се сви сложити за његов ретко честити и исправан политички рад.

Ја верујем, да је уважени предговорник хтео мало као темперамант човек намерно да потенцира своју изјаву, и да тиме незгодно истакне рад г. др. Спахе као једног од првака Југословенске радикалне заједнице. Међутим, у овоме г. доктор није успео, јер је Југословенска радикална заједница и својим програмом и радом свога шефа и његових првих сарадника, међу које спада наш Министар др. Мехмед Спахо, показала на првом месту пуну политичку толеранцију, а својим радом пошла потпуном измирењу југославенске браће и изграђивању економски јаке и сложне велике Југославије.

Југословенска радикална заједница и њен шеф, преузела је управу наше земље у најтежим економским и политичким приликама, могу слободно рећи, најтежим у нашој политичкој историји, и, само захваљујући државничкој способности шефа Ј. Р. З. и његових сарадника, данас се осећа на свим странама у нашој земљи нов бољи политички дух и несравњив економски напредак, успоредивши са оним што се затекло пре њиховог доласка на управу.

Никакови политички говори, ма како они дуго трајали, долазили ма и од најбољих оратора, не могу умањити факта која данас осећа цели југословенски народ и о којима има најбоље мишљење и сва вањска штампа, а која су резултат једне стварне народне политике и државног рада Југословенске радикалне заједнице и њених претставника у Краљевској влади.

Босна, која је била подељена у табор муслиманско-српски, данас баш под патриотским и државничким радом др. Спахе и Југословенске радикалне заједнице дише потпуно новим духом, духом који се деценијама очекивао, духом братске слоге и напретка, а зато имамо само да захвалимо искреноме раду др. Спахе, који је показао велику љубав за све и који је показао да му пред очима лебди само напредак југословенске мисли и јачање југословенске државе.

Ја верујем да и сам г. др. Баричевић ово знаде, па би требао да промени своје мишљење о оним људима које види на искреном и општедржавном, несебичном раду, те да им то и сам призна.

Г. др. Баричевић дотакао се и решења хрватскога питања, одбијајући при томе да Југословенска радикална заједница има легитимацију да га реши и оспоравајући све њене успехе у народу.

Мени је жао, да г. др. Баричевић нема тачне информације и не види да је Југословенска радикална заједница продрла дубоко у наш народ, да је од њега једнодушно прихваћена.

Општински избори показали су чију политику народ одобрава и према томе ко има легитимацију за потребне разговоре.

Југословенска радикална заједница не жели само празне разговоре, као што су их до сада водили други, него хоће да својим радом изгради економски јакога и политички слободнога југословенског грађанина, без обзира којој он вери и племену припадао, а ти економски јаки и политички слободни грађани заволеће, сви подједнако, своју земљу и лако ће се споразумети у свим питањима. (Одобравање на десници и повици: Тако је!)

Шефови Југословенске радикалне заједнице доказали су на делу и пре споразума, да су им сви делови наше државе подједнако на срцу, и да треба помоћи тамо где год се зато осећа потреба. Народ им је, на темељу оваквих њихових дела, дао поверења, па верујем да ће им то учинити и овај Дом у својој апсолутној већини.

Дозволите ми, господо, на завршетку и неколико речи о овоме извештају Верификационог одбора који је данас на дневном реду. Југословенска радикална заједница борила се је за независност судова и она је ту независност привела у дело. Судови су дали своју реч о учесницима у припреманом атентату, а чланови Ј. Р. З. увек су поштовали и поштоваће законске и судске одлуке.

Претседник Стеван Ђирић: Има реч народни посланик г. Димитрије Вујић.

Димитрије Вујић: Господо народни посланици, годину и по дана ја нисам узимао реч, али сам заједно са вама пратио прилике. Ви ћете ми, господо, сви бити сведоци како је у нашој земљи свакога дана велика ларма, како је велика нетрпељивост, како сви ви видите да нешто фали, да послови не иду како треба и да свуда по нешто шкрипи. Шкрипи између рођене браће. Ми све време проводимо у пребацивању један другоме и док данашња Влада игра куглану са опозицијом па час она обори кегле опозицији и час опозиција Влади, — то се код нас зове унутарња политика. Ја мислим, господо, да би ми требали да се позабавимо питањем, какав је то узрок да ова наша земља, овако срећна и постављена на раскрсници између Истока и Запада, не може никако да напредује. Пре него што би, господо, о овоме почео да говорим; ја апелујем на другове народне посланике да ме пажљиво саслушају, јер сам и ја увек био толерантан, не правећи никад никоме никакве сметње кад би ко говорио.

Светски рат, господо, направио је једно историјско раздобље, раздобље из кога се родило ново светско доба. Ми смо, господо, сви сведоци да све оно што смо ратом стекли и оно што смо сачували а још нисмо упропастили, да се све то лелуја и љуља у својим темељима. Зато је за наш народ врло важно питање, да нађе начина на којој ће бази поставити наш културни, економски, социјални и политички живот. Све су се земље, господо, око нас бавиле решавањем националних економских проблема, а код нас је међутим, пировала само мржња, и то како партијска тако и верска и племенска, и тако се је ишло од крајње левице па до крајње деснице.

Па није ни чудо, господо, што је се код нас главно време провело у лутању, јер су често пута на управу земље долазили људи који ни са својим моралним особинама, ни са својим способностима нису били достојни да заузимају та места. Ти и такви партизани, — ја начелно говорим — да би искористили своју неспособност, своју подлу на-

меру па, богами, можемо рећи више пута и своје нечисте прсте, бацали су пароле и обмане по народу, по селима и по варошима, да се рођена браћа заваде, да би завели што већу мржњу, само да би из тога извукли што веће користи, или да би се што дуже на власти одржали.

Није се, господо, водила крепка и национална политика, већ се је водила политика луксуза, политика нагомилавања неспособних чиновника и политика расипања. На све стране видели су се дефицити. На свима странама, господо, чули су се многи национални букачи, без националног убеђења и патриотског осећања.

Ми честити синови, које је народ слао у овај Дом да водимо народну бригу, штитимо своје крајеве, нисмо се могли сложити са таквим радом, па макар од кога он долазио.

Не смемо, господо, заборавити, да се ми као народ данас налазимо на прелазу из патријархалног схватања света и живота у модерно, индивидуалистичко, у коме су стари принципи уздрмани изгубили у својој моћи, а изгледа ми да нови још нису пронађени и да се траже да би се могло кренути напред.

Разумљиво је, господо, да се у оваквим временима, у оваквим епохама, такорећи за ноћ читави идејни системи и примају и одбацују, док се заблуде често пута скупо и прескупо плаћају, господо, било у виду материјалног падања и пропадања.

Господо, даљег колебања не сме да буде. Ми се морамо сви заједнички као браћа позабавити да нађемо путеве којима ћемо кренути напред.

Господо, ко треба код нас да реши то питање? То питање треба да реши држава као народна заједница, држава која је носилац животне снаге свога народа. Зато је свима управљачима земље најпотребније да поставе добру подлогу за друштвени, економски, социјални и културни напредак.

Сви који су до данас, господо, долазили на управу ове земље, са малим изузетком, правили су разне програме, али све те програме можемо свести готово на једно: правили су програме рентабилности, правили су такве програме зато, што на основу тих програма може се погађати, може се додавати, може се одузимати па чак и мењати само ако је циљ партијског интереса захтевао да се има што више личног и партијског ћара од тога.

Господо, ретко је ко правио програм неминувних потреба, што по њему нема погађања, јер би он морао да остане чврст као стена. Такав један програм не може се мењати, у њега се не може ништа додавати, нити се може што одузимати. Логично је, да такав један програм није партијски али је опште користан. Мени пак изгледа да су партизани који су до сада долазили на власт истичали партију над државом, те нам зато тако и иде. Услед те велике поремећености, господо, ми видимо велику несразмеру на свима странама. Док видимо једне без сретстава да гладују, дотле друге видимо да не знају што ће са огромним капиталима, док су једни са великим апетитима без ручкова, дотле је други са много ручкова али без апетита. Такво стање, или такав један систем господо, не може дуго да остане. (Одобравање) Не треба заборавити, господо, да сви закони нису физички закони. Док се код физичког закона осети одмах последица ако човек макар и мало дирне

у њега, дотле се код друштвених закона не појављују одмах последице. Те последице долазе после може бити дужег времена, долазе споро али сигурно, долазе, господо, али са великим зеленашким интересом.

Ето, господо, због таквог бирократског, због таквог котеријашког рада, због гажења друштвених закона, због изгубљене вере у правду, народ у целој Краљевини постао је незадовољан. Ја верујем да и ви нисте исто тако задовољни. Није, господо, народ задовољан зато, што се није водила општа народна политика, друштвена политика, него се водила политика разних котерија и партизана. Кад све ово видимо, господо, онда се може извући један резиме из тога, да овде постоји борба против човека, да неко нађе данас савезника у Марку, сутра у Хасану, данас Марко обори Хасана, сутра Хасан обори Марка а преко сутра господо, Марко и Хасан удружују се само, удружују и по схватању данашњег морала, да обор Стојадина и да дођу на његово место.

Прегледајући неке стране листове, прочитао сам извештај једног извештача који пише својој редакцији ово: „Будно и пажљиво пратим развој политичких прилика у Југославији. Приметио сам да неки буду на једном програму изабрани па пресалдуме и претрче на други. Неке данас бирају једни а те исте сутра бирају други. Приметио сам да се у овој земљи највише говори о слободи а у исто време да су пуни затвори слободних грађана. Приметио сам да у овој земљи сви лепо живе осим Срба и Хрвата и нешто мало Словенаца. Десило се је, у овој земљи Југославији да и Влада буде изабрана на једном програму, па на истом том програму падне или остане да влада на сасвим другом програму.” Ето, господо, тако пише овај извештач својој редакцији, и завршава овако: „Приметио сам још нешто што не смем да кажем, приметио сам да у овој земљи влада слобода и не смем да Вам пишем због слободне владине цензуре!”

Ето, господо, такву политику превртљивости и партизанства као просто властодржачко оружје, народ није могао одобрити, зато је народ незадовољан. Незадовољан је нарочито, господо, због необуздане партиске диктатуре, која бесни у нашем јавном животу. Властодршцима је успело да опште интересе сврну са свих других питања и да га наврну на партиски интерес. Изгледа, господо, да су данас просветни, културни и економски проблеми постали од сасвим споредне важности и да се решавају далеко од погледа јавности, па чак и политичка питања. Као што је реформа државне управе, одгајивање способног чиновничког кадра, васпостављање ауторитета државне власти сасвим запостављено, главна пажња изгледа ми, да је на против обраћена на капитал који треба да буде сретство за остварење благостања нашег народа, а он је, господо, постао тиранин нашег народа у нашој рођеној земљи. Ето, господо, резултати таквог рада донели су уместо духовно уједињење сасвим контра резултат, донели су разједињење међу браћом. Познато је, господо, да се само на заједничком искреном раду, а нарочито на духовном људи могу најлепше и најлакше ујединити. Данас је, господо, чињеница да нема једне мисли, која би обухватила живот појединаца и живот нације као целине, узрок томе да се ми не осећамо

довољно уједињени. Онда, када смо је имали осећали смо се једно, и мада смо живели у посебним државама. Као што рекох када смо имали ту уједињавајућу националну мисао, ми смо се осећали једно, а данас када живимо у једној држави изгледамо разједињени.

Да би се, господо, створила у једној држави политичка стабилизација потребна су два услова. Прво, да партије и њихови водећи људи у политици имају један минимум морала, који је потребан за стварање поверења код наших маса. Друго, потребна је економска стабилност која ће дати задовољење материјалним интересима широких народних слојева а која се може постићи решењем економских проблема.

Господо, један словеначки лист пише, да је југословенство на измаку, и то данас тај лист пише под режимом најстрожије цензуре г. др. Корощца.

Данас, господо, кад се највише говори о федерализму, кад се говори о конфедерацији, ја сам сматрао за највеће задовољство данас у име својих другова и своје да устанем одавде и да отворено пледирам за југословенски национални унитаризам, јер сам убеђен са својим друговима, да је то једини пут, који ће наш народ повести срећи и задовољству.

Највише се, господо, говори против југословенства из Хрватске, где је оно прво и потекло, где се прво и родило. Идеју о великој Југославији нису створили ни Словенци ни Срби него су је створили баш начеститији и најбољи синови Хрватске. Најжалосније је то, господо, што је се Загреб сукобио са својом најсветлијом прошлосћу. Свима онима који нам довикују овде, да је југословенство у заблуди, ја бих рекао: Нека се окрену мало натраг, па нека питају своје претходнике, ко је у заблуди: да ли претци или они као њихови потомци. Претци њихови, господо, дошли су до тога убеђења својим искуством од 1300 година, а ови њихови потомци за свега од 18 година. Да то није заблуда, господо, најбољи је доказ то, што је то велико дело нашег неумрлог Краља, који је за остварење тих идеја дао оно што му је најмилије, дао је свој живот (Једнодушни усклици: Слава Му!).

Господо, не треба се љутити на пут југословенски него обратимо пажњу на те путнике што су котеријашки и партизански тим путем ишли, да се дотле дође и зато није крив пут југословенски него су криви они.

Ето видите, господо, то трвење, то нападање једних против других, то је изазвало највеће тегобе и незадовољство у нашем народу. Ја и моји другови убеђени смо да онога момента кад се у овој земљи заведе ред, поврати међусобно поверење, поврати вера у правду, у судство, заведе поштена административна управа и кад народ осети благостање, верујте ми, господо, да ће велики део тога хрватског питања нестати и изчезнути. Може бити, господо, да ће нешто од тога хрватског питања остати, али то ће остати само франковачка опозиција, која се никада неће осветити.

Познато је да свака река у својој бујици понесе много муља, тако и ова југословенска наша река понела је много франковачког муља одозго,

али када гране бистро сјајно југословенско сунце пуно топлине, тад ће југословенска река бацити тај муљ на дно, као талог. Тада ће се као и свако друго племенско питање, које би се појавило, оставити у неки политички музеј, да му се генерације потсмевају.

Ето, господо, таква је безумна режимска политика, која се данас води, успела да под хрватску мантију метне и франковце и клерикалце и националне Хрвате и све оне који су 1918 године са великом помпом дочекивали српску ослободилачку војску, да их метну у један ћуп да их обезразличи.

Чињеница, господо, која је у најужој вези са хрватским питањем, то је централизам.

Познато је, господо, да је централизам, изражен у Видовданском Уставу, био главна сметња за слогу Хрвата и Срба. Познато је свима, господо, ко је аутор тога централизма.

Ја не говорим и рђаво никада не мислим о онима који су умрли, али нам је познато да је аутор тога централизма Светозар Прибићевић, са Вилдером и друговима. То се може видети по стенографским белешкама у Народној скупштини, да су они били главни саветници и експерти за хрватско питање.

Они су доказивали у Београду да хрватско питање не постоји и да се не могу примати никакви специјални захтеви. Они су доказивали да смо један народ. Они су доказивали да се сам са собом не може преговарати ни споразумевати. Они су све оне који се нису сложили са њиховим мишљењем називали антидржавним. Уосталом, они су творци деобе грађана на државотворне и антидржавне. А шта се данас дешава, господо? Данас се дешава да неки од тих људи, као тропски скакавци, постижу рекорд у прескакивању политичких баријера.

У августу месецу ове године, појавио се јелан од тих чврстих централиста на збору на Цетињу, и прокламовао постојање црногорског народа. А пре извесног времена он се појављиве на збору у Сарајеву као један од највећих бранилаца федерализма! Они се боре за племенске границе, они исти, господо, који су брисали историјске границе пре 1 децембра 1918 године сада траже историјске границе!

И када су, господо, мислили да су се дочепали политичке тврђаве др. Мачека, они су почели да сипљу картечом на Србе и Београд. Почели су бесомучно да оптужују југословенску националну мисао, другим речима почели су да бране оно што су у скорој прошлости називали највећим издајством. Да би правдали свој поступак они веле да су се преварили у Београд и у србијанце. Ја не бих то могао рећи. Ја би пре рекао да су се баш србијанци и Београд преварили у њима. Ја мислим, за то што су слушали те зване експерте за питања у Хрватској а данашње федералисте, за то су и навукли велики одиум овога хрватског питања на своја плећа.

Дешавају се грешке, господо, свуда па и у политици, али ови експерти за хрватско питање нису променили само тактику, они су променили политичку веру. Не заборавите, господо, да сваки националиста који жели добра овој земљи, то неће дозволити. Створен је, господо, читав хаос.

Логично је кад влада неред, расипање, насиље на очиглед свију нас, да држава срља у пропаст. Али уверени смо и убеђени да има Један који је виши, који је јачи и већи и који ће хтети и умети стати на пут даљем растрзању наше државе, јер Њему је као што нам је добро познато добро и напредак ове државе на срцу више него икоме.

Изгледа ми, господо, да су у последње време од свих грађанских права остале само сенке и чатура у које се увлаче господари новца и њихове најверније режимске слуге. Данашњи властодржци, господо, плашећи се своје сенке, ограђују се кинеским зидом и у најскромнијој критици и у корисном социјалном раду виде опасност за своје привилегије и не презају да на свакога насрну који би угрозио њихове личне интересе, све под видом заштите државе.

Господо, није чудо што се свакодневно чују речи о комунистичкој опасности. Баш у ово време општинских избора, кад су у Војводини препуне апсане људи, а нарочито омладине због опасности од комунизма, на све стране говори се о тој опасности, а нико од те господе неће да се пита откуда тај комунизам тако нагло навире. Не заборавите, господо, да марксизам и комунизам напредују само у приликама где влада социјална неправда, где влада насиље и где влада безакоње. Онај који саучествује у тој неправди, који саучествује у том насиљу и безакоњу, ради више за комунистичку пропаганду од московских агитатора заједно. (Одобравање на левици). Поступцима господо, појединих личности данашњег режима у Војводини под данашњим и свемогућим Станковићима и Рајићима створили су такав морални и социјални неред и хаос да се са правом може рећи да је овај нови центар нереди превазишао комунистички. Те се питамо, који је од ових центара опаснији. Ја тврдим да је овај други центар, који су створили Станковићи, Рајићи, много опаснији него комунистички. А ево зашто. Он је опаснији зато, што ствара нови кадар незадовољника који буја невероватном брзином. Опаснији је у толико, што својим злим поступцима од најбољих патриота ствара незадовољнике који одлазе тамо одакле им се обећава боља правда и освета.

Оваквим сретствима се неће зауставити марксизам, оваквим певањем о опасностима нећемо зауставити агитаторе који, због тих незадовољстава, могу напредовати у овој земљи, где је мали посед решен. После овако наопако вођене политике појављује се не само хрватско, већ и војвођанско, србијанско, па и црногорско незадовољство.

Као што видите, господо, лоша, безумна и рђава политика од једног народа може направити десет других народа исто тако као што добра, ваљана и конструктивна политика може од више народа да створи један срећан и задовољан народ. Па кад сви видимо како је код нас и кад знамо да је стваралачки национализам највећи непријатељ интернационалној комунистичкој заблуди, онда нам је прва дужност да пробудимо предратни национализам, јер је он био увек регулатор нашег економског, политичког и културног живота, да га пробудимо зато, што је једино национализам тај који је у стању да штити идејно државу и нарочито да штити социјалну правду. Молим вас, го-

сподо, у нашем народу од давних времена ниједан друштвени ред није више цењен од националних радника. Њему је свуда давано првенство. Али послератни вртлог искренуо је све појмове и направио је пустош у нашем друштву. Симпатије са националних радника прешле су на филмске глумце, боксере, рваче и фудбалере. Све се је претворило у пир и забаву, док се је на добро народа изгледа заборавило. Ја верујем господо, да је Претседник Владе г. др. Стојадиновић тешко могао нешто много учини за време своје Владе, а ево зашто. Немојмо господо, да то кријемо један другоме. Ми, браћо и другови, треба да кажемо један другоме све. Ова је земља подељена на спахилуке и то босански, словеначки итд. У Босни Претседник Владе и поред најбоље воље, не може и не сме да учини ништа док то не потпише др. Спахо. У Словенији ни др. Спахо ни др. Стојадиновић не могу ништа да учине док то не парафира др. Корошец, а и др. Корошец и др. Спахо могу да се мешају и у Војводини и у Србији и у Јужној Србији и свуда. Жалосне се појаве дешавају. Замислите, да смо дошли до тога да народ гледа отворену борбу између данашњих Министара и владиних посланика. Сетимо се случаја нашег друга г. Шушића и Министра г. Бехмена. Због таквог рада, господо, у нашем друштву под оваквом управом завладао је дух збуњености, кукавичлука и неповерења према свима и свакоме.

Данас, господо, када је наступио дух дремежа у времену када је најмање идеала, када материјализам, денунцирање, полтронство и пузење пред лажним величинама претстављају један услов да се одрже позиције у друштву и служби, данас ми не смемо дозволити слабљење национализма у нашој земљи, јер је то ломљење наше животне снаге, која ће нам требати у будућности. Не смемо дозволити нарочито, ако би она потицала из племенске, верске или ма које партијске нетрпељивости. Данас, господо, кад се под оваквом управом говори највише о демократији и слободама, влада највећи терор. У отсуству јавне контроле и јавне критике у нашој средини формира се систематски дух самовоље, прогона, лажи и неодговорности, а на другој страни дух сервилности и непоштовања најбољих синова наше земље. То болесно самољубље обузело је појединце који за своја недела очекују награду, и ако би за своја недела требали да искусе најтеже казне и да оду у казамате за своје незаконите поступке. Појава таквог духа неодговорности претставља угрожавање моралног и правног поступка а заборавите, господо, када морала и правде нестане, неће бити више ничега, што ће се милити нашем човеку. Чувајте се, господо, да народ не изгуби веру, а кад је једном изгуби, тешко ће је бити повратити. Јер народ није софиста и ако нема истине, неће се држати лажима, него ће отворено корачати у грех и злочин ма које врсте. У нашој препорођеној држави мора да се уништи бирократизам и органите нове државе морају се натерати да мисле, да раде и да одговарају за свој рад. У последње време ви сте ми сведоци, како су се на све стране растурили Министри, дипломате и други одговорни фактори, држећи безбројне говоре, и при томе су падале крупне речи, падала су и многа обећања, али није било великих дела. Било је много варијанца, али се ватра није видела. Тако су дани пролазили, па је прошла и година, али су остале старе болести,

остале су погрешке и заблуде, остали су стари греси и старе пакости.

Господо, морални талог избацио је на површину нашега друштва чете ништавила и лажних величина, којима су изгледа у место душе, савести и мозга, остала само чековне књижице. Један део оваквих људи успео је да се прикаже као претставник наше болесне средине и њихова је главна брига да са тих високих места сломе светле примере чврстих карактера, да потисну неустрашиве борце и све оне моралне људе, који су служили правим националним интересима, и који су права снага отаџбине и народа. Огледало садашњег живота јесте један од г. г. Министара, који је ропски молио да му се помогне, да постане народни посланик и кад му се то помогло, он то постаје. Па чак када је изненадно и министар постао, он заузима позу и довикује своме добротвору: „Или ми се поклони, или ми се уклони”. (Гласови: Ко је то?) То је господо, Заре Станковић. Тај господин Министар, Заре Станковић, успео је да доведе за подбана човека који је служио у обавештајном одељењу мађарског ђенералштаба пре рата.

Претседник Стеван Ђирић: Ви говорите већ више од пола сата, а не држите се строго предмета. Ја Вас молим, да пређете на предмет, а друге ствари које се односе више на политички рад Краљевске владе да оставите за буџетску дебат.

Димитрије Вујић (наставља): Министар Станковић доводи тога подбана Рајића, који је за време рата говорио са нашим људима преко тумача, а коме и данас жена незна српски, но говори само мађарски. Подбан Рајић, даје право свима Мађарима у Војводици да се слободно групишу, само да за Станковића направи већину, јер га Срби неће. Да је то тачно, ја се позивам на другове посланике и са ове и са оне стране, који ће то потврдити. Ја жалим што г. Претседник Владе др. Стојадиновић није овде, да га потсетим да се мало окрене па да нађе онога старог Милана Стојадиновића пре пет година, који је писао и поднео интерпелацију о злогласном анационалном раду тога подбана, па да га запита, да ли је онај бивши Милан Стојадиновић био у заблуди, или да ондашњи Милан Стојадиновић дође код данашњег Милана Стојадиновића као Претседника Владе, и да га запита ко је у заблуди, ја или ти? Јер данашњи Претседник Владе г. др. Милан Стојадиновић, који је писао интерпелацију коју може наћи у цеповима својих другова о злогласном Рајићу као претставнику мађарског духа и као човеку који је служио у Министарству војске у Мађарској и то у обавештајном одељењу, штитећи интересе Мађара, он данас доводи, на очи свију нас патриота, доводи га за подбана да ради против Срба и да вршља како он хоће у данашњој слободној Југославији.

Претседник Стеван Ђирић: Молим господина посланика, да не вређа оне који се не могу бранити, јер нису присутни.

Димитрије Вујић (наставља): Кад погледамо дневне листове видећемо, господо, колико дана толико афера, толико лажи, превара, насиља, убиства и безакоња. Многобројне афере саобраћајне, општинске, чиновничке, шверцерске и банкарске казују нам да у овој земљи странци вршљају и раде како хоће, казују нам, да је доказано да туђински капитали у нашој средини имају највише утицаја. Али, господо, познато је и то, да се ти

велики страни капитали у земљу увлаче најлакше, преко рђавих режима и слабих влада. И тај капитал улази у нашу земљу не да помогне народу, него да од наше земље створи колонију, а од нашег народа колонијалце. Ја обраћам пажњу господи данашњим властодршцима да коригирају свој рад, јер она влада која гради од својих грађана моралне богаље, верујте господо, брзо ће се уверити да мали људи нису способни да врше велике послове. Ето, господо, због велике разурданости многи државни органи и данас се утркују у незаконитом прогону најзаслужнијих синова наше земље. То чине само да би се додворили овоме и ономе режиму. Партизанство је почело да се увлачи и у судове, а ви знате ону нашу српску пословицу, када партизанство пређе праг суда, правда излази кроз прозор. Ето, тако су осуђени и наши посланички другови, наши национални радници Василије Трбић, Драгиша Стојадиновић и Драгиша Миловановић.

Господо, за време рата, док су се они пробијали кроз гудуре и кланце бранећи поробљени народ од Турака и потурица, од Немаца и Мађара, дотле су неки од оних који су их сада на робију послали верно служили непријатељу и својим подлим денунцијацијама наш народ осуђивали, оптуживали и угњетавали. А данас, господо, многи од тих денунцијаната заузели су најважније положаје, одакле и данас, на срамоту свих нас, продужују свој стари посао прогона, бацајући наше најзаслужније синове у казамате, да осете награду за своја патриотска дела. Како су наши другови Василије Трбић, војвода велешки, Драгиша Стојадиновић, четник и најбољи стрелац садашњице, који су цео живот провели у борби за Краља и Отаџбину и слободу — они данас жуде за слободом. Слободу су им одузели они, којима су Трбић и другови донели не само слободу, него и високе положаје, којих су се докопали а које никад и нигде у другој земљи не би могли добити ни по својим способностима ни по своме конструктивном раду. Чудна је игра судбине! Док су Василију Трбићу и његовим четничким друговима одузели слободу, дотле се неким њиховим друговима подиже споменик у знак захвалности! Док су многима, можда и мање заслужним од њих, одређује помоћ за њихов национални рад, док се члановима њихових породица пружа помоћ у издржавању и стварају им се разне олакшице, дотле се, због ситних пакости људских Велешком војводи Трбићу, Драгиши Стојадиновићу и Драгиши Миловановићу, као признање за њихов национални рад, навлачи робијашко одело и одузимају им се не само њихова посланичка права већ им се одузима и слобода за коју под туђином нису оскудевали. Док се у знак признања њиховим породицама не даје ништа, док су оне остављене саме себи да их мрцваре временске непогоде и повериоци, дотле су падала обећања . . . . о њиховом помиловању на дан прославе Ослобођења и Уједињења, на дан слоге и љубави, на дан кад се праштало чак и онима који су грешили. Али, шта видимо, господо? Видимо да од тога није било ништа, јер су наши национални борци и после тога остали у затвору. Остали су не само далеко од слободе него и од сунчане светлости. Остали су да скапавају у казатима, далеко од свих својих и од нас својих другова.

Са свих страна допиру гласови да су Трбић и другови осуђени по жљи неких чланова Владе.

Не упуштајући се у то, да ли и колико у тим главнима има истине, ја констатујем и изгледа ми да се суд није држао на висини свога положаја при изрицању ове пресуде. Да би се одбацила основа свим тим причањима и да би Краљевска влада доказала да ови људи не леже у затвору по њеној жељи, ја апелујем на Краљевску владу а и на цео овај Парламенат, и молим, да се Василије Трбић и његови другови пуне на слободу и да им се врате сва посланичка права која им припадају. Таквим нашим поступком војвода Трбић и другови бацили би у заборав све претрпљене тегобе и приступили заједно са нама израђивању јединства, братства и напретка наше државе и нашега народа. Таквим актом Краљевске владе повратила би се вера у националну правду и у националну свест код свих патриота у нашој земљи. Г. Претседник Краљевске владе треба да зна, да је сада такав моменат, да би се он и остали чланови Владе, пуштањем Трбића и другова на слободу, одужили палим националним жртвама за ослобођење и уједињење и да би показали да умеју да цене рад националних бораца, који су се својим животима жртвовали за наш народ и нашу државу.

Ја верујем, господе, да је правда спора али достижна. Ја верујем да ће тежње нашег националног народа слогом и братством подићи снагу и углед наше Југославије. Ја вам се, господе, на крају и захваљујем. (Живо одобравање на левици.)

Претседник Стеван Ђирић: Има реч народни посланик г. Михаило Ђуровић.

Михаило Ђуровић: Господе народни посланици, ја мислим да ћете ми и ви са деснице и ви са левице признати извесну компетентност да говорим о верификацији мандата заменика оне господе народних посланика који су испали из овога Дома услед шестомартовске трагикомедије.

Ту компетентност сте ми ви створили. Она носи, у неку руку, ваш печат, јер сте ви били, бар ви из владине већине који сте и мене са осталим друговима сврстали у ред разбојника и стрпали нас у затвор. (Жагор и приговори код већине.)

Претседник Стеван Ђирић: Господине народни посланици, обраћам Вам пажњу да одлука Народне скупштине никако не може значити Ваше сврставање у ред разбојника.

Михаило Ђуровић (наставља): Сад вам се тек, господе народни посланици, дала прилика да чујете и другу страну, да примените односно да трпите да се примени онај стари човечни принцип: *audiatur et altera pars*, принцип који је, узгред буди речено, у шестомартовском процесу био тотално погажен.

Ја морам одмах да изјавим, господе, да се у једној ствари потпуно слажем са закључцима Суда за заштиту државе: слажем се, наиме, с тим да збиља постоји умишљајност, и то дубока умишљајност у свим радњама шестомартовским. Та трагикомедија има заиста, као по каквом класичном узору, све елементе; има свој пролог, има свој чин односно радњу и има свој епилог. И све је то логично и узрочно повезано. Кад данас посматрам ствари, у перспективи времена, изгледа ми да нема ничега чудног, ни изузетног. Напротив, има чак природног и складног, али паклено складног, нажалост.

Господе народни посланици, ја вам о шестомартовском догађају пећу говорити на тај начин,

што бих овде анализирао оптужницу државног тужиоца, и доказивао њену апсурдност, нити пак на тај начин, што бих правнички доказивао болну неправилност пресуде. О томе су други људи са више стручности, убедљивости и интереса за вас говорили.

Нека мени буде допуштено да о шестомартовском догађају говорим кроз оно што сам лично доживео. Кроз то моје доживљавање ви ћете видети најнепосредније колико смо и како били саучесници у атентату, у фамозном атентату од 6 марта.

Овој Скупштини, или бар млађим људима из ове Скупштине, било је суђено да идемо из изненађења у изненађење још од самог почетка рада. Још нисмо били честито ни сели на посланичке клупе, а догађаји су се захуктали, људи се тумбе поизвртали, тако да смо се одмах нашли пред дилемама у чије се решење залазило са ризиком образа и части.

Остаће ми дубоко у сећању јунски дани 1935 године.

По мом дубоком уверењу, већ ту почиње пролог шестомартовске трагикомедије, већ тада се осетио у животу ове Скупштине, у њеној оријентацији, пресудан утицај извесних људи, протагониста, чији ће се прсти и доцније осетити и који ће довести на крају до 6 марта. Још тада датира умишљајност на једној страни, јер се на другој страни још тада показао извесан отпор према обманама, према лажима, према фалсификатима и преварама. Сећам се како смо једне вечери седели у кафани код „Амбасадора“ у Александровој улици. Били смо ту др. Јанко Баричевић, Милан Банић, Лука Костренчић, Никола Кабалин, Драгиша Миловановић, ја и Драгиша Цветковић. Разговарали смо на дугачко и нашироко и набрајали смо људе који ће остати уз г. Богољуба Јевтића, у случају да г. Јевтић не добије поново мандат за састав Владе. (Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: Никада ја са Вама уопште нисам био у друштву!) То ће ми потврдити остала господе. Сад ћу Вам рећи шта сте говорили тога пута. Набројали смо неких 110 посланика, па сам се усудио да приметим да је то грудва снега и да ће се стопити чим прво сунце слободе сине. И знате ли шта ми је одговорио главом г. Цветковић? Рекао је: Па ти значи немаш кичме и доказујеш да нећеш да се бориш! (Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: Нека г. Костренчић каже је ли то истина! — Лука Костренчић: Не, није истина! Ја уопште и не знам где је тај локал!) Мени није потребно да измишљам лажи.

Чини ми се, господе, да је истог дана била састављена влада г. др. Милана Стојадиновића а већ сутра дан г. Цветковић је одржао онај говор у клубској седници у коме је изрекао своју духовну преоријентацију ка г. др. Стојадиновићу и његовој Влади. Што се те Владе тиче она је, господе народни посланици, дошла обећаваши да врати народу демократске слободе. (Лука Костренчић: нешто додајује). Е, г. Костренчићу, дајем Вам часну реч да је тако. Били смо код „Коларца“, одатле смо сели у један аутомобил, који је био г. Цветковићу на расположењу. Тим аутомобилом и још једним који смо узели, сви смо скупа отишли. Не сећате се?! Тешко Вам је да демантујете г. Министра, нажалост сасвим је тачно. (Лука Костренчић:

Не сећам се! Измишљате!) Дакле, господо, г. Драгиша Цветковић се преоријентисао ка Влади г. др. Стојадиновића. Што се тиче Владе она је дошла обећаваши овом народу велике демократске слободе. Њена првобитна мисија била је уклањање извесних реакционарних закона, па је та Влада примљена, и ако са извесном зебњом ипак и са извесним надама. Морална обавеза њена је лежала у писменим документима, а моралну гаранцију су представљали извесни људи ван те Владе који су своју политичку доследност били часно провели кроз многа искушења.

Створили су чак и ЈРЗ странку, створили су програм, створили су једну широку платформу за користан политички рад. А како је и чиме је све то уродило, до каквог су расула довели својом похлепношћу за власт, то смо видели.

Лично сам доживео опет једну ствар. Усудио сам се био да се побуним против самовољног начина на који је г. др. Милан Стојадиновић поставио г. Драгишу Цветковића за Претседника ЈРЗ клуба. Започела се приватно једна мала чарка. (Гласови са деснице: Ми смо га изабрали!) Пardon, господо, ја то знам јер сам био један од оних који су требали да уђу у онај комитет који је требао прво да реферише о условима за стварање ЈРЗ. Ми се пре 1 новембра прошле године нисмо ни састали а међутим у новинама је г. Драгиша Цветковић конферисао као претседник Клуба и не само што је као такав функционисао него је ишао и на конференције и тамо везивао нашу одговорност. Обраћао сам се да говорим о тој ствари и због тога изашао сам из Клуба.

Претседник Стеван Ђирић: Господине посланиче, обраћам вам пажњу да то све нема никакве везе са предметом који је на дневном реду. Ако будем приморан још једанпут да вас опоменем, мораћу се послужити правом које ми даје Пословник. Молим Вас да се држите дневног реда!

Михаило Ђуровић (наставља): Ја нисам прекорачио време од пола часа.

Претседник Стеван Ђирић: Ви нисте прекорачили време, али се не држите дневног реда.

Михаило Ђуровић (наставља): Дакле, започела се приватна једна мала чарка, у којој се г. Драгиша Цветковић понова обелоданио као издајник. Рекао ми је тад, било је то у октобру прошле године, како он као бајаги сматра да је Парламенат тај који треба да одређује главне линије државне политике, а да то не могу бити људи са улице. Мислио је на чланове Главног одбора Народне радикалне странке. Морам признати да ми је то личило на менталитет људи који убијају свог рођеног оца, онога који им је оставио имање и дао живот. Осетио сам тад да је у томе друштву политички морал и са њим поштење у политичким обичајима отишло на дуд. Издао је био људе па и њихове идеје. И још тад је то био систем политички да се човек докопа власти. Са још више ауторитета и квалификација то је физичко и идејно издајство урадио сам г. др. Милан Стојадиновић на једној конференцији са посланицима Вардарске бановине, који морају да се добро сећају те конференције у сали за заседање у Претседништву Владе. Ни мање ни више него је уперито тешке батерије према непослушним из Главног одбора Радикалне странке и почео отворено да

прети. Од речи се прешло на дела која сви знате. Створен је био посебан систем за управљање разливеним српством и он се састојао у употреби силе. Према Србима су почели водити политику која је довела до Белведера у Црној Гори, где су на домак историског Цетиња поубијани људи ни криви ни дужни и осрамотили читаву земљу, прогласивши једну од жижа нашег националног ослобођења за антидржавну. Други систем управљања важио је за хрватство, где су употребили моралну корупцију, јер су пошто пото хтели расцеп у редовима др. Мачека. Тај систем тамо је довео био до прошлогодишње анархије и напоследку до Керестинца. А свима скупа су нам бацали истовремено праšину у очи некаквим радовима у Зеници, у Борском руднику, закључцима петролејским; место да одговарају за „Феникс“, они су нас засипали бригом за обештећење Фениксових осигураника.

Наставили су да владају силом баш оних реакционарних закона, чије је уклањање била њихова првобитна мисија, свечано дата пред лицем целог народа, па касније цинички изиграна и свирепо примењена на кожи истога тога народа.

У Народној скупштини су сто пута погазили Устав и Пословник па су се после свих чуда и покора које су починили, узели чудити опструкцији, кад је Скупштина почела рад. А опструкција је, као што се сви сећате, почела тек онда, кад је на један кукавички начин одбијена била хитност законског предлога за раздужење земљорадника. Није, наравно, опструкција почела само због тога. Нарочито је почела због тога, што нас је све овде почела да дави психоза фалсификата, преваре, лажи и обмане. Дозлогрдило нам је био триумф рат ротаријанско-клерикално-муслимански.

Сада, господо, кад посматрам фамозни 6 март, он ми збиља изгледа жалостан и смешан. Смешан због трапавости и неспретности чина, још смешнији због трапавости и неспретности у начину, на који се покушало, да се један неурачунљив акт искористи у политичке сврхе и славом овенчају некакви борци, некакве политичке партије; а жалостан ми изгледа тај 6 март ради тога, што се један неурачунљиви гест једног пијаног човека није објективно оквалификовао и правилно санкционисао, као што то углед земље и народа захтева, већ се на макијавелски начин искористио за дебарасирање политичког противника.

Испричаћу непристрасно своју улогу у тој трагикомедији. Можда ће то припомоћи да се виде закулисне радње, да се виде глумци и велики режисери.

Ја припадам Југословенском радикалном клубу и његов сам секретар. У тој функцији сам имао и ја својих дужности и обављао их како сам знао и умео у ономе добу опструкције, фебруара ове године. Једна од мојих дужности секретара је била и та, да држим везу и са осталим клубовима, па наравно и са клубом г. Богољуба Јевтића. Елем, једне вечери, делећи неке летке господи народним посланицима, ишао сам у све клубове, па сам отишао и у ту тако звану „конспираторску“ собу г. Драгише Стојадиновића. Било је већ касно. Другови из мога клуба су се разишли, па сам се одазвао позиву г. Драгише Стојадиновића, да са његовим друштвом одем преко пута код „Врачарске Касине“ на мезе. (Александар Дачић: Сасвим слу-

чајно!). Тај цинизам Вам лепо стоји, господине Дачићу! Ви знате ко је све био ту, али не знате шта се говорило. На сличном састанку дан пре тога конспирирао је заједно са нама, уз кисео купус и пиво, и г. др. Вјекослав Милетић главом. Те вечери сам лично и упознао Дамјана Арнаутовића, а сутрадан смо сви — па чак и ја који се са Арнаутовићем познајем лично тек 24 часа — седели поново уз мезе и како нам се то набацивало „ковали заверу”. За суседним столом седели су неки цигани и стално инсистирали да свирају. За другим столом је пљуштала карта, тамо даље се играо билијар, а ми сви — главни гости и општа пажња целе кафане — погледали смо се тајанствено, шапутали, правили заверу — тако то представља полицијска истрага. „Думбус ће да буде” — викали смо и виттали револверима. „Главе ће да падају” итд. итд. — низ један трапавости су нам импутирале у диригованој полицијској истрази.

У ствари, причало се као за кафанским столом: Успомене, пикантерије ако хоћете, и када сада посматрам ствари чини ми се да смо били весели, због тога што нам се мора оне опструкције била скинула са душе одлуком да више не присуствујемо скупштинским седницама. Мењали смо и локале. Захваљујући пукој случајности дошао је у наше друштво и Мирко Урошевић. Да не причам како је до тога дошло. Ишли смо у „Златну лиру”, у „Казбек” и код „Неготина”. Увек у истом штимунгу и ни у једној прилици не дискутујући о политици. Ако је до тога и дошло у један мах, политички разговор водио сам само ја, и то не са члановима друштва, већ са другим једним народним послаником код „Казбека”. Код „Неготина” смо се растали сваки на своју страну.

Сутра дан смо се ми т.зв. главни „конспиратори” нашли у возу. Ишли смо сваки у свој изборни срез: Драгиша Стојадиновић, Драгиша Миловановић, Раде Нановић и ја. У Алексинцу је Драгиша Миловановић ухапшен, а тек у возу комесар полиције саопштио нам је догађај од 6 марта.

Познато је даље како су се ствари развијале. Када сам дознао да су сви који су учествовали оне вечери похапшени, упутио сам Министру г. Комненовићу телеграм следеће садржине:

„У ноћи између 5 и 6 био сам и сам у друштву господе народних посланика за које данас читам у новинама да су похапшени по делу Арнаутовићеву. Извештавајући Вас о томе, молим Вас да то доставите господину Претседнику Народне скупштине и да ме телеграфски известите да ли је потребно да у Београду будем пре понедеоника.”

Тај телеграм био је показан господину Претседнику Скупштине и Министру унутрашњих послова. Међутим ипак сам био ухапшен. Не онако драматично како се то тенденциозно саопштило јавности, већ сам био ухапшен у своме селу, код своје куће.

Има, господо, запањујућих ствари у овом процесу.

О повредама Устава и закона нећу да говорим. „Сила Бога не моли” — то је правило данашњих властодржаца. Десет посланика смо лежали у затвору Управе града и то у каквом затвору! Али није важна физичка тортура, важан

је и тежак био онај морални притисак који смо издржали.

Ви, господо народни посланици, ви, наши другови, нисте ни прстом мрднули да нас чујете и да нам омогућите одбрану. Прогласили сте нас а priori за разбојнике по самовољном налажењу др. Корошца, и оставили сте нас без одбране.

Претседник Стеван Ђирић: Господине говорниче, поновно вас опомињем да не стављате тврдње које ничим не можете доказати. Народна скупштина својом одлуком о издавању посланика суду није ништа друго хтела него да омогући правилан ток истраге. То и ништа више.

Уосталом, господине посланиче, ја могу појмити да ви о тим стварима не можете хладно говорити, али се осећам приморан, да вас опоменем на ред због увредљивих израза и тврдња које сте у свом говору употребили.

Михаило Ђуровић (наставља): А ви сте, господо из владине већине, славили славље и, можда несвесно, по који припомогли препарирању јавног мњења. На Дедињу сте одржали банкет у част жртве велике, па вам је ту др. Спахо говорио — то смо у затвору читали — идите у срезове тих суманутих људи и говорите народу то и то. То вам је рекао др. Спахо, дојучерања жртва реакције. Па је г. Драгиша Цветковић узвикивао, не стидећи се да врећа људе и партију из које је најалост поникао: Миша Трифуновић се удружио са разбојницима. То му још није било довољно. Када сам био пуштен из затвора долазио је у мој срез и жалио онај народ тамо што је остао без посланика, јер је, рекао им је, њихов посланик застраио. Резултат тога је било хапшење тројице младића, три Соколца, којима су импутирале да су као бајаги викали „Доле јединство”.

И за цело то време док сте ви славили славље и покривали се мученичким ореолом, ми смо остали херметички затворени од спољнега света, ми затвореници чекали смо помоћ вашу и помоћ закона ове земље. Мене су после 32 дана пустили. Суд ме ни саслушавао није, исти славни суд који је остале отерао на робију. Може ли, господо из већине, за вас и за г. др. Корошца да буде већи морални шамар? Судбину осталих знате. Никола Кабалин, Раде Нановић и ја нисмо ни толико били интересанти за суд који је судио, толико смо му наједанпут постали савршено невини, да нас ни за сведоке није хтео примити.

Ми смо се данас у времену прилично одмакли од 6 марта. Да још и они наши другови нису у затвору, како је рекао г. Вујић била би то прошла времена сасвим. Због њих и због народа, који посматра ову нашу скупштинску бруку, овде се још мора говорити.

Десет месеци после 6 марта, десет месеци током којих је једна парнична страна натицала себи ореол славе и мучеништва на главу а друга парнична страна остала да скапава у тамници, десет месеци је прошло откако сте, господо народни посланици, лаке душе донели једну одлуку којом сте озаконили један незаконит акт г. Министра унутрашњих послова, и сада смо тек после десет месеци понова на окупу да санкционишемо једну незакониту пресуду.

Покушао сам, господо народни посланици, не само из човечанских побуда, не из неке сентимен-

талне солидарности са људима у затвору, покушао сам истине и правде ради да вам докажем да је наше страдање било само ћеф и самовоља властодржаца, да је оно било злоупотреба власти. Када се објективизирају све чињенице и њихов сплет, од саучесништва у неком Арнаутовићевом атентату остаје само једна страшна сумња, сумња коју нећу даље да расчлањујем из простог разлога што се стидим за оне који су шестомартовску трагикомедију онако свирепо злоупотребили, не само у човечном него и у политичком смислу.

Ја, нажалост, не сумњам ни једног тренутка да ће господа из владине већине своју одлуку овога пута донети другаче но што обично чине. Уверен сам да о неком самосталном одлучивању појединачно не може бити ни говора, већ и због тога што су сви пред овим чином везани заједничком одговорношћу. Верујем једино да је понеко од вас, попут целокупне јавности, ревидирао ствари и за себе са стидом чува свој колико толико објективан суд.

Као епилог шестог марта, ено вам тамо оних људи, наших другова, који ни криви ни дужни труле у затвору. Др. Корошец и ви бацили сте их тамо, а сад останите заједно доследни, испуните до краја своју судбину и мисију у овој ствари: извршите налог који вам је дат да поништите мандате оних људи, којима нисте дали ни могућности да се бране.

Претседник Стеван Ђирић: Молим вас, господине посланиче, да исправите своју тврдњу у говору, јер овде се не решава по налогу.

Михаило Ђуровић (наставља): На завршетку могу казати још једино то, господо, да се ми морално сматрамо обештећеним и то једном другом пресудом, која исто тако нема апелата, као ни пресуда Државног суда за заштиту државе, а то је пресуда јавног мњења. Та пресуда је вас окривила, а цео шестомартовски догађај оквалификовала као атентат на вентилатор. (Пљескање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Реч има Министар социјалне политике и народног здравља г. Драгиша Цветковић.

Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: Господо народни посланици, у својој аргументацији г. предговорник дотакао се је и мога имена, износећи једну апсолутну неистину. Господо, са г. Ђуровићем ни раније, ни пре но што је постао народним послаником, ни за оно време од када је био народни посланик, никад ја нисам био у друштву, а најмање сам био са г. Ђуровићем у некаквој кафани „Амбасадору“, за коју не знам да ли уопште постоји, а г. Лука Костренчић, на кога се он као на сведока позвао, јасно је казао, да он са Ђуровићем и самном никад у друштву није био. Овај факт најбоље сведочи о аргументацијама, које је предговорник овде изнео. Али, господо, овде има једна друга ствар, која боли г. посланика, која га пече. Он је изабран у једноме срезу, с којим он ни чега заједничког и политичкога нема. Он је изабран као соло кандидат, изабран је од стране власти и ја сам успео са неколико зборовва, да тога господина политички у томе срезу потпуно ликвидирам. Видите, господо, ту лежи зец, ту су разлози за ову неистину и клевету, коју је предговорник хтео против мене да изнесе.

Господо, ја нећу да улазим у остале аргументације предговорника, али, ако су све чињенице и целокупна аргументација онакве, какве је аргументације и чињенице он навео о нашем тобожњем састанку, онда ја остављам слушаоцима једне и друге стране да донесу праведну пресуду о ономе што је г. Ђуровић говорио. (Пљескање на десници).

Претседник Стеван Ђирић: Има реч народни посланик г. др. Јуре Коце. (Жагор на левици). Молим вас, господо, изволите саслушати говорника и са ове стране, као што су они саслушали говорнике с те стране.

Др. Јуре Коце: Господо народни посланици, ја жалим да морам данас наступити да одговорим на речи уваженог г. др. Јанка Баричевића у колико се оне тичу г. Министра унутрашњих послова др. Корошца као Југословена.

Господо народни посланици, ја имам само једно да констатујем, а то је да никад није постојала нека сумња да је др. Корошец по читавој својој традицији и раду Југословен коме се не може ништа приговорити. (Бурно пљескање на десници).

Господин др. Јанко Баричевић казао је, да је за писање „Словенца“ од 1914 године, одговоран г. др. Корошец. Међутим, господо, истина је, да је у то доба био одговоран за писање „Словенца“ др. Шуштершић против кога је др. Корошец водио најогорченију борбу. (Бурно пљескање на десници). У то доба имали смо ми штајерске посланике људске странке које је водио др. Корошец, и крањске посланике које је водио др. Шуштершић. Др. Шуштершић писао је тако како већина тј. 90% словеначког народа није одобравала то писање, а то је показала касније и историја, када је маја 1917 године потписана Мајничка декларација коју је као први потписао др. Корошец и тиме заштитио све људе које су аустријске власти гониле и против њих поступале. (Одобравање на десници).

Господо, а шта је био др. Корошец у бечком парламенту? Он је постао претседник Хрватско-словеначког клуба. Др. Корошец је био признат вођа југословенских посланика у бившој аустријској монархији, и као такав постао је претседник Југословенског клуба народних посланика у бечком парламенту. Др. Корошец је, то је историјска чињеница, још 1917 године ишао у Праг да организује све Славене за борбу против аустријске монархије. Историјска чињеница је, — ви, господо са левице, можете и да се смејете — да је др. Корошец, када га је последња влада Ламаша и Хусарека молила, и када га је молио и сам Цар обећавајући најшире концесије, казао у аудијенцији: „Majestät, es ist zu spät!“ — „Величанство, прекасно је!“ (Пљескање на десници.) И као Претседник Народнога већа, имајући од 17 октобра до 1 децембра од Караванки па све до Цетиња пуну власт и судбину у рукама, г. др. Корошец је био један од оних пречанских Југословена, који је највише урадио на стварању државе Југославије. (Пљескање на десници.) То је његова историјска заслуга и то му признају сви. (Граја и протести на левици.) Може се нападати све, али се историја не може патворити-извртати. Чињеница остаје онаква каква је. То сам хтео да кажем и мислим, да уопште није било потребно бранити г. др. Корошеца, јер читав свет му признаје шта је за нашу државу чинио. (Одобравање и пљескање на десници. Жагор и приговори на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Реч има народни посланик г. Ристо Грђић.

Ристо Грђић: Господо народни посланици, пред нама је једно од најкрупнијих питања од почетка рада ове Скупштине. Ми требамо да избацимо тројицу другова из свога круга, да санкционишемо један незаконити и насилнички рад, да погазимо Устав и земаљске закона, или да сачувамо углед овога високога Дома и самих себе.

Тројица наших другова: Василије Трбић, Драгиша Стојадиновић и Драгомир Миловановић осуђени су од Суда за заштиту државе, и сад, на основу те осуде, треба да их лишимо мандата. О случају Дамјана Арнаутовића нећу да говорим, јер је по среди дело које осуђујем, дело пијаног и неурачунљивог човека, обавијено мистеријом и чудноватим околностима. Желим само да објасним случај Василија Трбића и другова. Суд за заштиту државе њих је осудио на већу казну која по чл. 57 и чл. 56 Устава повлачи губитак мандата. У сам меритум пресуде нећу да улазим. Уверен сам да је читав поступак од њиховог издавања полицијским властима па до састављања суда и изрицања пресуде, која нама у Верификационом одбору није ни достављена на увид, незаконит и неуставан, али ипак ја сам спреман да све концедирам и дозволим да је пресуда законито изречена и довољно образложена. Пресуду посматрам само као акт на коме ми имамо да заснујемо нашу парламентарну радњу.

Тај акт је у очитој супротности са чл. 74 Устава који изричито каже: „За оне изјаве и поступке који садрже кривично дело, сенатор односно народни посланик одговараће пред редовним судовима, ако Сенат односно Народна скупштина даду одобрење. За увреде, клевете и злочине, одговараће пред редовним судовима и без претходног одобрења Народне скупштине односно Сената”.

Шта је редован суд? Не треба бити правник, јер је и сваком лаику јасно, да Суд за заштиту државе није редован суд. Међутим, и без обзира на здрав разум, по § 1 Закона о уређењу редовних судова за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца од 18 јануара 1929 г. редовни су судови ови: срески, окружни, трговачки, апелациони и Касациони суд. Дозволите ми да у целости прочитам тај параграф како бих избегао критику да се ствар може и другаче протумачити: „Судску власт врше ови редовни судови, Срески, Окружни, Трговачки, Апелациони и Касациони суд, у колико та власт није посебним законом задржана за друга надлештва и друге установе”.

Молим вас, да тачно разумете. Закон каже да судску власт врше ови редовни судови, у колико та власт није пренешена и на друга надлештва и на посебне судове. Закон, дакле, јасно, несумњиво и таксативно набраја редовне судове, а међу те не спада Суд о заштити државе. Уставотворцу је било стало да народног посланика стави под извесну нарочиту заштиту, како би му омогућио да заступа интересе народа, и сачувао га од шикане. Народни посланик има неке узвишене дужности, које неће моћи правилно обављати, ако буде изложен ђефовима и расположењима било владе, било каквих ванредних судова зависних од владе. Зато је и предвидео да њима могу судити само редовни и независни судови, којима је по чл. 100 и 101 Устава загарантована независност и сталност.

По § 1 Закона о државном суду за заштиту државе из 1929 г. Суд за заштиту државе се оснива при Касационом суду у Београду, из чега јасно излази, да то није сталан и самосталан суд.

Најмаркантнија карактеристика редовних судова које набраја Закон о уређењу редовних судова, састоји се у градацији која међу њима постоји. Изнад Среског је Окружни, изнад Окружног Апелациони, а после Апелационог, Касациони. Апелациони и Касациони суд никад не суде у првој инстанцији и сваки онај који тражи правду има могућност, да своје право прорешета на три решета. Законодавац је сваком човеку дао право и могућност, да своје право и своју слободу, најдрагоценије благо сваког човека, брани пред три инстанције. Један суд може погрешити, могу и два суда, али кад пресуда пређе три независна суда онда је дат максимум гаранције да неће бити почињен грех. У изванредно тешким случајевима рата, буне или опасности за државу установљују се ванредни судови, који треба да суде брзо и опортуно без обзира на параграфско цепидлачење. Ти ванредни судови суде без апелације, у првој и задњој инстанцији. То је зло, али зло које се из нужде мора да трпи. Има момената кад је држава преча од приватног права појединаца. Ови се закони обично примењују према душманима државе и рушиоцима правног поретка. Такав је и наш Закон о државном суду. Он је донешен у изванредном стању. Нећу да улазим у то, да ли је било места примени тог закона против Василија Трбића и другова. Узеху претпоставку да јесте. Али ипак тај суд не може бити редован суд и није редован, јер му је и поступак без права жалбе нередован. У колико се ипак тврди да је Суд за заштиту државе редован, ја бих молио све оне који то тврде, а нарочито известиоца већине, да ми растумачи, који су онда нередовни судови у овој земљи. И у Уставу и у Закону о уређењу редовних судова говори се о редовним судовима. Претпоставка је, дакле, да постоје и нередовни или ванредни. Кад је Устав народном посланику дао привилегију да му могу судити само редовни судови, онда је хтео да га сачува од ванредних. Ја не могу веровати да се у Устав случајно промакла реч „редовни”, тим више што се два пута та иста реч спомиње у чл. 74 Устава. Кад је ствар таква, онда је јасно да Василију Трбићу и друговима, као народним посланицима, није могао судити Суд о заштити државе.

Поред градације и права жалбе, што напред напоменух, главна је карактеристика редовних судова сталност и непреместивост судија. У тој сталности је гаранција за судије, од страха да неће постати слепо оруђе, било владе, било народних посланика, било политичких странака и клика, него да ће судити непристрасно и објективно, „ни по бабу ни по стричевима, већ по правди Бога истинога”. Суд о заштити државе нема ни ту карактеристику. Он чак нема ни своје судије него судије додељене са других судова, добављене да ту буду и суде док су у вољи влади и министрима. Ни једне карактеристике редовних судова нема Суд о заштити државе. Он је један ванредни суд, који је ненадлежно и против Устава судио нашим друговима. Он им је ипак судио и осудио их. Они су данас у затвору. Сила је могла и главе да им поскида, али за нас је та пресуда ништавна. На основу једног ништавног правног

акта ми не можемо своје другове лишити мандата, и они су за нас и даље другови, којима је вишом силом запређено вршење дужности.

На основу тога ми њих и даље сматрамо за народне посланике, а чинећи то ми у ствари бранимо Устав, бранимо част Парламента и част Отаџбине.

Има још један крупан правни разлог ради кога ми не можемо данас примити извештај већине Верификационог одбора. Као по некој фаталности, овој се Скупштини не да да правилно изврши неки рад. Приликом задње буџетске дебате, незаконито вођене по скраћеном поступку, ми смо били сведоци болне сцене када пет секретара излазе на говорницу и тврде да је записник криво написан. И у раду Верификационог одбора десило се исто. Ја не знам како је данас уопште могло да се расправља у пленуму о верификацији мандата оних људи који долазе на место Василија Трбића, Драгише Стојадиновића и Драгише Миловановића, — кад то питање није расправљено претходно у Верификационом одбору. Ја сам живи сведок седнице Верификационог одбора у којој се радило о верификацији мандата нових народних посланика. Најпре смо верифицирали мандат Теримагића, затим Васиља Костића и о томе извршили гласање. Потом смо прешли на рад око поништаја мандата Трбића и другова. О томе је било доста дебате и на концу смо прешли на гласање и већина је гласала да се њихови мандати пониште. О верификацији мандата Андоновића, Шајкаревића, Здравковића и Ђокића, није било ни говора. Према томе сви евентуални приговори тој верификацији, као што је могло да буде, напомињем случај г. Костића, отпали су. Зачуђен овим, ја сам г. др. Лазаревића, председника Одбора кад је распустио седницу, упитао кад ћемо наставити, мислећи, да он тај посао оставља за другу седницу. Он ми је одговорио да немамо више никаква посла, а седница ће се сазвати ако се укаже каква потреба, т.ј. ако неки посланик умре, или слично. Ја сам онда прешао преко свега, и прешутио сам да га упитам, зашто није било говора о верификацији нових мандата.

Према овоме, рад Верификационог одбора је крњ и непотпун и ова Скупштина уопште и не може данас да расправља о верификацији нових мандата, него треба читаву ствар да врати Верификационом одбору.

Господо народни посланици, ако, након свега овога што сам напред изнео, ова Скупштина поништи мандате наших другова, она је сама себи изрекла најтежу осуду. У том случају може да се деси свакоме од нас оно што се десило нашим несрећним друговима, и влада ће моћи, ако јој нисмо у вољи, или ако јој то буде требало, све нас да полишава мандата.

Свакоме је, господо са деснице, од вас, јасно оно што је и мени. Сви ви осећате оно што и ја, вас боли судбина Василија Трбића и другова као и мене. Али ви, као омађијани, стојите скрштених руку и завезаних уста. Кад разговарамо с вама ми смо истомишљеници, али, кад дође до гласања, ви, као притиснути неком мађијом, остајете спутани. Ја овог пута апелујем на вашу свест: Не дајте другови и не дајте да нас газе. Зар не видите куд срљамо и куд се у беспуће вози наша југословенска тројка.

Случај Василија Трбића и другова није случај него систем. Да би ствар изашла гротескнија, ова осуда пада у исто време кад и пресуда у Нашичкој афери, кад и пресуда Артуковићу, Хусејину Кадифу, злочинцима из Керестинца итд.

Нема човека у Југославији који верује у кривицу ових људи којима влада хоће данас да узме мандате. Ово је само хајка на националне људе, која се овде појављује само у једној форми, а која данас у хиљаду форма и на хиљаду страна слави оргије.

Ја сам скоро нем само пред оним што се данас у Босни догађа. Нама је тешко да говоримо о нашим јадима, јер нам са свију страна добацују да мутимо односе, да стварамо међуверски рат и да смо неки људоджери који би хтели да све униште. Нама је тешко да копамо по властитим ранама, јер нас оне боле до срца. Али морамо да говоримо, јер на све стране видимо исту нит, исти систем, исти цинизам, исто дело ове овде Краљевске владе.

Кад говоримо о владавини у Босни ми можемо да говоримо само о г. Спахи. Нека се нико и не усуди да ми добади, да смо ми противници слоге православних и муслимана. Ми смо за најширу и најдалекосежнију слогу свих племена и вера. Ми смо и за нешто више: за потпуно братство и јединство. (Одобравање на левици.) Ја сам у свом животу имао тешких момената, али најтежи су ми они, кад сам подметао своја леђа да одбраним своју браћу Муслимане у критичним згодама. Једанпут сам имао главу да изгубим са стрицем пок. Васиљем који је физички нападнут као издајник Српства, јер су извесни људи лансирали по Херцеговини плакат на коме је насликан он како сав ознојен вуче кола, а у колима седи г. др. Спахо. Кад је г. др. Спахо ушао у Владу г. др. Стојадиновића, ја сам у Народној скупштини рекао ово: „Господин др. Мехмед Спахо је политичар чију ја државничку способност, конструктивност и лично поштење необично ценим. Па рећи ћу још нешто, што ће ми можда многи другови замерити; чији ја ултразак у владу сматрам једном добити. Максимум добре воље и устрпљивости показао сам ја и моји пријатељи према раду и делима др. Спахе и његових људи, сматрајући да је његовим доласком наступила ера нових догађаја и срећних односа у напаћеној Херцег-Босни, бар у колико се то односи на православне и Муслимане. Веровали смо, да је његов прилаз Београду искрен, и у тој смо вери са много разумевања примали извесне неповољне појаве, које су се одмах на почетку почеле показивати. Ишли смо др. Спахи и молили га да промени неке незгодне одлуке које нас Србе из Босне вређају и узбуђују. Ја сам лично неколико пута био код њега, не као политички противник, него због сувишности такта, као молилац. Ишли смо чак и г. др. Бехмену који код нас има неподељен глас човека тешке нарави, и према нама а приори неповољно настројена. Тражили смо контакт и споразум, тражили *modus vivendi* и могућност часне сарадње. Али, све је било бадава!

Г. др. Спахо, да и не говорим о др. Бехмену, почели су једну такву политику, каква се код нас не памти, завели су један такав систем да се Срби у Босни данас горе осећају него 1914, горе чак него и за време аустријског преког суда и страховладе шуцкора. (Одобравање на левици). Почела је једна хајка и бесомучно гоњење у првом

реду националних Муслимана или, да се јасније и искреније изразим, Муслимана српски оријентисаних. (Одобравање на левици). Ти су већином гоњени изван граница Босне и Херцеговине. Шеријатски судија у Гацку Гаврановић протеран је у Призрен само зато што је био мој заменик на листи, што је претседник двају одбора Гајрета и што је рођак др. Авде Хасанбеговића. Др. Мусакадић, носилац двеју Карађорђевић Звезда, што нема ни један Муслиманин на кугли земаљској, смењен је одмах са положаја шефа полиције и премештен у управно одељење, што је у реду, али је он затим понижен премештајем у техничко а затим у пољопривредно одељење, па је коначно протеран на Цетиње. Шукрији Куртовићу, нашем посланичком другу, српском официру добровољцу одузет је хлеб. Један огроман број шеријатских судија, лекара, учитеља, испребациван је без потребе и разлога, за обичан ђеф месних совјета, у којима главну реч играју бивши шуцкори. Олош чаршкиски почео је да господари и са много цинизма. Најпре човека упозоре: бићеш кроз толико дана премештен, или избачен из службе, па онда се то збуде. У мом срезу су све разбацали, а да ја просто не знам зашто. Да ли зато што сам ја или моја кућа, учинили неко зло овој земљи, или као захвалност што сам целог века био брат муслиманској браћи. Људе које сам намештао на кукавни посао, грађење пруге, избацивали су из службе, па их онда враћали, само да се покаже како сам ја нико и ништа, а гатачки шуцкори свемоћни. Мучио сам се пола године да једног свршеног учитеља Муслимана, кога је мати просећи школовала, наместим у службу, и кад сам ствар дотерао до краја, дошло је писмо од г. др. Бехмена да тај човек није партиски поуздан и да му не треба дати место. Касније су га они наместили. Довољно је бити мој пријатељ па страдати и као пас бити избачен на улицу. Не причам то ради себе, јер се срце моје цепа кад сам принуђен да ове ствари износим, него да изнесем само примере који су се мени догађали, а тако је исто било широм Босне и Херцеговине. Има један велики број посланика из Јерезе који ми отворено признају да су само зато тамо пришли да сачувају своје људе, своју сиротињу, од бесомучног гоњења Спахињих људи.

Владавина г. др. Спахе и његових људи у Босни може се назвати неограниченом, јер такву власт није имао ни један султанов везир нити царски поглавар од барона Филиповића до Поћо-река и Саркотића.

Лаж је и неистина, господо, да ми мутимо слогу. Ако мути неко, муте они који су говорили 1925 и 1926 г. да се неће никада решити аграрно питање докле стоји и један минарет у Босни, а данас седе уз колена др. Спахе.

Неограничена власт др. Спахе није се ограничила само на ресор Министарства саобраћаја него се пружила на све ресоре. Довољно је за илустрацију тога истаћи само случај др. Принципа из Чапљине. То је један редак човек, редак национални радник, брат покојног Гаврила Принципа. Њега су толико малтретирани и премештали да је човек најпосле био принуђен да после 13 година службе преда оставку на државну службу, а ви знате, господо, шта то данас значи. Да му брат сутра дође за Претседника Владе он је изгубио пола година за пензију. Ишао сам његовом

ресорном Министру и молио да се не гони др. Принцип, јер се тиме изазива читав српски народ у Босни и Херцеговини. Наша је држава национална држава и она има само једну етику, националну етику. Шта ће мислити и какво ће уверење стећи онај сироти и неуки сељак кад види да се гони брат Гаврила Принципа. (Гласови: Преместио га је Комненовић!)

Претседник Стеван Ђирић: Молим, вас, господо посланици, да не упадате у реч господину говорнику!

Ристо Грђић (наставља): То вреди и за случај да је др. Принцип и најгори човек. Међутим, то је један човек најсјајнијих квалитета: Претседник Црвеног крста, одличан соколски радник, просветни радник, политички вођа народа. (Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: Преместио га је Комненовић, а не Драгиша Цветковић!) То је човек, који је задњих 12 година имао приход можда од 10.000 дин. месечно, а данас има 100.000 дуга јер је сиротињска мајка. Он дели сиротињи и капом и шаком. Па знате ли, господо народни посланици, шта ми је тај Министар, иначе честити човек, који ужива моје највеће поштовање, рекао? Рекао ми је, пођите г. др. Спахи и молите њега! Ја сам се зграуно. Зашто молим вас, да идем др. Спаху? Прво, не ради се о његовом ресору, јер то не спада у саобраћај а друго, ради се о др. Принципу из Приморске бановине, а ја сам из Зетске бановине. Господин Министар ми је одговорио: „Па, забога, ситуација је таква, он се углавном пита у стварима које се односе на Босну и Херцеговину”. Овде, господо, не треба коментара. Ова је ствар свакоме јасна. Али једно вам није јасно а није ни мени: На коју се то Босну и Херцеговину односи. Да ли на Султанову Босну, или Босну којој је поставио границе барон Филиповић кад је 1878 окупирао испред Аустрије, или коначно, на Босну којој је Устав од 1931 године избрисао историске границе и успоставио бановине. Влада др. Стојадиновића изгледа да је те границе рестаурирала. Кад је тако, онда ми молимо само једно, да нам се кажу куда су те границе, и да нам се тачно кажу суверени, јер колико ми из тих крајева знамо има их више.

Систем заведен у Босни носи печате најускогруднијег партизанства и терора Спахињих људи, који с једном мржњом гоне све националне људе. То гоњење узима вид смишљене деморализације која ће оставити трага и онда кад већ давно не буде на овим местима ни Спахе ни Бехмена.

Карактеристичан је случај у огромном подузећу Зеници, које је, по речима Министра г. Ђуре Јанковића, предата у руке све самим печеним стручњацима. Тамо је, господо, један од главних фактора и богова велики стручњак за рударство и металургију Хамид Курбеговић, човек који има четири разреда основне школе а до недавно је био обичан сеоски кафеџија. За своје велико стручно знање добива око 700 динара од сваке одржане седнице, а тих се седница у појединим месецима одржи по 26. Али на страну то. На страну и оргије, које се тамо проводе и државни аутомобили, који возе разрахатлеисане парове. Тога има свуда. Али оно што је најболније, то је, да тамо нема хлеба, нема оне најкукавније зараде без протекције Хамида Курбеговића и његових кортеша. А тај хлеб, црни и кукаван, увек овиси

од милости тих кортеша. Пре извесног времена поднешена је сваком раднику и намештенику тога подuzeћа изјава, да ступа у ЈРЗ. Али није свима. Само православнима и муслиманима, док католике нису дирали него им чак изрично рекли да имају права да гласају за Мачека. Дакле Муслимани су и онако наши, католике не дирај, а пригњечи Србе православне и деморалиши их до краја. Направи од њих обезглављену војску и кукавце, отруј их да не вреде ни Богу ни људима.

Један лист у Сарајеву, који се само усудио да стави неколико питања на г. Курбеговића био је у целој накнади заплењен. Господо, и да се ради о суверену а не о једном Хамиду Курбеговићу не би тако било. Напомињем да је претходно државни тужиоц дао дозволу да се лист штампа. И то је све било на изричан захтев и налог г. Бехмена.

Систем уског партизанства у ресору саобраћаја спроведен је до такве виртуозности, да ће сигурно привући пажњу будућих историчара и остати монструозан докуменат садашњице. Да се прича или попијева, да се узму гусле јаворове па три дана да вам на њих гуслам, не бих вам могао одгуслати како се тамо ради. Знате ли ви, господо, да обичан радник на прузи Билеће—Никшић или Фоча—Устипрача, и слично, мора бити постављен од самога г. Министра Спахе.

Знате ли ви, господо, да и они хамали који носе инструмента, морају бити присташе Југословенске радикалне заједнице. Кад ме је једанпут један сиромашан човек, који је тотално пропао и који има троје деце замолио, да идем начелнику Министарства саобраћаја, да му наместим сина у железничку радионицу да учи занат, бар да се постара за то дете и за његову будућност, ја сам му рекао: „Човече зашто начелнику да идем за такву ситницу?! Пођи шефу ложионице, па ће га он примити.“ Тај човек ми је одговорио: „Не, господине посланиче, мора се начелнику отићи“. Господо, стид ме је било што сам морао да идем код начелника за овакву једну ситницу. Ја сам отишао код начелника и рекао: „Молим вас примите ово дете у железничку радионицу“. А знате ли шта ми је одговорио начелник? Одговорио ми је да он није компетентан за то, јер да и шегрте намешта само и директно Министар г. Спахо. Ни један шегрт не може бити намештен ако га не намести др. Спахо!

Ми градимо пруге. Градили смо их и у прошлости, градићемо и у будућности, али оно што се данас тамо ради, нити је било нити ће бити. Долазе људи са објавама из Министарства, а инжењери хучу јер не знају шта ће с њима. Има их у једном месту по 50 министрових депутата, који су сувишни и само примају плаћу. Мислите ли да су ови радови за сиротињу? Боже сачувај! Ако немаш веза крепаћеш од глади, али посла добити нећеш: У најмању руку мора те препоручити средски одбор ЈРЗ.

Босна се вози! Вози се Босна као никада до сада, јер су је бесплатне карте преплавиле као никада до сада. (Одобравање на левици). Оно што се са тим картама догађа није више зло и срамота, него саблазан. Један ми је пријатељ случајно показао бесплатну возну карту II разреда на 5 особа која му је дата у Министарству. Он је још питао: „Има ли четири до пет беспослењака да се возимо бесплат-

но преко Мостара, Загреба, Брода па у Београд. Ево, дало ми је Министарство празну карту II класе и ја сам је попунио за пет особа.“

Други један човек показивао ми је једну возну карту коју му је испунио претседник месног одбора ЈРЗ.....

Претседник Стеван Ђирић: Молим, Вас, господине посланиче, да завршите јер је ваше време истекло.

Ристо Грђић (наставља): Неки дан сам видео пун воз студената, већина Муслимана. „Шта је људи, куда се возите?“ — „Возимо се, добили смо бесплатне карте.“

Једнога дана долазе ми овде два студента и кажу ми: „Отиди са нама до некога Банкића, да и нама даду бесплатне карте, јер, кажу, да их свако добија.“ Отишао сам са њима али су ми рекли, да их нема. Ако је потребно нека ме тужи г. Министар саобраћаја и ја ћу на суду ово доказати. Знаш и случајеве да народни посланици, добивају за своје госпође бесплатне карте да оне са њима долазе овамо у Београд (Протести код већине). Ако треба и то ћу доказати ако ме туже суду. (Један глас: То је клевета!) Ако то буде клевета онда ја нисам поштен човек, и плуните ми слободно у лице. Све ћу ја то доказати. (Граја).

Претседник Стеван Ђирић: Господине говорниче, ја Вас молим да наставите и да довршите, јер ваше је време већ истекло. Господа посланици су и сувише предусретљиви када хоће да Вас слушају. Молим Вас да хоноришете ту предусретљивост.

Ристо Грђић (наставља): Ова Влада се размеће причама о стишавању страсти и стварању верске хармоније између православних и муслимана. А ја тврдим са овога места, да никада затрованији односи у Босни нису били, да никад верске мржње јаче распирене нису биле, него од доласка др. Спаха у ову Владу.

Српски народ је најблагороднији народ на свету. Никад он није проводио масовне освете и увек је био способан да прашта до самозаборавности. Кад му је западало, никад се он није светио. 1914 године ми смо доживели мучицу целог нашег народа, пола мога среза је попаљено и уништено, огроман број жена и деце испребијан од шуцкора, радње су нам поништене, а на хиљаде људи на основу денунцијација отпремљено у казамате. Било нас је који смо се животима својим залагали 1918 године, да не дође до освете и освете није било. За ових 18 година многи су роварили и газили све наше светиње, али никад ником ни длака са главе није фалила. Међутим, шта данас видимо? Видимо Керестинац, видимо Дубровник, видимо стотине изгинулих људи и хиљаде уништенних материјалних егзистенција од кад дође ова Влада, „слободе и смирења“. Видимо освету на све стране, од кад су осветили шире око врата, и ми се питамо: Зашто та освета? Шта смо скривили г. др. Спаху да нас овако гони?! И сад, кад је говор о тешком стању у Босни, ми смо криви, јер распирујемо страсти, као да наша борба није само једна очајна самоодбрана. Ми смо криви и што се онај сиромашни полицајац у Сарајеву, Ристо Аћимовић, отац четворо деце, гоњен од режима, убио на сред Сарајева; ми смо криви и што сарајевска „Правда“, службени орган Ј. Р. З., хушка и провоцира сваки дан. Довољно вам је прочитати чланак који је изашао у истој „Правди“ пре два месеца, у

коме каже „треба чистити“, па видети ко хушка и ко распирује. Ту се говори о чиновницима, које треба побацати из службе. Читајте тај чланак, како треба и како је замишљен, па место „Јевтићевци“ ставите Срби и уверићете се да је то писање потпуно идентично са писањем „Хрватског дневника“ 1914 године, кад је харангирао да се робе и пале српски домови. А није ни чудо јер „Правду“ уређује Максим Свара, син државног тужиоца који је водио главну реч у процесима против националне омладине за време рата.

Ја имам овде при руци ту исту „Правду“ од 9 октобра ове г. — дан тужне годишњице смрти Блаженопочившег Краља. Познато ми је, да је Пресбиро наредио, да у свима новинама тога дана изађе на првој страни слика Блаженопочившег Краља и чланак о њему. Ево вам на увид тај број „Правде“, који на осмој страни после слике Иса-Бегове Медресе, после слике др. Спахе, др. Стојадиновића, Ђуре Јанковића, доноси седам редака без слике о тој тужној годишњици. Исти је случај и са прославом уласка српске војске у Сарајево, на дан 6 септембра 1918 године.

Па зар се тако ствара слога православних и муслимана? Овај случај је идентичан са случајем предатног листа „Народ“ у Сарајево 1914. Кад је Фрања Фердинанд дошао у Сарајево све су новине донеле на уводном месту слику и чланке у славу тога силника, а „Народ“ је написао само неколико редака на предзадњој страни. Зато су моји стричеви Шћепан и Васиљ били одвучени на суд и љуто страдали. Разлика је између ових случајева само та, што смо то онда радили свесно и намерно да пркосимо туђинској влади и страном цару, а ово ради орган једне Владе, која би по свему ономе што нам каже, имала да настави дело тога Великог Краља. Нисмо ми једна цунгла у којој живе дивљи људи који ништа не разумеју. Разумијемо ми добро све ово. Разуме ово и задњи сељак у нашим јадним селима. У њиховој се души таложу један гњев и отров, таложу оно што ће једног дана еруптивном снагом да избије, ако ви овако наставите.

Случај среског начелника Ждерића у Мостару само потврђује оно што сам напред навео. Он је у службеном реферату поводом једног крвопролића у Мостару, које је резултат само данашњих ужасно затрованих прилика у Босни, рекао да је Чедо Милић једна од најсветлијих фигура Босне, творац и организатор тог покоља. Тај исти начелник је Митра Хамовића, угледног трговца, позвао и забранио му да носи четничку ношњу. Кад је овај човек одвратио да му то не може нико забранити, јер он не носи четничку ношњу него ношњу шумадишког сељака, Ждерић му је добадио: „Та нас је ношња и упропастила“.

Тај исти Ждерић је позвао начелника соколске жупе Чолића и питао га зашто је као Хрват прихватио Крсну славу. Па ипак Ждерић седи на своме месту и добива орден Југословенске круне, а Богдан Стајић, један од најчеститијих среских начелника лети као фудбалска лопта сваког месеца из места у место, јер је његов национализам друге врсте. Несумњиво је и сигурно, и то нико не може побити, да се политика у Босни и Херцеговини води у знаку хајке на све што је изразито српско, а нарочито на Србе-муслимане. То је крупан проблем, који ће оставити крупне последице. Људи, који су гоњени остају без икакве заштите и остаје им једино да падну на колена пред оне, који их

гонеле. Мисао деценијама стварана и негована пропада и тоне. Никад и нико то неће моћи поправити. Са колико се луђачке лакоумности гледа на тај проблем нека послужи за илустрацију мој недавни разговор са једним активним министром. Кад дајем ову исповед, ја добро промишљам шта чиним. Са тугом и јадам у души на то сам се одлучио, јер видим, да љуту рану лечи само љута трава. Овај Београд, од кога потичу сва зла, и који до данас није правилно схватио ни један од проблема на којима почивају темељи ове земље, а најмање проблем Босне, овај Београд мора да прогледа. Ја чиним задњи напор, који ми моје скромне силе допуштају, спреман да жртвујем своју личност, ако нам то може да помогне. Кад сам, дакле, томе министру, који је најпозванији да ове ствари види и зна, скренуо пажњу на ову политику, он ми је одговорио да Србе-Муслимане, као што су др. Хасанбеговић и др. Хациомеровић, могу увек купити за 20.000 динара месечно, са колико су они наплаћивали своје српство. Ужасну сам се и занемιο. Побегло сам збуњено са места разговора и видео ту стварност. (Један глас: Кажите ко је). Нећу даље да замарам ову поштовану Скупштину. (Жагор. Један глас: То је измишљотина). Ви нисте способни да измишљате, а ако буде потребно ја ћу рећи ко је, а тврдим да то није измишљено.

Претседник Стеван Ђирић: Молим госпуду посланике да не упадају у реч, а господина посланика да изволи завршити.

Ристо Грђић (наставља): Нећу да износим све опскурне начине на које смо ми националисти ружени од првог дана доласка ове Владе, па да се све крунише приликом задњих општинских избора. Довољно је истаћи да се је нашао и један Бан, који је са свога високог положаја гладним сељацима претио, да неће бити кукуруза, ако не гласају за Јерезу. То је посебна страница којом ћемо се забавити у буџетској дебати.

Данас сам хтео само да истакнем систем, који се развија једном логичком везом, у шта се сасвим природно уклапа настојање да се пониште мандати Василија Трбића и других.

Васиљ, велешки војвода, човек на заходу свога живота, треба да заврши свој живот започет с пушком у руци на висовима македонских гора у казаматима као обичан злочинац, и то не само незаконито осуђен од једног нередовног суда, него и остављен и издан од својих другова. Систем и морал политике Владе г. др. Милана Стојадиновића и г. др. Мехмеда Спахе то траже, али национални морал који је био и остаје главно јемство за срећан и поуздан развој нашег националног и државног живота тражи од нас, да у овоме часу будемо на висини судбоносне одлуке, коју имамо да донесемо.

Другови народни посланици, одлучујући у овом часу о судбини наших другова ми не вршимо обичан политички посао. Та одлука ставиће на најтежи испит нашу личну и националну савест, а понос или срам због ње пратиће нас и кад се будемо сутра вратили у друштво као обични грађани.

Влада хоће једном неправедном пресудом да зада ударац јавном моралу, али ми треба да дамо доказа да нам национални морал и вечна правда стоје високо изнад уских партијских обавеза и ситних личних рачуна. Поступите како вам савест налаже. Ја сам показао и јасним законским

одредбама и аргументима моралног карактера у какав вас понор неправде, неморала и незакоња гура извештај већине Верификационог одбора.

Ми тим путем нећемо и не можемо! Ми мирно чекамо одлуку већине, дубоко верујући, као што смо некад веровали, под грднијим и тежим насиљима, да ће праведна ствар добити задовољштину, и да ће се једном показати да смо ми испунили своју дужност као посланици, као националисти и као људи. (Одобравање и плескање на левици)

Претседник Стеван Ђирић: Реч има ради личног објашњења народни посланик г. Мирко Комненовић.

Мирко Комненовић: Господо народни посланици, господин претговорник је навео, како је национални радник г. др. Принцип премештен из Чапљине, на што му је г. Министар Цветковић рекао, да сам ја премештај из Чапљине г. др. Принцип извршио, дочим кад сам ја ступио у Министарство социјалне политике и народног здравља, тада је г. др. Принцип био већ премештен. Одмах, после неколико дана, кад сам ушао у то Министарство, г. г. Министри Спахо и Бехмен молили су ме, да ако се буде тражило да се г. др. Принцип поврати на старо место, да то нипошто не учиним, већ да остане решење мога претходника у снази.

Пошто су следовале интервенције са разних страна Босне и Херцеговине у корист г. др. Принципа, ја сам замолио г. г. Министре Спаху и Бехмена, да одустану од тога захтева, а познато ми је да је Министар г. др. Калуђерчић исто тако молио, али је било све узалуд. (Граја на левици. — **Тодор Тонић:** Ви сте ваљда били Министар, а не чирак у Влади!) Може бити, господо, да сам погрешио, што сам их послушао, али су они правили питање, и ја сам, као што знате, био члан Владе и нисам могао друкчије да радим, али сам се био побринуо, да г. др. Принцип добије једно боље место. Ја се не сећам које је то место било, али он га је добио. Није био задовољан, јер је хтео да се поврати опет у Чапљину и услед тога дао је оставку на државну службу. (Одобравање на левици.)

Претседник Стеван Ђирић: Реч има ради личног објашњења Министар социјалне политике и народног здравља г. Драгиша Цветковић.

Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: Господо народни посланици, г. предговорник Грђић рекао је, како сам ја разумео, а ја мислим да је и цела Скупштина добила такав утисак, да сам г. др. Принцип ја преместио и ја био узрок што је г. др. Принцип поднео оставку. Ово је мој утисак. Ја ћу целу ствар да вам претставим онако каква је. Ја

сам после одласка г. Комненовића добио листу лекара, тако званих лутајућих лекара, који нису били на својим местима, нити им је положај био регулисан, и ја сам предузео онда да г. Принципу регулишем његов положај. Ја изјављујем, да га нисам преместио него да сам му дао отсуство да испитам његов случај и да га вратим у Чапљину. То све зна и г. Грђић јер су и њему познати разлози који су ме руководили да на завршетку кажем, да је г. Принцип морао да иде у оно место које му је дао г. Комненовић, јер, испитујући цео случај г. Принципа, ја морам отворено и поштено да признам, част и поштовање његовој личности и заслугама његовог брата, али њега нисам могао да вратим у Чапљину, јер се онемогућио у месту свога службовања, због чега га је мој претходник и преместио, и имао права за то. (Један глас: Преместио га је г. Прека. — Граја на левици.)

Претседник Стеван Ђирић: Господо народни посланици, пошто је време одмакло, допустите ми да вам предложим дневни ред за идућу седницу. Као дневни ред предлажем:

1) Наставак претреса извештаја Верификационог одбора о доласку за народне посланике г. Андоновића Симе за Срез малешки на место Арнаутовића Дамјана; г. др. Шајкаревића Јована за Срез прилепски на место Трбића Василија; г. Здравковића Миленка за Срез неготински на место Стојадиновића Драгише; и г. Ђокића Љубомира за Срез бањски на место Миловановића Драгомира;

2) Избор Одбора за проучавање законског предлога о промени назива срезова Велики Бечкерек и Нова Кањижа;

3) Избор Одбора за проучавање предлога закона о слатководном рибарству;

4) Избор Одбора за проучавање предлога закона о правима и повластицама одликованих Карађорђевог Звездом са мачевима за заслуге и храброст у ратовима;

5) Избор Одбора за проучавање предлога закона о Конкордату између Свете Столице и Краљевине Југославије;

6) Избор Одбора за проучавање предлога закона о овлашћеним инжињерима; и

7) Избор Одбора за проучавање законског предлога г. Секуле Зечевића и другова народних посланика, о обавезној радној служби.

Прима ли Народна скупштина овај дневни ред? (Прима!). Објављујем да је Народна скупштина примила предложени дневни ред. Са вашим допуштењем, ову седницу закључим а наредну заказујем за сутра у 8 сати пре подне.

Седница је закључена у 20.45 часова.

ПРИЛОЗИ

Образложење предлога закона о обавезној радној служби, народног посланика Секуле Зечевића и другога

НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ

БЕОГРАД

Упоредо са развојем привредних прилика код нас развијало се и наше привредно законодавство са циљем да се интереси наше народне привреде не само хармонизују у једну јединствену целину, него и да се интереси сваке поједине привредне гране тако осигурају да могу самостално функционисати. Међутим целокупно наше привредно законодавство, уз све то, није ни покушало да реши неколико наших основних привредних проблема као што је, на пример, дизање и јачање култа рада, организација колективног, добровољног или обавезног рада, искоришћавање слободног времена у циљу привредног снажења државе и тд., који би чиниоци, повезани једним засебним законом, стварно много допринели дефинитивном и повољном решењу многих и најглавнијих наших привредних питања.

Наша земља је једна сиромашна земља, пасивна не само за то што има велики број агриколно пасивних крајева, него и стога што њезина привреда уопште није у стању да подмири све оне захтеве које на њу полажу држава и друштво. Прочућавајући привредне прилике у нашој земљи, први потписник овога предлога изнео је пред чланове Народног претставништва најпре, а по томе и пред целокупну јавност, своја статистиком доказана запажања у једној засебној књизи („Сиромаштво Југославије”, Београд, 1936, штампано као рукопис), у намери да, како чланове Народног претставништва тако и осталу јавност, упозна са свим елементима нашег сиромаштва. Та запажања и предлози који су том приликом изнесени наишли су на, готово једнодушно, разумевање и одобравање не само чланова Народног претставништва него и штампе и целокупне јавности, тако да су потписници овога предлога, резимирајући све потребе које се намећу у вези са општим стањем у коме се налази наша народна привреда, одлучили да Народној скупштини поднесу „Предлог закона о обавезној радној служби”, који се налази у прилогу овога акта, а у вези с којим дају ово

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ:

Сиромаштво Југославије, као и тешки положај у коме се данас налази наша народна привреда уопште, види се из следећег чињеничног стања:

1.) Пољопривреда, којом се бави велика већина нашег становништва, претрпела је најтежи удар услед машинизације пољопривреде у свету, што је као последицу донело осетан пад цена аграрних продуката. Наши мали сеоски поседи, при којима морамо остати и ради социјалних и ради теренских разлога, неће моћи да се машинизују, па ради тога

неће бити способни за међународну утакмицу. То и јесте највећи разлог нашег осиромашења. То сиромаштво остаће трајно и онда ако, селекцијом и бољим начинима рада, побољшамо наше пољопривредне производе. Према томе не можемо ни очекивати да ће се, икада више, вратити оно богатство које смо у селу имали пре и првих година после рата, па чак ни после неколико деценија. Уз то позната је чињеница да једна трећина наше земље претставља аграрно пасивне крајеве.

2.) Аграрна реформа донела је економску независност и слободну земљу нашим сељацима у крајевима ван Србије, те је логично требало да наступи и благостање. Међутим, пад цена пољопривредних производа довео је и мале поседнике у врло тежак положај, јер је њихов рад постао нерентабилан. Аграрна реформа није утицала на продуктивну снагу нашег сељака. Сем тога мали поседи се временом, услед прираштаја становништва, деле и кроз то економски слабе. Аграрна реформа није могла да умањи онај превелики број наших сељачких породица које раде, живе и развијају се на имањима која, ни при најбољој обради, не могу да их исхране, а број тих породица износи око 800.000 у свим крајевима наше земље. Тиме се стварају бескућници.

3.) На пољу колонизације такође нисмо имали успеха. Постоје за то два основна разлога: први је политички, други организаторни и привредни. Како у Северним, тако и у Јужним крајевима, у којима смо вршили колонизацију, ми нисмо успели не да решимо, него ни да решењу приведемо етнографски проблем, тј. да их населимо националним живљем и да, с друге стране, становништву пасивних крајева дадемо могућност насељења и нове привредне активности. Организаторни и привредни неуспеси колонизације су у томе, што је све вршено без система; оно насељеника што је насељено и остало на насељима има, углавном, то да захвали не званичној иницијативи која без материјалних средстава не уме ни да се крене, него само својој великој пожртвованости и свом огромном личном труду и напору. Колонизација не може се вршити без великих новчаних жртава којих ми нисмо имали а нећемо ни имати, а за колонизацију не долазе у обзир само добровољци и сиротиња из наших пасивних крајева, него и елементи из наших до сада богатијих крајева као на пр. Србије и Хрватског Загорја, у којима наступа осиромашење ради деобе, и без тога малих, сеоских посела, услед размножавања и пораста становништва.

4.) Исељеништво и печалбарство чиме се бавио наш суфицит радне снаге које се развило у току прошлог столећа доносило је, пре ратова и неколико првих година после рата, велике користи. Како је машина заменила и избацила употребу великог броја људских снага, услед чега је наступило и ограничавање уселавања у европске и ваневропске земље, приход од исељеништва опао је за око 2 милијарде динара годишње. Овај велики материјални губитак нећемо више моћи никако да

надокнадимо исељеништвом и печалбарством, а број сиромашног становништва увећаваће се.

5.) У земљи нашој мали је и недовољан број путева и јавних грађевина који су једно од главних мерила богатства и снаге једне земље. Наши произвођачки центри слабо су повезани са потрошачким центрима, а наши главни центри међусобно такође су врло слабо повезани. Путеви које смо наследили и које смо сами правили слабо су израђени, једва да одговарају потребама модерног саобраћаја, те се на поправке и њихово одржавање троше знатно веће суме него што би требало да буде да су солидно грађени. С обзиром на туризам који се, као једна активна привредна грана, код нас убрзо развија, а помоћу кога ми треба да наднадимо многе мањке које смо на другим странама изгубили, ми морамо да градимо много путева и јавних грађевина, да би и даље остали у центру интереса туриста и повећали туристички промет.

6.) Мелиорационих радова, којима би се добили нови терени и побољшали изгледи и услови рада, изведено је до сада код нас врло мало, јер су скупи и јер је за те послове потребно или много машина, или врло много радне снаге. Оним мелиорационим радовима које смо извршили могли смо јако мало да утичемо на повећање нове површине земље за обрађивање, а они су и извођени више у циљу обезбеђења од поплава. Потреба мелиорационих радова за нашу земљу је, међутим ван дискусије.

7.) Наше рударство, главним својим делом је у рукама странаца, па га ради тога и не можемо више називати својим богатством. Странци га експлоатишу и из земље односе све користи од њега. За разлику од Саса које је Цар Душан доводио да му руде копају, данашњи странци их експлоатишу на модеран начин и брзим темпом тако да ће, из утробе земље, за релативно кратко време, извадити и однети све што вреди.

8.) Одмах после рата ми смо нагло почели да сечемо и девастирамо наше шуме. Пропустили смо да заведемо једну рационалну шумску политику, док никоме ни на памет није падало да је квалитет нашег дрвета осредњи и слаб и да би на ту страну требали да обратимо пуну пажњу. Експлоатисане терене мало смо или слабо пошумљавали, а исто тако мало је учињено на пошумљавању раније експлоатисаних терена, као и шикара и голети. Да би се то постигло и да би нараштајима који иду иза нас, бар у томе погледу, оставили једно боље наследство, пошумљавању морамо прићи са много више разумевања него до сада, а и за то су потребне велике жртве.

9.) У погледу на трговину, ми и на томе пољу идемо рапидно на траг. Сви бољи послови налазе се у рукама странаца, а они се код државних набавки директно фаворизују. Ми Словени, нарочито ми, Југословени, познати смо ради неимања урођеног трговачког смисла, па ако нас још и законодавство не штити од навале странаца, морамо и даље назадовати. Не изгледа, међутим, да се о тој потреби код нас води рачуна. Наш трговачки стаљ не подмлађује се напредним и школованим снагама, па ћемо у будућности, у томе погледу, још горе стајати.

10.) За индустрију код нас важи све оно што је речено и за трговину, а највећа је несрећа што се она не развија тако да се по могућству апсолутно користи нашим сировинама. Изузевши

аграрну и шумску индустрију, сва остала наша индустрија троши туђу сировину или полуфабрикату. Користећи једну највећу могућу царинску заштиту која не постоји ни у којој другој земљи, она се картелише и на врло високој цени држи све своје артикле, тако да наш сиромашни и осиромашени сељак мора да исувише скупо плаћа све њезине продукте, варошанин такође. Картели су један од највећих узрока нашег осиромашења.

11.) У неискоришћеној водној снази, која би се могла искористити за електрификацију наше земље, лежи једно наше велико и неискоришћено богатство. Када се обазремо око себе, и погледамо шта су на томе пољу учиниле друге земље, а нарочито оне које нам нису пријатељски наклоњене, ми тек тада можемо да видимо и да утврдимо колико смо у питању електрификације до сада пропустили и како ће нам се то осветити у будућности.

12.) Постојеће железничке пруге код нас не одговарају органским и геополитичким потребама наше земље. Грађене као саставни делови појединих железничких мрежа и система са сасвим другим циљевима, оне нису могле да одговарају приликама које су се стекле оснивањем наше нове државе. Ми смо врло мало учинили на томе да их прилагодимо новим приликама и нашим потребама. Нисмо изградили Јадранску пругу, па смо пропустили да, док је за то било финансијских могућности, добром, сигурном и брзом везом, вежемо морску обалу са главним центрима земље који су јој природно залеђе. Наше подвозне тарифе исувише су високе, нарочито робне, а наша саобраћајна администрација исувише је скупа, непрактична и компликована за потребе модерног и брзог промета.

13.) Отворили смо врата страном капиталу, у несташици домаћег који нисмо умели да створимо и организујемо, и предали му на милост и немилост нашу трговину, индустрију, шуме и рударство. Прописи о учешћу странаца и раду њихову у нашој земљи изигравају се на све могуће начине; пример Ориент - Конструкта, друштво ад хок са акцијским „капиталом” од 1.000 долара, које је до било концесију за изградњу једне велике пруге, или „Нашичке” и других, најјасније говоре о томе, како страни капитал код нас води послове. Нема сумње да смо морали да рачунамо и на страни капитал, и да је томе капиталу требало дати пристојну зараду. Али није му требало дати све, буквално све што смо имали да дајемо и залажемо.

14.) На послетку, уз статистику која нам казује какво је стварно стање појединих грана радиности у нашој земљи, треба да се обазремо око себе и да видимо како наш народ живи, како се храни и одева, и какав му је животни стандард. О томе, нажалост, нисмо могли дати никакву статистичку документацију јер се о тим питањима не праве никакве статистике, него као да се о томе избегава и сваки говор. Ми, на пример, знамо да код нас постоји читав један низ крајева који су пасивни или полупасивни, и којима се често морају дотурати и давати и најпримитивнија сретства за живот. Ми морамо створити нове терене за смештање нових колониста из наших сиромашних и из оних пренасељених крајева.

Ма да општа слика која је овде изнесена, не иде у појединости из којих би се тек видео посе-

бан положај и стање сваке привредне гране, она је ипак довољна да нам наметне некоје неодољиве дужности, а у првом реду доношење мера којима ће се радикално допринети побољшању наше националне привреде. У недостатку великих новчаних сретстава којима би се сва ова питања најлакше и најбрже решила, нама остаје једина могућност да, увођењем Обавезне радне службе, а са малим новчаним жртвама, сврсисходном употребом слободне и неискоришћене радне снаге, и подигнемо општи степен наше народне привреде и решимо сва привредна питања која се не могу решавати без великих новчаних сретстава којих ми данас немамо, а нећемо имати ни у догледном времену.

Предлог закона о Обавезној радној служби који на основу чл. 63 Устава подносимо Народној скупштини на решење, доноси за нас нове, до сада непрактиковане методе рада, помоћу којих ће се државне финансије растеретити свих оних издатака који се могу надоместити, у првом реду, физичким радом. Да би се то постигло, предлог предвиђа увођење радне обавезе за сва лица мушког и женског пола и то, за мушка у трајању од 6 месеци а за женска лица у трајању од 2 месеца дана. Лица мушког пола извршавала би своју радну обавезу на радовима који ће се вршити у појединим крајевима земље, док женска обавеза има чисто културно-социјални и васпитни карактер, са ближим одређењима у самој пројекту. Обавезном радном службом руководе њезини органи који стоје под непосредном контролом Управе обавезне радне службе, која функционише као самосталан орган при Министарству војске и морнарице. Потреба да Обавезна радна служба буде непосредно под Министарством војске и морнарице не намеће се само тиме што наша војска ужива неподељене симпатије и поверење грађанства, него и с тога што та установа има свој солидно уређени старешински кадар, своју утврђену дисциплину и своје установе које се у многоме поклапају са потребама Обавезне радне службе.

Сама организација Обавезне радне службе је предвиђена тако како би најбоље одговарала моралним и материјалним циљевима који треба да јој се ставе у дужност. Морални циљеви Обавезне радне службе јесу: а) да стално, по једном одређеном плану, код свих грађана негује и одржава смисао за систематски колективни и социјални рад и да, негујући култ личног рада, развија дух и смисао за оне велике националне и државне циљеве које треба да изврши наш народ на свим пољима друштвене делатности; и б) да организованим и бесплатним личним радом обвезника радне службе створи себи услове који ће јој зајемчити сталан напредак у свим гранама привредне делатности, а то се постиже тиме што Обавезна радна служба узима у рад оне велике државне и самоуправне радове који се, услед оскудице материјалних сретстава, не могу изводити из редовних буџетских сретстава. Према томе, Обавезна радна служба је обавеза части за сваког југословенског грађанина, и он је дужан да је часно изврши.

Предлог предвиђа да се Обавезној радној служби у извођење предају следећи радови: припремање терена и насеља потребних за колонизацију Јужних и Северних крајева, мелиорација и асанација терена који се могу оспособити за пољ-

ску производњу и насељавање; подизање путева, мостова, јавних грађевина, културних, социјалних и санитарских установа, подизање железничких, телеграфских и телефонских линија, пошумљавање исечених шумских терена, кршева и голети, регулација река и осигурање од поплава и бујица, као и сви остали радови који су детаљније и систематски побројени у предлогу. Но сем тога предлог предвиђа и устројство Обавезне радне службе, као и начине њезиног финансирања, заједно са санкцијама потребним за заштиту интереса радних обвезника и Обавезне радне службе. Усвајањем пак овога законског предлога престао би да важи досадашњи Закон о употреби народне снаге (кулук), јер је предлогом предвиђено и увођење Средске обавезне радне службе која га чини потпуно непотребним.

Према предлогу Закона о обавезној радној служби, наши ће војници од свога рока од 18 месеци употребити 6 месеци за извођење јавних радова као обвезници Обавезне радне службе. Познато је да се наши војници, по неки пут луштају по 2—3 месеца кући на отсуство, што значи да се може наћи слободног времена и поред обуке. Предвиђени би се рокови, у споразуму са Министарством војске и морнарице, могли овим законом изменити.

Наш народ има много смисла за колективни, добровољни рад, а то се види и из разних акција вођених до сада у народу. Постоје многи леви народни обичаји који се и данас одржавају, као што су на пр. моба, и слични. Много већи замах тој иницијативи дало је наше Соколство које претставља једну организацију од преко 400.000 чланова, које је пре кратког времена увело Соколску Петрову Петљетку са циљем да добровољним радом, а по извесном плану, што више допринесе бржем унапређењу и подизању соколских и јавних објеката. Студентске радне чете такође су значајна појава са истом тенденцијом. Па и наша војска, по иницијативи Блаженопочившег Витешког Краља Александра Ујединитеља, подизала је читава села која су 1929 и 1932 године пострадала од катастрофалних земљотреса и поплава. Резултати постигнути том Узвишеном иницијативом били су сјајни. Кад се томе смислу за колективни рад стави на чело једна смишљена, добро вођена организација, која ће бити ношена једним великим циљем а руковођена тежњом да ради за добро Краља, народа и државе, Обавезна радна служба биће једна велика друштвена и државна привредна установа, чији ће високи циљеви потпуно оправдати све и свачије уложене напоре, и донети сиромашној земљи нове и велике материјалне користи.

С обзиром на неодложну потребу што бржег економског и социјалног подизања наше земље, за овај законски предлог тражимо хитност.

Београд, 12 децембра 1936 год.

Предлагачи:

Секула Зечевић, Инж. Димитрије Вујић, Јеремија Протић, Војислав Лазић, Милан Добровић, Милован Лазаревић, Александар М. Лазаревић, Драгољуб Ј. Ивановић, Др. Живојин М. Поповић, Ристо Грђић, Чедомир А. Пејкић, Рудолф Плескович, Августин Лукачич, Рајко Турк, Др. Мирко Дошен, Јово Загорац, Иван Прекоршек, Иван Мохорич,

Милан Божић, Анте Ковач, Др. Драган Краљевић, Др. Василије Јовановић, Игњат Стефановић, Радивоје Нановић, Коман Албин, Др. Српко Букановић, Лука Костренчић, Др. Драгољуб С. Јевремовић, Милан Банић, Инж. Владимир Тишма, Велимир Јојић, Др. Антон Новачан, Радоје М. Јовичић, Миливоје М. Рафаиловић, Др. Александар Мијовић, Страхинја Борисављевић, Тодор Михаиловић, Чедомир Сладојевић, Сава Ј. Микић, Др. Милан К. Главинић, Крста П. Чолаковић, Бранко Т. Ратковић, Димитрије Бешировић, Душан М. Перовић, Миљкан Арежина, Садик Ђеримагић, Спира Хаци-Ристић, Михаило Каламатијевић, Др. Милош Рашковић, Миљан Р. Перовић, Душан Р. Милошевић, Милан Љ. Баџак, Инж. Светислав С. Станковић, Инж. Михаило Ђуровић, Инж. Манфред Паштровић, Мирко Урошевић, Јован В. Ненадовић, Милан Мравље, Мухамед Прељубовић, Лука Аврамовић, Велимир Милијановић, Влајко Казимировић, Алија Кадић, Боривоје Д. Антић, Радивоје В. Гајић, Симо Марјанац, Милан Лазаревић, Живко Николић, Љубомир Ђокић, Урош Недељковић, Миленко Здравковић, Јеврем Томић, Др. Мухамед Риџановић, Димитрије Мирковић, Стеван Симић, Миленко Глишић, Мирко Комненовић, Бошко Зељковић, Ђорђе Јевтић, Јоаким Куњашић, Др. Милован Пинтеровић, Др. Мирко Косић, Др. Александар С. Буторка, Др. Војислав Дошен, Др. Иван Ловренчич, Др. Јосип Режек, Животије Јевтић, Мустафа А. Мулалић, Радисав Вучетић, Живота Милановић, Обрен Ф. Савић, Инж. Франьо Хорват, — с. р.

ПРЕДЛОГ ЗАКОНА

О ОБАВЕЗНОЈ РАДНОЈ СЛУЖБИ

ГЛАВА I

Опште одредбе

Члан 1

Уводи се и утврђује установа Обавезне радне службе, као засебно тело при Министарству војске и морнарице Краљевине Југославије.

Члан 2

Циљеви обавезне радне службе су ови:

а) да стално, по једном одређеном плану, код свих грађана Краљевине Југославије, негује и одржава смисао за систематски колективни и социјални рад и да, негујући култ личног рада, код обвезника радне службе развија дух и смисао за оне велике националне и државне циљеве које треба да изврши наш народ на свима пољима привредне делатности;

б) да организованим и бесплатним личним радом обвезника радне службе створи земљи услове који ће јој зајемчити сталан напредак у свима гранана привредне делатности. То ће се постизати тиме што ће обавезна радна служба узимати у рад оне велике државне и самоуправне радове који се, услед оскудице материјалних сретстава, не могу изводити из редовних и ванредних буџетских кредита;

в) да сврсисходним васпитним радом женске омладине, нарочито оне са села, развија смисао за кућни рад и његову организацију и да,

поучавајући је у вођењу куће и кућне економије, хигијене, те културе и привреде сељачког дома, подигне животни стандард најширих слојева југословенског грађанства.

Члан 3

Обавезна радна служба је обавеза части за сваког обвезника. Повреда елемента части у тој обавези кажњива је по одредбама овога закона.

ГЛАВА II

Радна обавеза и њезино трајање

Члан 4

Под радну обавезу која траје најмање шест месеци потпада сваки поданик Краљевине Југославије мушког спола пре или после регулисања војне обавезе. Обавезна радна служба мора се извршити до навршења 45 године живота. Обавеза се врши на позив власти и у месту које она одреди.

Под радну обавезу потпадају и сва лица женског спола, од навршене 14 до навршене 25 године живота, изузевши она која се у томе времену удају. Радна обавеза за лица женског спола траје два месеца. После навршене 26 године старости, лица женског спола не потпадају под радну обавезу.

Обавезна радна служба за лица женског спола уводиће се у живот поступно а вршиће се на позив власти, у школама, установама и радионицама које за то буду одређене и подесно организоване.

Члан 5

Способност за радну обавезу лица мушког спола утврђују војне лекарске комисије које стално заседају код појединих војних округа, у исто време када утврђују и способност за војну обавезу.

Способност за радну обавезу лица женског спола утврђују државни или самоуправни лекари, као и лекари Савеза здравствених задруга који за то буду одређени.

Члан 6

Лица мушког и женског спола, за која лекарске комисије из чл. 5 овога закона утврде да су неспособна за лично вршење обавезне радне службе, ослобођавају се те обавеза. Но зато су дужна да у Фонд обавезне радне службе положи, једном за свагда, одговарајућу суму по приложеној скали а према плаћању пореза:

Плаћена пореза у динарима:	Лица муш- ког спола Динара:	Лица жен- ског спола Динара:	Примедба
До 100.—	—	—	—
101— 250.—	25.—	—	—
251— 500.—	50.—	25.—	—
501— 750.—	100.—	50.—	—
751—1000.—	150.—	75.—	—
1000—2000.—	300.—	150.—	—
2000—3000.—	450.—	225.—	—

На сваку даљњу хиљаду динара плаћене порезе плаћа се по дин. 150.— за лица мушког и дин. 75.— за лица женског спола.

Лица мушког спола са плаћеном порезом до дин. 100.— и лица женског спола са плаћеном по-

резом до дин. 150.— и то ако докажу пореским уверењем, ослобођавају се ових плаћања што не значи да су тиме, у исто време, ослобођена и обавезе из чл. 36—42 овога Закона.

Члан 7

Баци средњих и стручних школа са правом јавности и редовни слушаоци свих државних виших школа које имају ранг факултета могу, на основу просте претставке оверене од стране школе коју похађају, одложити извршење радне обавезе за време док заврше своје студије. Но радну обавезу морају извршити најдаље годину дана иза отслуженог војног рока.

Изузетно од ове одредбе, студенти средњих техничких школа у Југославији, и Технички факултет у Београду, Загребу и Љубљани, могу своју радну обавезу извршити и раније, за трајања школских ферија, у два или три рока, о чему дају писмену изјаву.

Члан 8

Лица мушког и женског пола која су способна за извршење Обавезне радне службе а не желе да је изврше, могу радну обавезу претворити у новчану обавезу, која се подмирује једном за свагда на благајни Фонда обавезне радне службе и износи:

за лица мушког пола Динара 15.000.—

за лица женског пола Динара 6.000.—

Претварање радне обавезе у новчану не искључује обавезу из чл. 37—40 овога закона.

Члан 9

Сеоске, варошке и градске општине, као и Поглаварство града Београда дужне су да установе и воде тачну евиденцију лица мушког и женског пола која потпадају под радну обавезу, према појединим годиштима која доспевају за обавезу.

Тачни спискови свих обвезника и обвезница слаће се, сваке године најдаље до 1 фебруара, Управи Обавезне радне службе.

Члан 10

Радна обавеза за лица мушког пола извршује се редовно од 1 априла до 30 септембра сваке године. Но ови рокови, према нахођењу Управе Обавезне радне службе, могу се и мењати, или могу бити подељени у два равномерна рока, пре или после назначеног времена.

Радна обавеза за лица женског пола извршује се, према приликама и могућностима, искључиво од 1 априла до 30 септембра сваке године, о чему одлуке доноси Управа.

ГЛАВА III

Организација и управа Обавезне радне службе

Члан 11

Обавезном радном службом руководи Управа обавезне радне службе, као засебно тело у саставу Министарства војске и морнарице, са седиштем у Београду.

На челу Управе обавезне радне службе стоји Управник, у чину армиског генерала и са техничком стручном спремом, кога поставља Краљ, Указом на предлог Министра војске и морнарице.

Помоћни органи Управника Обавезне радне службе јесу начелници појединих одељења којима је поверено стручно руководство. Начелници одељења могу бити стручна војна или грађанска лица, са правом напредовања до чина бригадног генерала или чиновника III групе.

Члан 12

Обавезна радна служба имаће ова одељења:

а) одељење за мелиорационе и све земљишне радове у вези са добијањем нових површина земљишта за културу;

б) одељење за подизање колонија и терена за појединачну колонизацију Јужних и Северних крајева;

в) одељење за путеве, мостове, јавне грађевине; железничке, телеграфске и телефонске пруге и линије;

д) економно и финансиско одељење;

ђ) персонално одељење које ће водити сву евиденцију о обвезницима радне службе у земљи и о персоналу који буде стално запослен у Управи Обавезне радне службе; и

е) културно-пропагандно одељење, у чији делокруг спада женска обавезна радна служба и сав културно-пропагандни рад међу обвезницима радне службе.

Делокруг сваког одељења биће поближе одређен једном уредбом која ће се издати на основу овога Закона. Одељења ће се, према потреби посла и уредби, моћи да поделе на отсеке са искључиво својим делокругом.

Члан 13

Управнику обавезне радне службе придодаје се, као саветодавни орган, Стални саветодавни одбор. Чланови саветодавног одбора су помоћници министара свих министарстава, те претседници или генерални секретари свих привредних комора из крајева у којима се врше радови обавезничком снагом. Они се састају на позив Управника Обавезне радне службе и дају му мишљења по предметима о којима се од тога одбора тражи мишљење. Сем тога дужност је чланова Саветодавног одбора да између министара и подручних им установа одржавају сталну везу у циљу што бољег функционисања и истоветности гледишта на поједина мишљења.

Управник Обавезне радне службе може, за стално или привремено, предложити да се за чланове Саветодавног одбора именују и друга стручна лица, чија би сарадња била од користи за циљеве Обавезне радне службе.

Именовања чланова Саветодавног одбора, сем помоћника министра који улазе аутоматски, врше се декретом министра војске и морнарице, а на тај исти начин и смењују.

Члановима Саветодавног одбора Обавезне радне службе не припада никаква посебна награда за њихов рад у томе Одбору. Од тога ће се отступити само у случају ако морају да, послом Обавезне радне службе, путују ван места становања, у коме случају им се из фонда Обавезне радне службе, решењем управника, исплаћују трошкови, рачунајући ту и подвоз и све стварне личне издатке.

Члан 14

Сва новчана примања Обавезне радне службе улазе у њезин Фонд и неће се депоновати државној благајни, нити подлеже прописима који се одnose на остала примања за рачун државе.

Издатци Обавезне радне службе изузети су испод Закона о државном рачуноводству и Закона о главној контроли. Рачунску контролу примања и издавања Управе Обавезне радне службе врше контролни органи Министарства војске и морнарице, у време које буде одређено, и кад год то нађе за потребно Министар војске и морнарице или Управник Обавезне радне службе.

Члан 15

Управа Обавезне радне службе као државна установа ослобођена је од свих пореских, поштанских и телеграфских такса. Све претставке које се од приватних лица, у коме било циљу, чине Управи обавезне радне службе или њезиним органима ма где они били, не подлеже никаквој такси.

Члан 16

За покривање материјалних издатака Управе Обавезне радне службе, оснива се Фонд Обавезне радне службе. Највише до две трећине тога фонда уносиће се у редовни годишњи буџет Управе обавезне радне службе који ће функционисати као самостална позиција у буџету Министарства војске и морнарице, са применом чл. 14 овога Закона.

Члан 17

Фонд обавезне радне службе састоји се из:

а) сретстава која се добијају сваке године откупом од Обавезне радне службе, према чл. 8 овога закона;

б) сретстава која се добивају сваке године на основу чл. 6 овога закона;

в) сретстава која се добијају сваке године на основу чл. 36—42 овога закона;

г) редовних или ванредних доприноса по државном буџету прихода и расхода за сваку годину;

д) из нарочито уведених доприноса који ће се регулисати специјалним законом;

ђ) бескаматне позајмице у износу од динара 100,000,000 коју у Фонд обавезне радне службе унесе:

Министарство финансија, Народна банка, Аграрна банка, Хипотекарна банка и Поштанска штедионица, све те установе по 20,000,000 динара, но с тим да се та позајмица има вратити у року од пет година од дана када је предата на употребу Управе обавезне радне службе.

Члан 18

Управа обавезне радне службе може примати легате и прилоге у новцу или у некретнинама. Она ће те легате и прилоге уносити у свој фонд и настојати да име легатора и дародавца на објектима које ће подизати истакне као пример отаџбинске љубави на коју се треба угледати.

Члан 19

Управа обавезне радне службе може, по потреби, примити у извођење све теренске и тех-

ничке радове као: пошумљавање исечених шума и шумских терена, прављење обрамбених насипа које је поверено Водним задругама, исушивање ритова, које желе да врше поједине општине и т. д. по месним пијачним ценама. Добивена материјална сретства за то уносиће се у Фонд обавезне радне службе.

Члан 20

Све одлуке Управе обавезне радне службе доноси једино Управник. Те одлуке носе и премапотпис одговорног начелника одељења на које се односи донесена одлука.

Део својих послова, Управник ће, једним правилником који ће сам донети а који ће одобрити Министар војске и морнарице, пренети на начелнике појединих одељења. Решења начелника одељења морају носити премапотпис стручног референта.

ГЛАВА IV

Извођење радова

Члан 21

Обавезна радна служба којој припадају обвезници мушког пола вршиће ове најглавније радове:

а) Колонизацију јужних и северних крајева, као и других крајева у којима се мелиорационим и другим радовима добију подесни терени за тај посао. Обавезна радна служба вршиће: крчевину и риљање терена, парцелисање и регулацију, насељеничке куће и комплетна насеља, засађивање корисним воћем, дрвећем итд. тако да насеља пре предаје насељеницима, коју ће вршити Министарство пољопривреде по постојећим законима, буду потпуно оспособљена за пријем и смештај насељеника;

б) поправљаће путеве и све потребне објекте на њима, поправљати старе и пројектовати нове, у првом реду бановинске путеве I и II реда, а нарочито у крајевима у којима су путеви у најгорем стању;

в) подизаће потребне јавне грађевине, школске и хигијенске установе, сиротињска склоништа и станове, угледне сеоске куће у запуштеним селима, водоводе, бунаре и цистерне где буде нужно; од санитарних установа највећу пажњу посветити подизању антитуберкулозних и антимаљаријских диспанзера, у местима где има за то услова и погодних комуникација тако да те установе буду што приступачније широким народним слојевима. Специјална пажња посветиће се и даваће јој се свака предност, подизању дечијих опоравилишта и летовалишта на мору и у шумама и климатским местима, у ваздушним бањама и у разним крајевима наше земље тако да социјалне установе и појединци могу што већи број деце слати на опоравилишта и летовалишта;

г) подизаће нове и реконструисати и поправљати старе железничке пруге;

д) вршиће мелиорацију и санацију земљишта, бара, ритова и содастих земљишта. Вршиће осигурање плавних терена, регулацију бујица и исушивање језерских и речних блата, регулацију река које се изливају, и све радове који су с тим у вези;

ђ) вршиће пошумљавање исечених шумских терена, кршева и голета у свим крајевима земље на рационалној основи и са највећим бројем обвезничких снага; стараће се за неговање пошумљених терена у заједници са органима Министарства шума све дотле док пошумљени терени буду толико однеговани да се могу препустити само контроли Министарства шума и његових органа;

е) изводиће, према приликама и потреби, теренске радове у циљу искоришћавања водних снага за подизање електричних централа;

ж) изводиће савремена лучка постројења и пристаништа на Јадранској обали;

з) преузеће на себе дужност да испита пловност река у Југославији и приступити радовима да се она оствари и прокопавати канале у циљу наводњавања;

и) извршаваће потребне теренске радове на државним, општинским и приватним земљиштима у крајевима где је пољска привреда нерентабилна а има могућности за рентабилитет прелазом на друге пољопривредне културе, као на пиринач, памук и тд. и подизати на тим теренима инсталације у сврху наводњавања;

ј) вршити регулацију, ушоравање, и друге комуналне радове појединих села, где се за то укаже нужда;

к) у случају катастрофалних поплава, земљотреса, пожара великих шумских комплекса, и уопште кад наступи виша сила и потреба да се она спречава, предузимати потребне мере за заштиту и отклањање штетних последица; и

л) вршити и све друге јавне послове за које се укаже потреба.

Члан 21

Обавезна радна служба којој припадају женске обвезнице извршава се у среским школама и економијама, као и у другим установама које се покажу подесне за те сврхе. Стручна лица, било да и сама потпадају под обавезну радну службу, било да буду за то нарочито постављена, одржаваће у тим установама курсеве из домаћинства, економије, хигијене, кувања, вртарства, према скраћеном програму појединих домаћинских школа, што ће се регулисати нарочитом уредбом.

Радне обвезнице женског спола не могу се употребљавати за грубе физичке радове које не би вршиле ни код својих кућа. Поред набројаних послова у школама и радионицама које се подигну за обвезнице учиће се шивење и у већим количинама израђивати рубље и одело за потребе обавезне радне службе.

Обавезна радна служба ове категорије уводиће се у живот сукцесивно, према могућностима, с тим да се најпре почне спроводити у т. зв. пасивним крајевима.

Члан 22

Обавезна радна служба за лица мушког спола извршава се у сталним или покретним логорима обавезне радне службе, а према распореду и наредби управе.

Члан 23

У сталним и покретним логорима Обавезне радне службе влада дух рада и дружељубље а дисциплински односи регулисаће се уредбом и пра-

вилником. Дисциплински поступак уредиће се тако да одлуке по преступима доноси управа логора заједно са члановима дисциплинског суда радне чете чији је члан извршио дисциплински преступ.

Члан 24

Радни обвезник, уколико је извршио какву кривичну радњу заједно са пријавом и евентуалним доказним материјалом биће предан најближој надлежној грађанској власти на даљи поступак. Такав обвезник једном за увек, губи сва права која се стичу на основу овога закона, разуме се само у случају ако од редовних судских власти буде осуђен ради почињене кривице.

Члан 25

На челу сваког радног логора стоји лице које одреди Управа обавезне радне службе, са називом управника логора. Преко управника логора тече сва званична преписка са управом логора и подређеним четама и водовима.

Обвезници радне службе деле се на чете у којима не може бити више од 200 људи.

Радне чете деле се на радне водове, у којима не може бити више од 50 обвезника.

На челу радне чете стоји њезин старешина кога за то постави Управа из лица која су у сталној служби Обавезне радне службе, или су и сами радни обвезници, који извршују свој рок радне обавезе. За старешину радне чете може бити постављено само лице са свршеном средњошколском или факултетском техничком спремом, дакле техничари и инжињери свих оних грана делатности, које спадају под делокруг обавезне радне службе.

На челу вода стоји водни пословођа, који такође треба да има нешто стручне техничке спреме, или је по позиву занатлија или техничко лице.

У једном радном логору може бити више радних чета, према потреби посла. Радне чете означавају се називима — именима великих и заслужних људи наша три племена.

Члан 26

Од часа када му се уручи објава за путовање у одређени му радни логор, па до часа када од управе логора добије потврду да је извршио своју радну обавезу, сваки обвезник има право на заштиту, на основу овога закона.

Члан 27

Сваком радном обвезнику, за време вршења радне обавезе, припада: одело-униформа која је обавезна за све обвезнике; исхрана, одговарајући и квалитативно и квантитативно; хигијенско-санитетска и болничка нега; и свака друга заштита, о којој ће се бринути старешински органи Обавезне радне службе.

Члан 28

Радно време радних чета и водова не може трајати дуже од 8 часова на сваких 24 сата, урачунавајући у то време и један час потребан за ручак и одмор. Радно време регулисаће се Правилником, на основу овога закона.

Радним обвезницима у преосталом слободном времену и празницима држаће се предавања о радности и друга а уз то соколске и војне вежбе.

Члан 29

Сваки радни обвезник при поласку на обавезу и при повратку са обавезе у место становања, има право бесплатне војње на железницама и бродовима у државној експлоатацији. Исто тако бесплатан подвоз на државним железницама и бродовима у државној експлоатацији. Исто тако бесплатан подвоз на државним железницама и бродовима имају и сви транспорти намењени за употребу Обавезне радне службе, као грађа, сав грађевински материјал, прехранбени артикли, одећа, обућа и остало.

Члан 30

При одређивању обвезника у радне чете настојаће се да буду додељени у такве чете које ће, према радовима који су јој намењени, највише одговарати њиховом позиву и способностима. Но ако то није могуће, радни обвезник може бити додељен у сваку другу чету. Радни обвезник може изјавити у којој би врсти радова највише желео да учествује, и томе ће се изаћи у сусрет у границама могућности.

Члан 31

Радни обвезник, ако је сиромашног стања, и то докаже на основу једног уверења, може продужити своју радну обавезу још за једну годину дана, после кога рока стиче право на насељење у једној колонији која се буде подигла сретствима Обавезне радне службе. Но такав обвезник мора испуњавати и све друге услове Закона о насељавању Јужних и Северних крајева, већ према томе у коме крају жели да буде насељен. То право ће се утврдити у сваком посебном случају пре него што наступи продужење радне обавезе, путем надлежног министарства.

Члан 32

По извршеној радној обавези, радни обвезник стиче ова права: право из чл. 31 овога закона, право првенства при запослењу у државној, самоуправној или приватној служби, разуме се у односу према лицима која ту обавезу нису извршила или тек имају да је изврше. Радни обвезник има право да годишње једанпут, по повлашћеној возној цени која ће се одредити, отпутује од места становања до места у коме је вршио своју обавезу, у циљу да може пратити континуитет радова на којима је и сам радио. По истој повлашћеној цени вратиће се и натраг у место становања. Сем тога, неписмени радни обвезници научиће о трошку Управе обавезне радне службе читати и писати.

Лица из члана 6 и 8 овога закона немају права на побројене повластице.

ГЛАВА V

Казнене одредбе

Члан 33

Радни обвезник који, било на какав начин, покуша, да не изврши или регулише радну обавезу, казниће се затвором од једне године дана и до три године губитка грађанских права.

Члан 34

Државни или самоуправни чиновник, лекар или које било приватно лице, за које се истрагом утврди да је прикрило кога радног обвезника, или учинило да радни обвезник изигра своју радну обавезу, или му испостави нетачна документа у циљу да илузорним направи одредбе овога закона, казниће се затвором од једне до три године и губитком грађанских права до пет година.

Члан 35

Свако лице које нанесе увреду радном обвезнику, за време вршења његове радне обавезе, уколико сем тога није учинило другу кривичну радњу која се кажњава другим законима, казниће се од једног до шест месеци затвора и губитком грађанских права до годину дана.

ГЛАВА VII

Среска обавезна радна снага

Члан 36

У циљу извођења комуналних радова свакога среза понаособ и уређења среских и сеоских путева, економија, јавних објеката села и срезова, установљава се Среска обавезна радна служба за сваки административни срез у земљи, са седиштем у сваком среском месту.

Члан 37

Среска обавезна радна служба стоји под непосредном управом и контролом Управе обавезне радне службе и њезиних органа који за то буду одређени. Управа Среске обавезне радне службе не може предузимати ни један посао док за то не добије одобрење од поменуте установе.

Члан 38

На челу Среске обавезне радне службе стоји поглавар дотичног среза или војно или техничко лице, које поставља Управа обавезне радне службе у Београду. Сем тога, управу сачињавају по један претставник свих општина дотичног среза и сва техничка лица запослена било у државној или самоуправној служби тога среза.

Члан 39

Под Среску обавезну радну службу потпадају сва лица мушког и женског пола, која се баве самосталним радом, или живе у кућној заједници од 22 до навршене 50 године старости. Женска лица, у колико живе у кућној заједници и не баве се самосталним радом, изузимају се од ове обавезе.

Лица мушког и женског пола која се не баве земљорадњом и уопште пољоприведом, подложна су Среској обавезној радној служби до навршене 65 године живота у случају ако се баве самосталним радом. Ова одредба вреди и за државне и самоуправне чиновнике и свештенике свих признатих вероисповести.

Члан 40

Среска обавезна радна служба извршује се сваке године, на позив власти, и траје седам радних дана искључиво у границама среза коме поједини обвезник припада. Позивање на радну обавезу, по овоме члану, врши се у време када Управа

Среске обавезне радне службе нађе да је потребно и у ономе броју обвезника који ће бити потребан за предвиђене послове који ће се изводити. Позивање ће се вршити по азбучном реду, по презименима, од првог до последњег слова азбуке или обратно.

Ова радна обавеза може бити извршена у два маха, према потреби.

Члан 41

Лица која потпадају под среску радну обавезу према чл. 39 овог Закона, не морају своју обавезу лично да изврше. Она ће се, на њихову просту изјаву, претворити у новчану обавезу која се плаћа унапред за целу годину дана и износи седам дневних надница према пијачним ценама које владају у томе срезу, а коју суму утврђује Управа Среске обавезне радне службе.

Члан 42

Државни и самоуправни чиновници и свештена лица свију признатих вероисповести плаћају радну обавезу према одредби из чл. 41 овог Закона, и она им се одбија од плате код надлештва у коме им се исплаћују редовне месечне принадлежности. Те суме ће надлештва слати Управи обавезне радне службе среза коме припадају.

Члан 43

Суме новца прикупљене откупом Среске обавезне радне службе, Управа ће примати и депоновати код Државне хипотекарне банке. Половину укупне суме она ће достављати Управи обавезне радне службе у Београду за Фонд обавезне радне службе, а из друге половине вршиће исплате потрошног материјала утрошеног на извршењу радова Среске обавезне радне службе.

Управа обавезне радне службе може, према значају и потреби радова који ће се изводити додати и друга новчана средства из свога буџета а за потребе појединих Среских управа обавезне радне службе.

Обвезницима Среске обавезне радне службе, којима је кућа удаљена више од 5 км. од места рада, осигураће се преноћиште у близини места где се изводе радови.

Члан 44

Ко покуша да избегне одредбе овога Закона у члановима 36—43 казниће се затвором до три месеца, а трошкови поступка као и неплаћени доприноси због неизвршења личне обавезе наплатиће се обавезним путем.

ГЛАВА VII

Остале одредбе

Члан 45

Управа обавезне радне службе може, за своје потребе и у својој режији, подићи фабрике цигле, црепа и цемента, стругаре и постројења за израду грађевног материјала, ковачнице, шиваре, и све друге радионице потребне за прављање и оправку алата било на једном или на више места у земљи. Материјал израђен у тим фабрикама и радионицама служиће искључиво за потребе обавезне радне службе и неће служити и за јавну продају.

Исто тако обавезна радна служба може да подигне сталне расаднике корисног воћа и дрвећа у којима ће се неговати потребни број садница које ће се употребити за пошумљавање на оним местима где тај посао буде изводила обавезна радна служба у својој режији.

Сав потребни материјал који ће се набављати за потребе Обавезне радне службе и неће се моћи произвести у њезиној режији, набављаће се искључиво у земљи и од домаћих произвођача.

Члан 46

Обвезничка радна снага не може се употребити ни у чије личне сврхе. Према потреби, изврстан број обвезника може бити додељен на рад при угледним економијама које припадају држави или њезиним привредним установама.

Члан 47

Одредбе које се односе на Среску обавезну радну службу изводиће се сукцесивно, а заједно са ступањем на снагу тих одредаба престају важити Закон и Уредба о употреби народне радне снаге.

Члан 48

Овај закон ступа на снагу када буде обнародован у „Службеним новинама“.

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА

Ристе Грђића, народног посланика, на Претседника Министарског савета и Министра иностраних послова о држању бана Зетске бановине Петра Иванишевића за време општинских избора.

ГОСПОДИНЕ ПРЕТСЕДНИЧЕ,

Сматрајући да је Бан један високи државни достојанственик, чија је дужност подједнако старање о свима грађанима своје Бановине, без разлике на веру и партију, и чија личност има да буде високо уздигнута изнад дневних и политичких догађаја, јер од његовога ауторитета и држања зависи пред грађанима ауторитет и углед државе, ја сам запрепашћен и индигниран понашањем Бана г. Иванишевића у мом изборном Срезу гатачком за време прошлих општинских избора.

Кад је тај господин на свом првом службеном путовању посетио Гацко, он се понео као обичан кортеш Југословенске радикалне заједнице, а не као високи државни функционер.

И ако је његов долазак наглашен као службен, он је јавно рекао, и у Гацку и у Автовцу, да народ треба да гласа на претстојећим општинским изборима за кандидата ЈРЗ, јер је Гацко сиромашан крај који треба кукуруза, а кукуруза неће бити ако не гласају за ЈРЗ, јер Милаи Стојадиновић држи златне кључе од златне касе.

Поред тога је у канцеларији средског начелника рекао окупљеним чиновницима, да ће бити избачени на улицу и липсати као пси, сви чиновници који буду радили против ЈРЗ партије.

Кад сам индигниран овим, и многим другим поступцима власти у мом срезу, тражио да ме прими, јер сам хтео са њим да се објасним, он је то одбио, и ако сам ја народни посланик и законити претставник среза у који је дошао.

За читаво време његовог примања у срезу астирао је цео одбор ЈРЗ партије, и том приликом су извесни чиновници нападани на најодвратнији начин. Управник сточне пијаце Цвјетан Мршић скоро је инзултиран.

После примања, место службеног банкета, Бан је с пратњом отишао у кућу претседника ЈРЗ, 7 км. удаљену од Гацка на вечеру, да тим целом свету јавно покаже своју озбиљност и објективност.

Нико од банове пратње није смео да ноћи у једином хотелу у Гацку него по приватним кућама,

само зато, што је власник дотичног хотела мој присташа.

Само ово неколико примера довољно је да покаже објективност и озбиљност Бана Иванишевића, па сам слободан да Вас упитам, Господине Претседниче следеће:

1) Да ли Вам је познато држање Бана Зетске бановине г. Петра Иванишевића за време прошлих општинских избора?

2) Шта мислите подузети да дигнете пољуљани ауторитет државе услед оваквог држања Бана г. Иванишевића?

За ову интерпелацију тражим хитност.

11 децембра 1936 год.
у Београду

Ристо Грђић, с. р.
народни посланик

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА

Михаила Ђуровића и другога, народних посланика, на Министра унутрашњих послова о догађају на Белведеру код Цетиња 26 јуна 1936 године и о поступку полицијских власти према г. Шпадијеру, народном посланику.

ГОСПОДИНЕ МИНИСТРЕ,

Поводом крвавог догађаја на Белведеру у близини Цетиња, који се одиграо 26 јуна ов. год. и поводом противустаног и незаконитог хапшења г. Стојана Шпадијера, народног посланика, част ми је поднети ову интерпелацију, за коју тражим хитност.

Одмах после крвавог догађаја на Белведеру упутио сам своје питање на Господина Претседника Народне скупштине и тражио извештај на основу чега је ухапшен г. Стојан Шпадијер, народни посланик и члан Главног одобра Народне радикалне странке, и зашто о том поступку управне власти није извештена Народна скупштина, као што то изричито налаже чл. 74 и 75 Земаљског Устава.

То сам тражио и из разлога, што сам се потпуно уверио да г. Шпадијер није затечен од органа власти на делу и да се овај крвави догађај није десио његовом кривицом.

То моје мишљење било је тачно, јер је Суд за заштиту државе на Цетињу решењем својим Број К.з.П. 137-36 од 27 августа ослободио г. Шпадијера сваке одговорности, пошто у његовом делу није могла постојати ни сумња због које би се могла отворати кривична истрага противу њега. Па ипак г. Шпадијер је одлежао два месеца затвора само зато, што је то била самовоља подручних Вам власти, које су овим чином извршиле грубу повреду чл. 75 Земаљског Устава.

Одговор на ово моје питање примио сам 30 септембра ов. г. тј. месец дана доцније пошто је суд пустио на слободу оптуженог г. Шпадијера.

Из Вашег одговора Пов.бр. 35379 од 13-VIII 1936, који ми је саопштен преко Народне скупштине, види се извртање чињеничног стања и прикривање истине по хапшењу г. Шпадијера, као и разлога, због којих је избио овај крвави догађај, који је стао толико невиних жртава. Стога сматрам за

дужност, да овде за обеснажење нетачног извештаја који сте доставили Господину Претседнику Народне скупштине изнесем следеће доказе:

Судски је утврђено и доказано да г. Стојан Шпадијер, народни посланик за Срез цетињски, није сазивао никакав збор на Цетињу, нити је за исти чинио ма какву припрему, да народ и после забрањеног збора дође на Цетиње. И полицијске власти утврдиле су да г. Шпадијер није имао никакве везе са сазивачима и учесницима и да је тога дана, не слутећи никакву несрећу, пошао својој кући у Београд. На путу је срео масу окупљеног народа која иде за Цетиње на заказани збор, који је власт забранила. Видећи да је жандармерија наоружана и машинским пушкама посела пролазе на Цетиње, а да се у њеној резерви појављује и војска, г. Шпадијер је све учинио да се народ разиђе својим кућама. Када у томе није успео, јер се народ бунио што се Црна Гора држи као у опсадном стању и не дозвољава збор и договор, г. Шпадијер је молио да се одреди једна депутација коју ће он предводити и која ће то питање у споразуму са властима повољно решити. Сам г. Шпадијер хтео је да озлојеђени народ задржи у месту, а он са депутацијом да посети Бана и предочи му опасност од нетактичног поступања државних власти, као и да се нађе неки излаз из ове тешке ситуације.

Депутацију је пропустио полицијски чиновник, а народ се задржао испод Белведера. Међутим, полиција је депутацију ставила под стражу у једној кафани на Белведеру и на њену молбу није је пустила да иде на Цетиње. Сатима је депутација чекала да буде примљена код г. Бана, док је маса народа била све нестрпљивија. Слутећи да је депутација, састављена од одабраних људи, ухапшена, маса се кренула напред и дошла у непосредни додир са жандармеријом и градском полицијом. Опасност је била велика да ће доћи до

страшног крвопролића. Видећи то, власт је после дугог малтретирања пустила депутацију у Бановину. У самој згради полиција, на челу са Управником града, приступила је претресању депутације и таквим својим дрским поступањем према народном посланику г. Шпадијеру и овим угледним људима, за мало није изазвала тучу, која би у самом граду Цетињу имала тешке последице. Том приликом г. Шпадијер није претресен, јер то није дозволио, нити је власт одузела од њега револвер, као што се то нетачно у Вашем извештају помиње.

Г. Шпадијер је тражио од г. Бана да дозволи одржање забрањеног збора негде на крај Цетињског поља, или пак да он лично дође и смири масу, а да депутација гарантује да ће се све у реду и миру завршити, или ако је то немогуће, из ма ког разлога, нека се дозволи збор на Ријечи Црнојевића, далеко од Цетиња 16 километара, само да се маса укљони испред пушчаних цеви, да се избегне непотребно проливање братске крви. Све што је било у могућности једног човека учинио је г. Шпадијер да се нађе неко решење, али власт је остала при своме. Најпосле г. Бан је рекао: „Можете тамо у брдима зборити, али овамо и на Ријеку нећу збор дозволити“.

Депутација је затим отишла на Белведер и затекла масу у непосредној близини жандармерије. С обзиром на рђаво расположење на једној и другој страни, опасност је била очигледна. Међутим г. Шпадијер по цену свога живота, учинио је све да масу одврати од жандарма и окупи испод Белведера, на више од 100 метара испод брда. Хтео је и даље да народ удаљи али тај предлог није прихваћен. У једном свом говору г. Шпадијер је испричао маси шта је депутација учинила и рекао да им је одобрен збор у Подгорици. Позвао је народ да се разиђе својим кућама и утицао на њих као добар познавалац менталитета људи из тога краја. Народ је послушао г. Шпадијера и после кратких изјава двојице младића, које се нису ни чуле од зујања аероплана, који је летео на 50 метара висине, кружећи изнад окупљеног народа.

Том приликом г. Шпадијер је поновио свој захтев и народ је кренуо у правцу колског пута, удаљујући се од места на коме је жандармерија стојала заклоњена иза каменог зида — дуж колског пута.

Када је већ сва та опасност од евентуалног напада од стране народа отклоњена, народ је по групама почео да се разилази и пева. Том приликом одјекнула су неколико пуцња из масе, у знак весеља и шенлучења. А као одговор на то жандармерија је из пушака и пушкомитраљеза отворила брзу паљбу у леђа голоруког народа који се дао у бегство. Благодаревши каменитом терену и заклонима народ се спасао од веће несреће, коју као да су органи власти очигледно желели.

Резултат свега овога био је 6 (шест) мртвих, од којих пет јединаца; 18 (осамнаест) тешко рањених и осакаћених без ногу и руку, међу којима и једна девојка, и већи број лако рањених, који су се сакрили по планинама.

Тек сутрадан око 10 часова г. Шпадијер се вратио из села Цеклина на Цетиње, где се пријавио г. Мују Сочици, Бану, и објаснио му цео догађај. После се јавио државном тужиоцу и поднео пријаву о целом догађају. Државни тужилац г. Вукан Ђуровић, који је био присутан на Белведеру,

када се овај несретни случај одиграо, изјавио је да је молио органе власти да не пуцају, али га нико није послушао. За г. Шпадијера је казао да он може бити позван само као сведок, па ипак Управа града Цетиња ухапсила је г. Шпадијера, а по налогу Министарства унутрашњих послова.

Из свега овога јасно се види, да народ није извршио никакав напад на органе власти, већ да су органи власти, под изговором да се је на њих из масе пуцало, пуцали на масу.

Да је то заиста тако, најбољи је доказ, да ни један орган власти није површен. Ако се узме, као што су органи власти то желели потурити, да је неко из масе баш и пуцао у правцу жандармерије, која је била на брду у заседи иза великог каменог зида потпуно обезбеђена, није то био довољан разлог за онако страшно прекорачење права употребе оружја.

Из Вашег извештаја види се поред осталог још и та нетачна тврдња, да је г. Шпадијер говорио противу државе и тражио слободу за Црну Гору и Приморје у оном смислу у коме се Ви отворено нисте изјаснили, тј. да ли грађанску слободу у заједничкој држави, или издвајање Црне Горе и Приморја у неку посебну државу. Овако ниско подметање једном политичком човеку, чији је национални рад познат и цењен у целој земљи, а нарочито у Црној Гори је фрапантни доказ докле су Ваши подручни органи дошли у паковању кривица, да би одбранили своје насиље у стално измишљеним опасностима за нашу државу.

Исто тако, није тачно да је ма и један човек из масе окупљеног народа рекао једну реч против државе и имена која су у нашој земљи неприкосновена. Било је узвика против Владе, која је у нашој земљи обећала грађанске слободе па је народ обманула и наставила да влада баш силом оних реакционарних закона чије је уклањање била њена прва битна мисија, свечано прокламована пред лицем целога народа, а на делу цинички изиграна и на кожи истог тог народа свирепо примењена.

Истина, међу окупљеним народом носио је један сељак црногорску ратну заставу и кад је упитан зашто ју је донео, он је одговорио: „Кад се дозвољава Хрватима и Муслиманима, зашто да не носим и ја ову заставу, под којом смо пет векова гинули за слободу ове земље.“

Пуцајући у масу народа на Белведеру, пуцало се је, Господине Министре, и на једну српску заставу сву изрешетану куршумима у борбама за стварање ове државе, и све то на очиглед Срба из Црне Горе, баш из покрајине која је била жижка нашег националног ослобођења.

Што се тиче написа које је народ носио, ја смело тврдим, да су то биле обичне демократске пароле, без и једне речи написане противу државе, а које се употребљавају и истичу на свима зборовима у нашој земљи, ма од кога ти зборови држани.

И не само што је одавна ослобођен сваке одговорности по овом немилостивом случају г. Шпадијер, већ су ових дана ослобођени и сви остали притвореници, противу којих се је повела истрага; ослобођени су сви, Господине Министре, јер им се није имало ни могло за чега судити.

Дакле, из свега овога јасно се види, Господине Министре, да је Ваш извештај нетачан и тенденциозан. То најбоље сведочи чињеница, да су г. Шпадијер и сви ухапшени учесници, изузевши са-

живача, од стране суда одмах пуштени на слободу, а иза свега остало је само једно тешко обележје које ће речито говорити вековима о Вашој владавини; непобусани гробови на домак историјскога Цетиња и Ваши нетачни и тенденциозни извештаји као сачувани монструм у државној архиви;

Из ових разлога ја Вас молим, Господине Министре, да ми у Народној скупштини што пре одговорите на ова питања по овој интерпелацији:

1) Са чиме, Господине Министре, правдате хапшење народног посланика г. Стојана Шпадијера, који и по Вашем признању у извештају Пов.бр. 35379 од 13-VIII-1936 год. није затечен на делу као и јасну повреду чл. 74 и 75 Земаљског Устава?

2) На основу чега је подручно Вам Министарство издало онај злогласни коминике 28 јуна 1936 год. о догађају на Белведеру, у коме се овај познати случај претставља као акција антидржавних елемената противу државе и покрет за освајање Цетиња?

3) Са чиме, Господине Министре, правдате ону ужасну бламажу и штету коју сте нанели угледу наше земље пред иностранством са изјавом власти, да се место једног сукоба који је избио због неспоразума, шири у Црној Гори покрет противу државе, и да на челу тога покрета стоје ухапшени Петар Пламенац, Министар иностраних послова у пензији, Сава Вучетић, Министар унутрашњих послова у пензији, Стојан Шпадијер, народни посланик, Стево Лопичић, начелник министарства у пензији, Благота Мартиновић и Јован Вујовић, виши официри у пензији, Мирко Вешовић, Академска омладина са народом и великим бројем интернираних интелектуалаца из Црне Горе? Да ли сте, Господине Министре, били свесни колико велико зло чините својој земљи, која и иначе не може да одоли клеветама којима је обасипају непријатељи изван граница, и што сте све

учинили, да бар сада, када сте се уверили у нетачност извештаја, који Вам се сервирају, исправите пред иностранством и народом у нашој земљи ову грубу увреду нанету Црној Гори и Црногорцима?

4) Да ли сте предузели и какве мере да се органи јавне безбедности и њихови наредбодавци казне за учињени злочин над народом, који је с пуним правом тражио право слободе збора и договора?

5) Какве сте мере подузели да казните подручне чиновнике, који су Вас, са својим нетачним извештајима, навели да из Црне Горе интернирате неколико стотина људи, и да их после неколико месеци грубога малтретирања, пребијања и одлежаног затвора, враћате као невинне својим кућама, и, хоћете ли већ једном издати наредбу да се укину концентрациони логори који нашој земљи одузимају карактер правне државе.

6) Могу ли се овакви поступци подручних Вам органа извршне власти ускладити са свечаним декларацијама о слободама и тежњама за смирење и нормализовање политичких прилика, које тако расипно дају некоји чланови Краљевске владе на јавним зборовима, а којој Влади Ви припадате?

7) Какву сатисфакцију и накнаду намеравате дати породицама погинулих људи, тешким рањеницима без ногу и руку и г. Стојану Шпадијеру и друговима за неправедно држање у затвору и лажно оптуживање и претстављање као да су они непријатељи своје Отаџбине?

Тражећи хитност за ову интерпелацију и одговор у Народној скупштини, ја Вас молим, Господине Министре, да изволите примити изразе нашег поштовања.

11 децембра 1936 године
у Београду

Народни посланици:

Михаило Ђуровић, с. р., Бошко Зељковић, с. р.,
Мирко Ил. Урошевић, с. р., Мирко Комненовић, с. р.

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА

Михаила Ђуровића и другова, народних посланика, на Министра унутрашњих послова о распису Министра унутрашњих послова који се односи на рад Сокола.

ГОСПОДИНЕ МИНИСТРЕ,

Поводом расписа Кр. банске управе Дравске бановине Пов. II/2 Бр. 3087/1-936 год. о споразумном раду соколске и комунистичке организације на терену те бановине, част ми је поднети ову интерпелацију, за коју тражим хитност.

Кр. банска управа Дравске бановине упутила је следећи распис својим подручним органима:

Кр. банска управа Дравске бановине
Пов. II/2 Бр. 3087/1.

Кретање Соколских друштава,
рад и понашање жандармерије.

Свима г. г. среским начелницима и вођи среске испоставе у Шкофји Локи, г. Управнику полиције, г. г. старешини полиције у Марибору и Цељу.

Министарство унутрашњих послова је под Пов. Бр. I 28870 дана 1 т. м. издало распис следећег садржаја:

„Људи који посматрају кретање противника ЈРЗ, извештавају нас о великим припремама наших противника политичких. У последње време они су се врло агилно бацили на Соколске организације, које реорганизују у т. зв. легије и тврди се, да није измишљено, што смо читали о тројкама међу Соколима. Ово је чињеница. Они све гласније иступају, а сада чекају само још на свршетак Олимпијаде, а онда ће да ударе. Тврде, да је војска на њиховој страни, Соколство и комунизам раде споразумно.

Из провинције примамо безброј молби и жалби противу жандарма, који још увек шиканирају наше присталице и протежирају припаднике ЈНС и све оне који нису са нама.”

Врло често чујемо молбе, да би требало измењати бар командире жандармеријских станица. Мислимо оне командире, који су под ранијим режимима радили и још данас раде противу присталица СДС односно сада ЈРЗ. Наши људи почели су губити веру у словеначке жандарме. Да ли љу-

ди тиме мисле, да треба жандарме-Словенце заменити са жандармима Србима и Хрватима. Ми не можемо тврдити, али је тачно, да 90% словеначких жандарма поступа противу наших људи суровије и кривичније, него жандарми Срби и Хрвати. Ово је жалосна чињеница, али биће, изгледа, тачна. Имамо примере, да словеначки жандарми изјављују, да неће никада интервенисати у једној или другој ствари, док им не буде стриктно наређено, они рад саботирају. Из тога се даде закључити, да заиста постоји распис наших политичких противника, о коме се говори и који је упућен свима државним намештеницима од највиших па до најнижих — а у коме се они позивају на бојкот.

Познато је н. пр. да неки жандарм цео мјесец није одговорио, односно није знао потражити лица, која су на „Пепелницу“ маскаре профанирале црквене обреде и сахранили ЈРЗ. Натпис на мртвачком сандуку је био такав. Цео месец није могао жандарм који станује у селу где се је тај случај догодио, установити кривца, док му их нису казали на среском начелству, коме смо ми послали пријаву.

Познат нам је такођер случај, да ни један жандарм у целом срезу није могао пронаћи расписе наших политичких противника, које су имали сви људи.

Горњи распис помиње у првом реду кретање соколске организације, њене насилне припреме и споразуман рад Соколства и комунизма. Надаље помиње распис и притужбе против жандармерије због „пристраности“ и насилности у погледу заштите интереса владајућег режима.

Позивљем Вас, да на све горе назначено тачно и по реду одговорите на основи података, које сте већ сабрали и по закључку произведаба од стране органа изван жандармерије.

Ваше саопштење нека буде јасно и тачно и нека се пошаље најкасније до краја овог месеца овамо.

Заменик Бана — Помоћник,
Др. Мајцен, с. р.”

Част ми је умолити Вас, Господине Министре, да ми изволите одговорити:

1) Да ли Вам је познато да је из подручног Вам Министарства упућен овакав распис и да ли то није учињено евентуално са Вашим знањем?

2) Будући да на челу соколских организација Краљевине Југославије стоји Његово Величанство Краљ Петар II, и будући да је немогућно целокупну соколску организацију као такву подвргнути

под сумњу о дослуху са радом комунистичких организација, можете ли, Господине Министре, подробније одредити на које се уже соколске организације протежу запањујуће констатације из горе цитираног расписа?

3) Јесте ли, проверивши и утврдивши невероватне „чињенице“ из расписа Вашег Министарства, предузели законске санкције против осумњичених организација и противу инспиратора који би у кругу тих организација дејствовали тако илегално и разорно, како је то у поменутом распису смело утврђено?

4) Ако то нисте учинили и ако поменути распис није имао даљних последица, не сматрате ли, Господине Министре, да „чињенице“ из тога расписа, и безобзирна форма у којој су изнете, претстављају гнусну клевету против нашег Сокола, који и ако нису Орлови, али су зато ипак стајали још и пре ослобођења и свагда, а нарочито у Словенији, као авангарда свима нашим националним борцима са туђинством?

5) Ако „констатације“ поменутога расписа, у колико се односе на жандармерију, нису исто тако измишљени извори и лажна оправдања за неуспехе појединих и делегираних функционера ЈРЗ партије у народу, не сматрате ли, Господине Министре, да Вам је, као Министру унутрашњих послова, турити памет у главу непослушним и субверзивним жандармима ако би их било? И јесте ли штогод предузели у томе смислу?

6) Будући да је заменик бана, помоћник г. др. Мајцен, у цитираноме распису службу жандармерије идентификовао и подвргао служби ЈРЗ партије, па се чак гласно жали на пасивну отпорност жандарма према таквоме схватању, не би ли сте били вољни, Господине Министре, да г. др. Мајцена за стицање правих појмова о дужности и служби жандармерије упутите на читање одговарајућих законских прописа? Или, можда, сматрате, Господине Министре, да данас, док сте Ви на власти, није више опасно да подручни Вам органи сеју и примењују оваква субверзивна схватања о дужности жандармерије, од каквих сте схватања своједобно и сами пропатили нешто мало, ако се не варам.

Молећи Вас за хитан одговор на горња питања, молимо Вас, истовремено, да примите изразе нашега дужног поштовања.

У Београду, децембра 1936 год.

Народни посланици:

Михаило Г. Ђуровић, с. р., Мирко Комненовић, с. р., Бошко Зељковић, с. р., Мита Димитријевић, с. р.

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА

Обрена Савића и другова, народних посланика, на Министра унутрашњих послова о самоубиству Михаила Антића - Видаковића, општинског бележника

ГОСПОДИНЕ МИНИСТРЕ,

У „Политици“ од 3 септембра ов. год. стоји да је бивши народни посланик и добровољац-борац Михаило Антић-Видаковић, разрешени општински бележник у Нинчићеву, а рођен у селу Бјелешевцу, Среза бијељинског, Дринске бановине, скочио са III спрата зграде Краљевске банске управе у Новом Саду и тиме одузео себи живот.

Нама, његовим ратним друговима, као и ши-рој јавности у нашој земљи, познато је, да му је као исправном службенику одузет хлеб, њему, његовој жени и четворо ситне деце, који је зарађивао својим поштеним радом као општински бележник у Нинчићеву, и када је дошао да потражи да му се учињена неправда исправи, тада је, као што је познато, окончао са својим животом.

Пошто „зли језици“ говоре да се то догодило услед одлуке г. Светислава Рајића, због које овај праведник није дочекао ни двадесетогодишњицу прославе највећег дела српске херојске војске —

заузимање Кајмакчалана — у којој је битци имао част да учествује, то ми је част упутити Господину Министру унутрашњих послова следећа питања:

1) Ко је, зашто и по коме законском пропису лишио службе поч. Антића-Видаковића као општинског бележника у Нинчићеву?

2) Код кога је све критичног дана поч. Антић-Видаковић долазио и тражио да му се учињена неправда исправи?

3) Да ли сте до сада шта предузели да се пронађу и позову на одговорност кривци за смрт поч. Видаковића, односно, мислите ли шта да предумете у том правцу.

Тражимо хитност за ову интерпелацију.

У Београду, 11 децембра 1936 год.

Народни посланици:

Обрен Савић, с. р., Живота Милановић, с. р.,
Ђорђе Јевтић, с. р., Радисав Вучетић, с. р.

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА

Карела Добершека и другова, народних посланика, на Министра правде о премештају старешине Среског суда др. Блажа Рајхмана из Преваља у Кочевје

ГОСПОДИНЕ МИНИСТРЕ,

Крајем месеца септембра 1936 т. ј. три дана пре објаве Уредбе о сталности судија, био је премештен по службеној потреби из Преваља у Кочевје старешина Среског суда др. Рајхман Блаж, чиновник III/2 групе.

Др. Рајхман Блаж службовао је још у Аустрији и то већим делом у овом пределу Корушке, где живи словеначки народ. Био је увек националиста и Југословен, па га је због тога прогонила аустријска судска власт и био је тридесет пута премештен из краја у крај. После плебисцита био је намештен у Мезичкој Долини т. ј. у оном делу Корушке, која је после мировних конвенција припала Југославији. Својим радом код народа на граници деловао је само у државну корист. Због тога стекао је код ондашњег народа потпуно поверење због своје објективности и свог националног рада. Оцењен је био увек као најбољи.

Народу Среза преваљског много је жао што је овај премештај уследио и не може да разуме

зашто је извршен овај премештај.

Зато Вас молим, Господине Министре, да нам у Народној скупштини објасните:

1) На чији предлог и зашто је био премештен г. др. Рајхман из Преваља у Кочевје?

2) На који начин мислите, Господине Министре, опет успоставити углед југословенске судске области у граничној покрајини, која је била тешко погођена због горе наведеног премештаја?

Изволите примити, Господине Министре, изразе нашег одличног поштовања.

У Београду, 11 децембра 1936 год.

Народни посланици:

Карел Добершек, с. р., др. Фукс Рико, с. р., др. Иван Јанчич, с. р., Винко Горњак, с. р., др. Иван Ловренчич, с. р., Иван Јанжекович, с. р., др. Јосип Режек, с. р., Станко Ленарчич, с. р., Милан Мравље, с. р., Август Лукачич, с. р., Рудолф Плескович, с. р., Рајко Турк, с. р., Иван Прекоршек, с. р., Албин Коман, с. р., Фран Зупанчич, с. р.

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА

Карела Добершека и другова, народних посланика, на Министра финансија о премештају прегледника финансијске контроле Добровољца Јанеза

ГОСПОДИНЕ МИНИСТРЕ,

Дравска финансијска дирекција у Љубљани је одлуком Бр. 19/444-Ф. К. ех 1936 дана 16-Х-1936 преместила прегледника Финансијске контроле у Ракеку г. Добровољца Јанеза из Преваља.

Г. Добровољац Јанез је служио три године као добровољац у југословенској армији, која се је формирала у Русији, те је коначно наступила на Солунском фронту. Да је све ово тачно, можете се уверити, Господине Министре, у Министарству војске, где је именовани уписан у књигу добровољаца Бр. 1386 књига за 1930 годину под словом „Д”. Био је и одликован.

Поред горњега, Дравска финансијска дирекција, одлуком добила је од Министарства финансија, отсек за финансијску контролу Бр. 11344 дана 15 октобра телеграфски указ, да мора најкасније 25 октобра 1936 наступити своје ново службено место у Преваљу.

Поменути г. Добровољац старији је чиновник, и услед ратова физички је много исцрпљен, а садањи премештај финансијски га је тешко погодио. Он издржава жену и троје деце старих од 4 месеца до 7 и 8 година. Фамилија се због тешких материјалних прилика не може селити са њиме.

Г. Добровољац Јанез није се политички опредељивао ни у једној странци.

Са тих разлога ја вас молим, Господине Министре, да нам изволите у Народној скупштини објаснити:

1) Зашто је био премештен г. Добровољац Јанез из Ракека у Преваље на своју материјалну и здравствену штету?

2) Шта мислите учинити, да се тешка кривица, учињена савесном службенику-добровољцу, поправи, те тиме исправи његово кривично прогонство.

Изволите примити, Господине Министре, изразе нашег одличног поштовања.

У Београду, 11 децембра 1936 год.

Народни посланици:

Карел Добершек, с. р., др. Иван Јанчич, с. р., др. Рико Фукс, с. р., Иван Јанжекович, с. р., Винко Горњак, с. р., др. Иван Ловренчич, с. р., др. Јосип Режек, с. р., Станко Ленарчич, с. р., Милан Мравље, с. р., Август Лукачич, с. р., Рудолф Плескович, с. р., Рајко Турк, с. р., Иван Прекоршек, с. р., Албин Коман, с. р., Фран Зупанчич, с. р.

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА

Јове Загорца, народног посланика, на Министра социјалне политике и народног здравља о неисплаћивању заосталих припадљности дневничарима Државног Хигијенског завода у Сарајеву.

ГОСПОДИНЕ МИНИСТРЕ,

64 дневничара Државног Хигијенског завода у Сарајеву, дакле, најслабије плаћених службеника (већином служитељи, писари, болничари и т. сл.) нису ни до данас примили своје припадљности за месец фебруар, март 1933 годне. У буџету Државног Хигијенског завода у Сарајеву за тадању буџетску 1932/33 годину било је предвиђено довољно кредита за исплату тих службеника односно њихових припадљности и тај је кредит био благовремено отворен на каси Дринске финансијске дирекције у Сарајеву, али је из непознатих разлога у јануару 1933 године, по наређењу Министра социјалне политике и народног здравља затворен и тако је онемогућена исплата. Сва настојања Сарајевског хигијенског завода и Кр. банске управе у Сарајеву, да се већ једном изврши та исплата, остала су без икаквог резултата.

Прошло је равно три године како ти људи имају право на те своје припадљности, а ствар се није помакла с мртве тачке, а како чујемо Министарство непрестано тражи одговорно лице које је то проузроковало и никако га не налази и не кажњава. Но тај поступак око изналажења одговорног лица не може се никако везати са исплатом тих припадљности. Мало је чудновато, да се за три године није могло установити то одговорно лице. Па чак ако се оно и пронађе, па и казни тиме још није ништа учињено према људима који имају законска права на своје припадљности.

Ја Вас, Господине Министре, молим да ми у законском року одговорите, да ли ћете и када регулисати ову ствар, која служи на срамоту ресору на чијем се челу налазите Ви, Господине Министре.

У Београду, 14 децембра 1936 год.

Народни посланик,
Јово Загорац, с. р.

INTERPELACIJA

Ivana Prekoršeka, narodnega poslanca in tovarišev, na gospoda Ministra prosvete, radi otpustitve iz državne službe učitelja Edvarda Rössnerja.

Gospodu

PRETSEDNIKU NARODNE SKUPŠČINE

Beograd

GOSPOD MINISTER!

Z odlokom Min. prosvete O.N.br. 56.015 z dne 9 septembra 1936 je bil odpuščen iz državne službe učiteljski pripravnik Rössner Edvard iz Sv. Jurija ob Taboru, v srezu celjskem. Odločba o odstavitvi se nanaša na §§ 104 toč. 16 in 110 zakona o uradnikih.

Rössner Edvard je bil postavljen 23-V-1934 za učitelja pripravnika pri Sv. Juriju ob Taboru. Službo je vršil vestno in natančno. Njegovo vedenje v šoli in izven šole je bilo popolnoma pravilno. Njegova službena ocena za leto 1934/35 je bila prav dobro, za leto 1935/36 pa odlično. Odlična ocena je za učitelja pripravnika redkost in se doseže le v izjemnih slučajih za izredno sposobnost in predanost službi. Rössner Edvard se je v izvenšolskem delu udeleževal kot pevovodja pevskega odseka Sokolske čete, kot vaditelj moške dece ter prosvetar Društva kmečkih fantov in deklet. Med narodom je užival vsled

svoje treznosti, delavnosti in svojemu zvanju odgovarjajočega dostojnega nastopanja kot učitelj in vzgojitelj ter prosvetni delavec vsesplošno priljubljenost in ugled. Vaša odločba, gospod minister, o prestanku njegove službe je torej pomotna in krivična, ker učitelj Rössner ni bil niti nesposoben, niti neprikladen za službo ter interes službe ni mogel narokovati Vašega ukrepa. On ni zgrešil ničesar in ni bil v disciplinski preiskavi.

Prosim Vas, gospod minister, da mi izvolite odgovoriti, kaki utemeljeni razlogi interesa službe so Vas vodili, da ste mladega, ambicioznega nacionalnega učitelja po dveh letih vzornega službovanja odpustili iz službe, istočasno ko ne upokojite velikega števila bolehnih in za službo vsled starosti že nesposobnih učnih moči. Ali ste, gospod minister pripravljeni, da z reaktivizacijo Rössnerja Edvarda popravite krivico, ki se mu je zgodila morda na podlagi lažnih ovadb in neresničnih podatkov?

Beograd, dne 14 decembra 1936.

Narodni poslanci:

Ivan Prekoršek, s. r., Milan Božić, s. r., Jovo Zagorac, s. r.

